

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

На правах рукопису

ШИШКІНА ХРИСТИНА ЮРІЇВНА

УДК 159.946. 3: 81' 243-056.173-057.874.5

**ІНФОРМАЦІЙНА ПОЗИЦІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Науковий керівник:

Вірна Жанна Петрівна

доктор психологічних наук, професор

Луцьк – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ	
1.1. Концептуальні межі поняття позиції у психології.....	11
1.2. Інформаційна позиція особистості та її види.....	22
1.3. Інформаційна позиція у контексті соціально-психологічної зрілості особистості періоду юності та ранньої дорослості.....	37
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ	
ПОЗИЦІЇ У СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ	
ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ	
2.1. Методологічні засади дослідження інформаційної позиції студентів.....	60
2.2. Організація та методичний апарат дослідження інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості.....	66
2.3. Емпіричне дослідження вибірових та індивідуальних ставлень у структурі інформаційної позиції студентів	81
2.4. Емпіричне дослідження свідомих ставлень до інформації як чинника суспільної адекватності у структурі соціально- психологічної зрілості студентів	92
2.5. Психологічні прояви інформаційної позиції відповідно до видів соціально-психологічної зрілості студентів	98
Висновки до розділу 2.....	110

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

3.1. Концептуальні засади інформаційної безпеки особистості крізь призму інформаційної позиції студентів.....	114
3.2. Змістові та процесуальні особливості впровадження тренінгової програми розвитку соціально-психологічної зрілості студентів з урахуванням інформаційної позиції.....	122
3.3. Результати формувального експерименту з розвитку соціально-психологічної зрілості студентів з урахуванням їхньої інформаційної позиції.....	147
Висновки до розділу 3.....	154
ВИСНОВКИ.....	157
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	160
ДОДАТКИ.....	193

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах розвитку української держави, яка активно розбудовує інформаційне суспільство, гостро постала проблема ставлення особистості до інформації як своєрідного способу обробки та стилю її засвоєння, усвідомленого вибору інформаційного джерела та змісту. Оскільки інформація може бути, з одного боку, засобом забезпечення особистої суспільної безпеки, а з іншого – змістом інформаційних війн та інтервенцій, то вона може впливати та маніпулювати суспільною свідомістю, що негативно відображається на життєдіяльності особистості в соціумі, на формуванні її соціально-психологічної зрілості.

Зростає вразливість сучасного інформаційного суспільства від недостовірної інформації, її несвоєчасного надходження, промислового шпигунства, комп'ютерної злочинності. Тому одним із головних стратегічних пріоритетів держави є впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя. На рівні особистості важливим є формування чіткої інформаційної позиції, яка є необхідною умовою розвитку соціально зрілої людини та її інформаційної безпеки.

Численні наукові праці свідчать про те, що психологічна позиція та соціально-психологічна зрілість є важливими категоріями психології. Основні акценти у вивченні цих категорій ґрунтувалися на проблемі позиції як низки ставлень особистості (А. Адлер, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, Л. П. Буєва, Е. Грінбергер, О. М. Леонт'єв, В. М. Маркін, В. М. М'ясищев та ін.); проблемі зрілості як особистісного феномену, що розвивається внаслідок суб'єктної позиції людини та створення оптимального середовища (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, О. О. Бодальов, Д. О. Леонт'єв, А. О. Реан, В. М. Русалов та ін.).

В українській психологічній науці питання психологічної позиції як чинника особистісної зрілості було і залишається предметом дослідження у працях Ж. П. Вірної, Я. О. Гошовського, С. Д. Максименка (зрілість особистості у контексті генетичної психології і психології праці);

М. Й. Боришевського, С. Л. Братченка, О. В. Загородньої, О. А. Лукасевич, І. Д. Пасічника, Л. В. Потапчук, Л. Е. Орбан-Лембрик, Н. М. Савелюк, М. В. Савчина, В. О. Татенка, Т. М. Титаренко, О. В. Темрук, О. С. Штепи, В. М. Ямницького (зрілість особистості у руслі суб'єктного підходу, її залежність від сформованої психологічної і громадянської позиції, відповідальної та морально-духовної поведінки).

Релевантними для цієї проблеми є дослідження способів обробки інформації, когнітивних стилів, інформаційної безпеки, індивідуального і суспільного інформаційного простору (В. О. Васютинський, Л. В. Засекіна, А. В. Мітлош, Р. В. Каламаж, М. Л. Смульсон та ін.). Водночас проблема інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів не отримала належного висвітлення у науковій літературі попри існування серйозних запитів суспільства щодо збереження інформаційної безпеки особистості молоді людини. Цим зумовлено актуальність та вибір теми дослідження «Інформаційна позиція як чинник соціально-психологічної зрілості студентів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, здійснене в межах науково-дослідної теми «Методологія і практика дослідження особистості» та є складовою комплексної державної теми «Психологія професіоналізації особистості: технології професійного самозбереження в практиці» (державний реєстраційний номер 0113U000525). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 30 грудня 2010 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 10 від 18 грудня 2012 р.).

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити інформаційну позицію особистості як чинник соціально-психологічної зрілості студентів.

Відповідно до сформульованої мети визначено такі **завдання** дослідження:

1) здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній літературі щодо проблеми психологічної позиції та зрілості особистості, інформаційної позиції та соціально-психологічної зрілості студентів з урахуванням вікових особливостей юнацтва і періоду ранньої дорослості;

2) на підставі теоретичного вивчення проблеми сконструювати концептуальну модель інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів;

3) емпірично дослідити інформаційну позицію як чинник соціально-психологічної зрілості особистості; визначити види соціально-психологічної зрілості та індивідуальні, вибірккові і свідомі ставлення студентів до інформації;

4) розробити та апробувати тренінгову програму розвитку соціально-психологічної зрілості студентів з урахуванням індивідуальних, вибірккових та свідомих ставлень до інформації.

Об'єкт дослідження – соціально-психологічна зрілість студентів.

Предмет дослідження – інформаційна позиція як чинник соціально-психологічної зрілості особистості студента.

Для вирішення завдань та досягнення поставленої мети було використано такі **методи дослідження**: теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел для вивчення психологічного змісту поняття інформаційної позиції, визначення впливу інформаційної позиції на соціально-психологічну зрілість особистості студента; моделювання для конструювання концептуальної моделі інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів; емпіричні: спостереження, бесіди, комплекс психодіагностичних методик: методика «Визначення стилів засвоєння

інформації» М. П. Фетискіна (для вивчення вибіркового ставлення студентів до інформації); методику «Ідеальний комп'ютер» М. О. Холодної, методику «Вільне групування об'єктів» В. А. Колги, методику Дж. Кагана «Порівняння подібних рисунків» (для визначення індивідуальних ставлень студентів до інформації, представлених когнітивними стилями: «широкий-вужкий діапазон еквівалентності», «відкритість-закритість пізнавальної позиції», «імпульсивність-рефлексивність»); авторський опитувальник «Свідоме ставлення до інформації» для виявлення свідомого ставлення студентів до інформації; «Тест-опитувальник особистісної зрілості» Ю. З. Гільбуха (для вивчення соціально-психологічної зрілості студентів); «Особистісний опитувальник FPI» (модифікована форма В) для дослідження особистісних властивостей; психолінгвістична експертиза (для дослідження інформаційної безпеки на державному та особистісному рівнях); інтент-аналіз (для визначення видів соціально-психологічної зрілості студентів на основі творів «Я-людина»); математико-статистичної обробки емпіричних даних – r-коефіцієнт Пірсона (для визначення кореляційних зв'язків між різними видами ставлень до інформації та особистісними властивостями студентів), H-критерій Краскала-Уоллеса (для визначення значущих відмінностей у прояві інформаційної позиції відповідно до виду соціально-психологічної зрілості студентів); t-критерій Стюдента для залежних вибірок (для виявлення статистично значущих відмінностей у показниках соціально-психологічної зрілості студентів до і після проведення експерименту). Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows (версія 10.0).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що

- вперше визначено інформаційну позицію як систему індивідуальних, вибіркового та свідомих ставлень особистості до інформації; виявлено способи обробки інформації, стилі її засвоєння, усвідомлений вибір змісту і джерела інформації у структурі позиції; встановлено види соціально-психологічної зрілості та їх відповідність інформаційній позиції студентів; сконструйовано

концептуальну модель інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості; визначено особливості інформаційної безпеки студентів та її зв'язок із соціально-психологічною зрілістю; виявлено динаміку соціально-психологічної зрілості студентів як результат розвивального впливу, представлену мотивацією досягнення, зміною ставлення до свого «Я», збільшенням почуття громадського обов'язку і змінами життєвої настанови;

- удосконалено: ідеї про психологічні особливості розвитку інформаційної позиції студента та формування соціально-психологічної зрілості з урахуванням вікових особливостей;

- дістало подальшого розвитку: уявлення щодо формування соціально-психологічної зрілості студентів відповідно до їхньої інформаційної позиції.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та апробації психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток соціально-психологічної зрілості студентів, зокрема особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності відповідно до інформаційної позиції; виокремленні шляхів створення інформаційної безпеки студентів на особистісному і державному рівнях. Результати дослідження можуть використовуватись викладачами під час викладання курсів «Психологія особистості», «Психолінгвістика», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Когнітивна психологія», «Соціальна психологія», «Психологія безпеки». Висновки дослідження також можуть застосовуватись як психолого-педагогічне забезпечення розвитку соціально-психологічної зрілості з урахуванням інформаційної позиції студентів.

Результати дослідження впроваджено у науково-дослідницьку та практичну діяльність кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національного університету «Острозька академія» (довідка про впровадження № 2284 від 22. 01.2013 р.), лабораторії психології розвитку та психолінгвістики Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка про

впровадження №115 від 31.01.2013 р.), кафедри педагогічної та вікової психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка про впровадження № 01-08/03-83 від 29.01.2013 р.), кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка про впровадження № 108-115-201/92 від 28.01.2013 р.), кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету (довідка про впровадження № 07-12/379 від 12.02.2013 р.).

Розроблений тренінг розвитку соціально-психологічної зрілості є складовою тематичного плану превентивної виховної роботи зі студентами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 2/309 від 04. 02. 2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Розроблені наукові положення і отримані емпіричні дані є самостійним внеском автора у дослідження проблеми інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів. У двох наукових статтях, написаних у співавторстві, власний доробок полягає у кількісному й якісному аналізі та інтерпретації одержаних даних. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації відображено у публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Результати проведеного дослідження представлено автором на таких науково-практичних конференціях, семінарах та конгресах: міжнародних: «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (Луцьк, 12-13 травня 2010 року); «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 10-11 травня 2011 року); «Сучасні підходи до інтеграції та соціалізації дітей з особливими потребами» (Луцьк, 26-30 вересня 2011 року); «Психолінгвістика в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 21-22 жовтня 2011 року); інтернет-конференції «Сучасні дослідження когнітивної психології» (Острог, 23-24 березня 2012 року); «Здоров'я, освіта, наука та самореалізація молоді» (Рівне, 29-30 березня 2012

року); «Актуальні проблеми прикладної психології» (Херсон, 26-27 квітня 2012 року); «Психолінгвістика в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 19-20 жовтня 2012 року); «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 14-15 травня 2012 року); науково-практичних: «Психологічні проблеми сучасності» (Львів, 19-21 травня 2011 року); «Актуальні проблеми державного управління на сучасному етапі державотворення» (Луцьк, 27 жовтня 2011 року); науково-практичному семінарі «Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні» (Луцьк, 20 жовтня 2011 року); фестивалі «Фестиваль практичної психології на Світязі» (21-23 травня 2012 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 16 одноосібних наукових працях та 2 у співавторстві, з яких 7 статей – у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 2 статті – в іноземних збірниках наукових праць, 9 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (354 найменувань, з них 39 – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 197 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 159 сторінках. Робота містить 8 рисунків, 14 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Концептуальні межі поняття позиції у психології

Дослідження позиції людини, яка відображає своєрідність її взаємовідносин зі світом, з іншими людьми та із самою собою є важливим напрямом наукових розвідок у психології. Володіння стійкою психологічною позицією створює сприятливий ґрунт для належної соціалізації особистості, яка має як достатній рівень психологічних знань і стратегій для ефективної адаптації у соціальному середовищі майбутнього професійного становлення, так і життєву стійкість загалом. Соціальне середовище, інтереси, ідеали, потреби, цінності та соціальні норми сприяють становленню та формуванню життєвої позиції особистості. Адже позиція особистості охоплює широку низку понять: ставлення до інших людей, установки та готовність до конкретних дій, форми та способи реалізації цих дій, орієнтації у навколишньому світі, ціннісні орієнтації зокрема.

Найчастіше на сучасному етапі розвитку вітчизняної психології вчені тлумачать позицію як сталу систему ставлень особистості, що виявляється у її поведінці та вчинках. Слід зауважити, що існує значна кількість особистісних детермінант розвитку особистісної позиції людини: широкий спектр знань, вироблення переконань, професійні навички та уміння, інтерпретація та реінтерпретація власного досвіду, що призводить до формування унікального світогляду та світосприйняття, приналежності особистості до трудової, громадської та соціально-політичної діяльності та її здатність до встановлення гармонійних міжособистісних відносин.

У дослідженнях А. Адлера, Б. Г. Ананьєва, Л. І. Божович, Л. П. Буєвої, О. М. Леонтьєва, В. М. Маркіна, В. М. Мясіщева та ін. встановлюються основні змістові характеристики позиції особистості, визначаються види

позиції та її вплив на життєдіяльність людини загалом [10; 14; 42; 43; 143; 163; 175].

Результати аналізу вищезазначених праць підтверджують, що, незважаючи на те, що поняття «позиція» дедалі більше привертає увагу вчених та активно вводиться у глосарій різних наук, цей термін вживається у багатьох різноманітних контекстуальних смислах, позначаючи різні категорії та характеристики особистості чи соціальних явищ.

Термін «позиція» вперше увів австрійський психолог та лікар, родоначальник індивідуальної психології А. Адлер. В широкому сенсі категорія «позиція» (від лат. *positio*) розглядається як стійка система ставлень людини до певних сторін дійсності, що проявляються у відповідній поведінці та вчинках [10]. У вузькому значенні «позиція» розглядається як певна точка зору з конкретного питання, оцінка явища, події, а також дія та поведінка, зумовлені цим ставленням та оцінкою. Поняття «позиція особистості» є предметом вивчення таких наук, як психологія, філософія, педагогіка та розглядається як єдність і взаємозв'язок соціальних характеристик людини: статус, соціальна роль, функція, права, обов'язки (Б. Г. Ананьєв, К. О. Абульханова-Славська, І. С. Кон) [14; 5; 127]; психологічних характеристик: мотиви та настанови, що входять у структуру ставлень (Л. І. Божович, В. М. Мясичев, Л. С. Славина, В. Е. Чудновський та ін.) [41; 175; 290]; моральних цінностей (Б. С. Братусь, В. М. Саратовський) [51].

Позицію особистості прийнято розглядати з перспективи двох підходів: соціально-психологічного, у якому позиція сприймається як умова прояву особистості у соціумі (К. О. Абульханова-Славська, І. С. Кон, В. М. Маркін) [7; 127; 163] та психологічного, крізь призму якого позиція – це стійкий структурний компонент особистості (Б. Г. Ананьєв, В. М. Мясичев) [14; 175].

У роботах Н. Ф. Радіонової позиція тлумачиться як певна система, що має об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивний характер детермінується суспільним життям, а її зміст визначається природою суспільних відносин.

Суб'єктивний характер позиції зумовлюється індивідуально-психологічними властивостями особистості, її унікальністю і неповторністю [212].

Слід зазначити, що у зарубіжних дослідженнях поняття позиція не отримало достатнього висвітлення. Натомість найпоширенішим релевантним поняттям є поняття ставлення, яке тлумачиться як стійкий патерн відповіді-реакції на певні суб'єкти, об'єкти та явища. В Оксфордському психологічному словнику зазначається, що ці патерни містять переважно когнітивні, афективні та конативні (поведінкові відповіді), які часто втілюються у мислення, емоційні переживання та поведінку. Водночас зазначається, що стосовно психологічних об'єктів відповіді-реакції можуть мати лише ментальний або емоційний характер, не матеріалізуючись у реальну поведінку суб'єкта [331].

У вітчизняних словниках поняття «позиція» пояснюється як точка зору, принципове ставлення до чогось [136]. Так, словник «Словопедія» дає таке визначення: позиція (від лат. розміщую, ставлю) 1) становище, роль, місце когось, чогось у житті, політиці, мистецтві та ін.; 2) точка зору, ставлення до чогось, що визначає характер поведінки, дії і т.ін. [239].

Отже, позиція – це уявлення, погляди, настанови особистості стосовно її життєдіяльності. Уявлення – це розуміння та знання про щось, яке утворюється внаслідок досвіду, а також предметно-чуттєвий образ певного фрагмента дійсності поза безпосередньою дією цього фрагмента на органи чуття. Погляди – це сукупність знань індивіда, яка зумовлює його відношення з фізичним і соціальним світом. Настанови – це психологічний стан схильності суб'єкта до певного способу дії, який формується на основі його попереднього досвіду та знань. Таким чином, результати операціоналізації поняття позиції вказують на те, що стрижневим у його змістові є ставлення до різних фрагментів дійсності, яке формується на основі досвіду та знань. Таке тлумачення позиції узгоджується з поглядами В. М. Мясіщева, який вважає ставлення – центральною категорією особистості [175]. Адже ставлення, по-перше, формує внутрішній стрижень людини у вигляді прихованої, водночас константної змінної, а по-друге, виражається зовнішньо – у реакціях, переживаннях та діях

суб'єкта. Саме такі пізнавальні, афективні і поведінкові прояви характеризують позицію особистості.

Таким чином, позиція особистості тлумачиться як система ставлень людини до різних фрагментів дійсності, що втілюються у її пізнавальній активності, емоційних станах і переживаннях, діях і вчинках. Важливе місце у дослідженні позиції особистості посідає життєва позиція як важлива індивідуальна характеристика людини.

У працях О. І. Головахи, М. Л. Крилової, Р. П. Ануфрієвої життєва позиція особистості досліджується у контексті розвитку стилів її життєдіяльності, яка слугує специфічним видом соціальної творчості в різноманітних сферах людської діяльності [82; 131; 21]. Так, людина може репродуктивно пристосовуватися до оточуючого середовища, а може, навпаки, творчо змінювати його відповідно до власних життєвих цілей. У зв'язку із цим особистість здійснює акт свідомого вибору життєвої позиції, усвідомлює відповідальність за зроблений вибір, приймає конкретні рішення, отримує результати власних дій та усвідомлює наслідки. Отже, позиція у цьому випадку визначає спрямованість свідомості та поведінки людини, а також настанови особистості, що визначають її діяльність, ставлення до ситуації, вибір цілей та засобів їх реалізації. У цьому контексті поняття позиції зіставляється із поняттям особистісної свободи у трактуванні В. А. Чорнобровкіної. Адже особистісна свобода, на думку вченої – це структури особистісного досвіду людини: смислове переживання людиною своїх відношень зі світом, іншими людьми й собою, що має діалогічну й водночас когнітивно-смилову природу. Таким чином, внутрішня свобода є структурою особистісного досвіду людини, який накопичує історію розвитку життєвих відношень, втілюється в ментальній моделі світу особистості та корелює з життєвою позицією особистості [35].

У дослідженнях В. Б. Соколова життєва позиція визначена як організована певним чином єдність духовного і практичного. У духовному аспекті життєва позиція представлена системою переконань особистості, її рисами характеру, силою волі та психологічними особливостями загалом. Основотворчим

аспектом життєвої позиції є ціннісні орієнтації особистості, які визначають її цілі та дії, прийнятні способи та засоби реалізації цих цілей, спрямованість, а також оцінку результатів дії особистості. При цьому активна життєва позиція є основою цілісності особистості, до того ж вона проявляється в усіх сферах життєдіяльності: побутовій, трудовій, політичній, соціальній тощо. Активна життєва позиція, зазвичай, має багато проявів: професійну, інформаційну, громадянську, наукову, естетичну тощо [35]. Кожна із цих видів визначається такими ж критеріями, що й загальна життєва позиція як інтегративність практичного і духовного. Водночас кожен із видів позиції має свої особливі ознаки, що вирізняє цей вид з-поміж інших.

Слід звернути увагу на трактування поняття життєвої позиції у дослідженні В. М. Маркіна, який наголошує на її соціальному спрямуванні. Життєва позиція – це спосіб включення особистості у життєдіяльність суспільства. Це включення досягається через використання сукупності соціально значущих поглядів, переконань, професійних навичок і умінь для виконання суспільно корисної праці [163, с. 45].

У дослідженнях С. А. Прядко продовжується соціальне спрямування визначення життєвої позиції. Вчений тлумачить у своїх дослідженнях життєву позицію як стійку, усвідомлену систему поглядів людини на життя у вигляді концепції на свою діяльність [205]. Науковець визначає позицію як систему ставлень особистості до себе самої, до суспільства в цілому, враховуючи місце людини у системі суспільних відносин. Таким чином, вищезначені визначення поняття позиції зіставляються із соціально-психологічним підходом, адже остання пов'язується із соціальним статусом та місцем людини у суспільстві.

Іншим провідним підходом до дослідження позиції особистості, як зазначалося вище, є індивідуально-психологічний підхід. Стосовно індивідуально-психологічного підходу, у якому позиція тлумачиться як особистісний конструкт, варто відзначити праці І. Д. Демакової. Вчена трактує це поняття як спосіб реалізації базових цінностей особистості в конкретній діяльності [89]. О. М. Мацкайлова визначає позицію так: «Це комплексне

утворення, що уміщує у собі особистісні конструкти, які розглядають індивіда як суб'єкта. До них належать ціннісні орієнтації людини, творча свобода, унікальність, свідомість та активність» [169, с. 52].

У своїх роботах С. Л. Рубінштейн зазначає, що «світогляд, який проявляється в поведінці та діяльності людини, є визначальним у становленні позиції загалом та життєвої позиції зокрема. Так, особистість обирає цілі та засоби їх досягнення відповідно до свого світогляду, у якому проявляється її індивідуальність, самостійність, активність» [223, с. 361]. Крім того, О. М. Лушнікова, пов'язуючи позицію зі ставленням пояснює їх як системні об'єкти, у яких структурними елементами є переконання, установки, потреби, знання, дії, пов'язані з реалізацією життєвих цілей та готовністю людини діяти для досягнення мрій, цілей, бажань [156].

Відтак, в індивідуально-психологічному підході переважають дослідження позиції як провідної характеристики особистості, що регулює та визначає її поведінку (за І. С. Коном) [127]. У руслі цього підходу В. М. Мясищев, Л. І. Божович, розуміють це поняття як стрижневе системне утворення особистості, що включає в себе провідні механізми психічного розвитку [175; 40]. Б. Ф. Ломов, Т. М. Мальковська тлумачать поняття «позиція» як ставлення людини до об'єктивної дійсності, що визначає взаємовідносини з нею [147]. Б. Г. Ананьев трактує це поняття як «складну систему ставлень особистості до суспільства загалом, до конкретної спільноти, до якої належить людина, до інших людей, до себе самої, до праці), а також установок і мотивів, якими вона керується у буд-якій діяльності» [14, с. 228].

В. А. Гневашева виділяє змістовий і процесуальний напрями трактування категорії «позиція». При цьому змістовий (внутрішній) представлений знаннями, життєвим досвідом, системою поглядів, цінностей, відношень особистості; а процесуальний (поведінковий) – розв'язанням суб'єктом конкретних задач [81].

На наш погляд, найповніша інтерпретація поняття психологічної позиції може бути здійснена в контексті системи ставлень. Згідно з теорією

ставлення В. М. М'ясищева, позиція є психологічним ядром особистості, це індивідуально-цілісна система її суб'єктивно-оцінного, свідомо обраного ставлення до дійсності. Це система пізнавальних, мотиваційних, емоційних ставлень до світу, які є джерелом особистісної активності [174]. Позиція визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями і можливостями, які пред'являє і надає людині суспільство, а з іншого боку, внутрішніми, особистісними джерелами активності – потягами, переживаннями, мотивами і цілями, ціннісними орієнтаціями, світоглядом, ідеалами.

Серед різного роду ставлень у позиції важливим є суб'єктне ставлення, яке виокремлюється представниками суб'єктного підходу у психології. Суб'єктне ставлення – це є вираження активної конкретно обраної психологічної позиції особистості, це основа її суб'єктивного світу. В дослідженнях К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, О. О. Бодальова, А. В. Брушлінського, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, В. О. Татенко підкреслюється, що ставлення слугує базою особистості лише тоді, коли воно реалізуються у процесі діяльності [7; 15; 39; 55; 143; 221; 251].

Розкриваючи суб'єктний підхід до визначення позиції Ф. І. Блієва тлумачить це поняття як «стійке комплексне утворення в структурі особистості, що відбивається в суб'єктивному, творчому, ціннісному відношенні до своєї діяльності та якості її виконання, виявляється в прагненні до досягнення її вершин» [38, с.7]. Основними критеріями слугують креативність, здатність до саморозвитку, мотивація досягнення успіху, ціннісне відношення до життєдіяльності. У структуру суб'єктної інтегративної позиції Ф. І. Блієва включає такі складові компоненти: творчість, спрямованість на самовдосконалення та ціннісні орієнтації [38].

Для становлення особистості та її повноцінної соціалізації виняткове значення має уся система ставлень, у яку вона включена. Якість включення особистості у ту чи іншу соціальну ситуацію залежить від того, як суб'єкт її розпізнає, проблематизує та інтерпретує. Вивчення позиції крізь призму особистісного ставлення підсилює її суб'єктивний характер, так як відношення

радше передбачає її суб'єктивну позицію в навколишній дійсності, ніж об'єктивний зв'язок особистості з цим середовищем. Подібно до цього, визначаємо психологічну позицію суб'єкта як комплексну характеристику режимів діяльності у відповідності зі здатностями, станами, ставленням суб'єкта, з одного боку, його стратегією і тактикою – з іншого, а також з об'єктивною динамікою діяльності.

Слід звернути увагу, що на багатоаспектності та комплексності позиції наголошують такі науковці як Н. М. Боритко, К. В. Карпінський та Н. В. Щукіна, визначаючи її інтегративною властивістю та характеристикою особистості, що відображає ініціативно-відповідальне, активно-виборче та перетворююче відношення до життя, інформації, обставин, соціальної дійсності, до людей та власне самої себе [304]. У зв'язку з цим у структуру цього явища вчені включають такі три компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний та регулятивно-діяльнісний. Т. В. Попова тлумачить життєву позицію як стійку систему ставлень до різних сторін соціальної дійсності, що проявляється у відповідній поведінці, вчинках людини. Вона виділяє наступні структурні компоненти позиції: когнітивний, мотиваційний, емоційно-оцінний, рефлексивний та діяльнісний [195].

Слід зауважити, що в процесі формування позиції людини та її становленні як соціально зрілої, важливими є особливості формування людини як особистості, вже починаючи з дитячого віку і протягом життя. Для розвитку особистості важливими є такі чинники, як її уподобання, пріоритети, мрії та цілі, ставлення до себе та оточуючих, до навколишньої дійсності, значущими є також уміння та навички, які вона набуває з дитинства і, головне, ставлення до інформації, яку людина отримує вже з народження. Особливо це стосується сьогодення, адже ера інформації та інформаційних технологій прогресує, генеруючи та продукуючи все нові та нові об'єкти. За О. Г. Старішем, інформація – це не лише результат, а й постійно діючий процес передачі відомостей про предмети, технології, події, явища, які знаходяться в усіх сферах Всесвіту [247]. Тому для формування стабільної, адекватної, коректної

та унікальної позиції як системи ставлень особистості до різних фрагментів дійсності, відображеній в інформаційних потоках, неабияку значущість відіграє інформаційна позиція як сукупність ставлень людини до інформації.

Таким чином, результати аналізу поняття психологічної позиції як структурного утворення особистості свідчать про те, що хоча й традиційним виявом особистісної позиції вважається сукупність основних ставлень до світу, до людей, до себе, вони зумовлені різними структурними компонентами та інтегральними характеристиками особистості. Можна узагальнити такі основні підходи до розкриття особистісної психологічної позиції людини. Розглянемо їх більш детально:

- позиція як найвищий рівень інтеграції індивідуального розвитку особистості, що є ознакою її зрілості (Л. І. Анциферова, Л. І. Божович та ін.) [22; 40];

- позиція як становлення основних життєвих відносин – ставлень, що визначають поведінку і вчинки людини, спосіб включення в загальний хід життя (В. М. Мясіщев) [175];

- позиція як свідомо пізнавально-перетворююча самоактивність індивіда (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, М. Й. Боришевський, А.В. Брушлінський, С. Л. Рубінштейн) [7; 14; 47; 55; 223]. У цьому контексті позиція розглядається як пізнання та оцінка оточуючого світу на основі зіставлення з власною системою цінностей, потребами, інтересами, переконаннями, совістю, що приводить до певних способів взаємодій зі світом;

- позиція як система усвідомлених загальних смислових утворень, що закріплює єдність і самоідентичність особистості у певні періоди часу, надовго визначає головні характеристики особистості, її стрижень, мораль (О. Г. Асмолов, Б. С. Братусь, В. Франкл) [26; 51; 267];

- позиція як когнітивна та емоційна структура, що задає схему інтерпретації різних фрагментів дійсності (Д. М. Узнадзе) [259].

У процесі аналізу основних напрямів дослідження особистісної психологічної позиції підкреслено, що головним джерелом її формування є

світогляд людини, система життєвих цінностей, життєвий і професійний досвід, набуті знання, вміння, навички. Особистісна позиція слугує основою для здійснення людиною своїх внутрішніх потенцій в особистісному, соціальному, професійному планах.

Слід зауважити, що в основі структури психологічного ставлення є пізнавально-емоційні утворення. При цьому ставлення особистості відбувається під час процесу накладання емоцій на предмет пізнання. Відтак, будь-яке ставлення переживається та пізнається людиною.

Результати теоретичного аналізу дали змогу побудувати концептуальну матрицю поняття позиції у психології (див. табл.1.1).

Таблиця 1.1

Концептуальна матриця поняття позиції

№з/п	Концептуальні межі поняття позиції особистості	Автори досліджень
1	2	3
1.	Стійка система ставлень людини до певних сторін дійсності, що проявляються у відповідній поведінці та вчинках; певна точка зору з конкретного питання, оцінка явища, події, а також дія та поведінка, зумовлені цим відношенням та оцінкою.	А.Адлер
2.	Єдність та взаємозв'язки соціальних характеристик особистості: статус, соціальна роль, функція, права, обов'язки.	Б. Г. Ананьєв, К. О. Абульханова-Славська
3.	Єдність та взаємозв'язки психологічних характеристик особистості: мотивів та настанов, які визначають структуру ставлень.	Л. І. Божович

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
4.	Єдність та взаємозв'язки моральних цінностей особистості.	Б.С.Братусь,М.В.Савчин
5.	Певна система, що має об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивна – детермінована суспільним життям, а її зміст визначається характером суспільних відносин. Суб'єктивна – формується при безпосередній участі людини під впливом її свідомості.	Н. Ф. Радіонова
6.	Психологічне ядро особистості; індивідуально-цілісна система особистості, її суб'єктивно-оцінних, свідомо обраних ставлень до дійсності; система пізнавальних, мотиваційних, емоційних ставлень до світу, які є джерелом активності; як стиль життєдіяльності, як спосіб включення у життя суспільства.	В. М. М'ясищев

Таким чином, психологічна позиція людини представлена системою її основних життєвих ставлень, що регулює прояви особистості в усіх сферах, зокрема в інформаційній. Відповідно психологічна позиція особистості у контексті інформаційного суспільства представлена системою ставлень до інформації. Важливим, на наш погляд, є поглиблене вивчення системи ставлень до інформації як особливостей сприйняття, інтерпретації та породження інформації особистістю для ефективної адаптації до соціального світу.

1.2. Інформаційна позиція особистості та її види

Зі стрімким розвитком інформаційних технологій та їхнім потужним впливом на людину і соціум постає необхідність вивчення інформаційної позиції як системи ставлень особистості до стрімкого зростання інформаційно-комунікативних технологій. Важко переоцінити сьогодні ту роль, яку відіграє у розвитку сучасного суспільства інформація. Вона дає змогу людству активно взаємодіяти із природою, допомагає здійснити інтеграцію людських зусиль та стосунків не лише у певних галузях, а й в усій людській діяльності загалом. Інформація стала основним ресурсом людства, базою соціального, психологічного і технічного розвитку. Вона є ключовою сутністю життя особистості. Відтак, із кожним днем виникає необхідність в адекватному сприйнятті, переробці та правильному використанні значних потоків інформації.

З часу створення теорії інформації сучасні дослідники дедалі більше концентрують увагу на явищі інформації. Наприклад, Н. Вінер трактує це поняття як позначення змісту, що надходить із зовнішнього світу у процесі пристосування до нього людини [64]. Б. А. Грушин розуміє під інформацією певний феномен, пов'язаний із діяльністю тих чи інших суб'єктів соціальних спільнот (наприклад, груп) чи соціальних інститутів (установ і організацій, які функціонують у суспільстві) [86, с. 20].

Ф. Махлуп визначає це поняття як знання, але не все знання, що має людство, а лише ту його частину, що використовується для орієнтації, для активної дії, для управління. «Інформація – це знання, що передаються кимось іншим або набуті шляхом власного дослідження і вивчення, наприклад, знання про певну особу, подію, випадок чи щось подібне» [168, с. 36].

Г. В. Ложкін, В. Й. Бродовська, І. П. Патрик та В. Я. Яблоненко характеризують інформацію як відомості, враховані не за змістом, а за рівнем організації та обсягу [53, с. 86]; як відомості, що передаються від одних людей

до інших усним, письмовим або іншим способом, а також сам процес передавання чи добування цих відомостей [144, с. 40].

Отже, інформація – це знання чи відомості, які передаються від джерела до приймача інформації (особистості), набуті у процесі взаємодії людини у соціумі, усним, письмовим або іншим способом. Зауважимо, що особливості психічної діяльності, її активність визначає середовище існування, яке є специфічною інформаційною сферою людини. Водночас, сенсорні системи людини сприяють адекватному збору інформації у цьому середовищі, при цьому вони є інформаційними посередниками між внутрішнім та зовнішнім світом. Так, головний мозок виконує аналіз і синтез зовнішньої та внутрішньої інформації у спеціалізованих нервових центрах, у локальних нейронних мережах, на рівні структурно-функціональних блоків (енергетичний блок; блок прийому, переробки і зберігання інформації; блок програмування, регуляції і контролю поведінки – О. Р. Лурія), у структурах давнього, старого, середнього, нового мозку (гіпотеза триединого мозку – П. Мак-Лін), першої і другої сигнальної системи (І. П. Павлов), у межах лівої і правої півкулі головного мозку (Р. Сперрі) та формує на цій основі цілісні адаптивні стратегії поведінки [220, с. 115].

Рецептори сенсорних систем організму людини перетворюють енергію подразників навколишнього світу на єдину специфічну інформацію – нервовий імпульс (біоелектричний імпульс), забезпечуючи при цьому сенсорне кодування інформації. Загалом, інформація передається у вигляді сигналів та зберігається у вигляді символів, сенсорні системи разом із головним мозком при цьому слугують біологічним комп'ютером, тому будь-яка інформація отримує конкретну форму при обробці людиною.

Так, науковці розрізняють дискретну та неперервну форми інформації. Дискретна (стрибкоподібна) – це цифровий спосіб кодування та декодування інформації (технічні інформаційні системи), при цьому об'єм та швидкість обробки інформації є необмеженими. Дискретна форма передається, опрацьовується та зберігається у вигляді кінцевих сукупностей якісно

відмінних символів, у тому числі друкованих. Неперервна або плавна форма – це аналоговий спосіб кодування та декодування (формування і розпізнавання образів – «біологічні інформаційні системи»), вона втілюється в образах (зорових, дотикових, слухових і т. ін.). Ця форма інформації є важливою складовою діяльності сенсорних систем та головного мозку людини, при цьому об'єм, швидкість обробки інформації потенційно є обмеженою [220].

Також слід урахувати структурно-функціональні та когнітивні особливості сенсорних систем, головного мозку, статеві і вікові особливості сприйняття та обробки інформації. Досліджено, що швидкість обробки інформації людиною, а отже її ефективність зростає під час змінених станів свідомості – сну, гіпнозу і т.ін. В процесі сприйняття інформації та формування ставлення до неї, важливими є також вплив емоційно-мотиваційної сфери та, власне, механізми обробки інформації півкулями головного мозку (права – невербальна, ліва – вербальна), їх взаємодія, а також саме інформаційне навантаження. Як правило, причиною інформаційних розладів є саме кількість, а не якість інформації. Тому важливо, яку і в якій кількості інформацію сприймає людина, яким чином відбувається сприйняття цієї інформації, та як поводить себе особистість під впливом цієї інформації.

Окрім індивідуальних особливостей обробки інформації, важливим вважаємо вплив соціального середовища на цей процес. У цьому контексті важливо розуміти, що соціальний простір, у якому зростає особистість, є інформаційним. О. Г. Старіш, розглядаючи інформацію, передусім, як інформаційний вплив на індивіда, суспільство і Цивілізацію, важливим вважає визначення цього впливу відповідно до кожного елемента такої тріади: семіосфера, мінісеміосфера, індисеміосфера. Цікавим є те, що, на думку вченого, інформація – це не лише те, що вже відомо, а й те, що можна дізнатися, «ситуативно неотриманий, водночас можливий у наявності потенціал» [247, с. 155]. Мінісеміосфера – це інформаційний простір конкретного соціуму, що утворюється із окремих індисеміосфер. Поняття семіосфери зіставляється з Цивілізацією і є подібною структурно-

функціональною конструкцією до поняття ноосфери. Відповідно до цієї тріади можна розглянути види інформаційних просторів: внутрішній, притаманний індивіду; середовищний, в соціумі конкретної спільноти та держави, а також міжсередовищний – між соціумами держав, які утворюють цілісну Цивілізацію.

Таким чином, сприйняття, інтерпретація та породження інформації визначаються когнітивними особливостями індивіда, соціальним середовищем та кількістю самої інформації.

Велику роль у самопочутті суспільства, кожного її члена, відіграє також міра задоволення потреби в інформації. Оскільки загальна соціальна система будується під впливом інформаційної системи, в якій взаємодія між підсистемами та елементами протікає у формі енергоречових та інформаційних процесів [21], існує необхідність в інформаційному забезпеченні усіх сфер суспільної діяльності. Інакше кажучи, інформація перетворюється на товар, який має соціальні, якісно-кількісні, вартісні виміри та характеристики своїх виробників і своїх споживачів [177, с. 257]. Зазначимо, що вона являє собою семіотичне значення та відомості, зорієнтовані на задоволення ментальних (духовно-інтелектуальних), суспільно-політичних та організаційно-виробничих потреб людини у соціумі. Це визначає включеність у загальну систему соціальної інформації. У зв'язку з цим виникають інформаційні потреби людини. Тобто це потреби особистості у певній інформації, яка допоможе їй орієнтуватись у навколишній діяльності, щоб вірно обрати лінію поведінки, досягнути внутрішньої рівноваги та узгодженості із соціальним середовищем, а також сформуванню власний світогляд та власне інформаційну позицію [177].

Наголосимо, що соціальна активність людини прямо пропорційно залежить від рівня розвитку інформаційних потреб та їх задоволення. За умови не задоволення цих потреб, людина витісняє їх, тобто її активність в отриманні інформації пригнічується.

Інформаційна потреба особистості задовольняється за допомогою засобів масової інформації – як друкованих, так і електронних. Сьогодні людина орієнтується у світі цінностей та орієнтує інших за допомогою засобів масового

інформування. Зрозуміло, що засоби масової інформації як складові засобів масових комунікацій загалом, трансформуючи уявлення про різні фрагменти дійсності, є потужними інструментами інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну та масову свідомість.

Визначають такі основні потреби згідно зі ставленнями особистості: захищеності і налагодження безпеки, близьких стосунків, контролю над собою та іншими; включення у різноманітні соціальні групи; самоповаги та позитивної оцінки; розуміння; співчуття та опіки; необхідність бути потрібним та значущим; процес та результат спілкування та взаємодії. Таким чином, у контексті ставлення до інформації як ядра інформаційної позиції задовольняються усі вищезначені потреби, тому можуть мати статус інформаційних потреб.

Таким чином, інформаційна позиція особистості може тлумачитися як система ставлень до інформації, що виявляється у стилях засвоєння інформації та основних способах її обробки, а також визначається специфікою інформаційних потреб особистості. У контексті цього визначення важливою вважаємо класифікацію видів ставлень у теорії В. М. Мясіщева, який розрізняє вибіркові, свідомі та індивідуальні ставлення.

Розглянемо види ставлень у контексті інформації детально:

1. Індивідуальні ставлення є вродженими, проявляються у конкретно сформованих психологічних способах обробки інформації.
2. Свідомі ставлення – це вища ступінь розвитку особистості, що визначається рівнем свідомого ставлення до соціуму, навколишньої дійсності та інформації як елемента буття сьогодення. Такі ставлення позначають певні інтереси, зацікавлення у конкретній інформації, надання пріоритету певним джерелам інформації для власного зростання, а також у відповідності до інформаційних потреб.
3. Вибіркові ставлення – це такі ставлення, що проявляються в основних стилях засвоєння інформації [174].

Свідомі ставлення визначаються інформаційними потребами. В межах свідомих ставлень можна виділити суб'єктивні та об'єктивні категорії. Суб'єктивні категорії означені внутрішніми особистісними уявленнями, пріоритетами, уподобаннями, інтересами, думками. Об'єктивні категорії проявляються у вчинках та фактах поведінки, зокрема вибору ресурсу та джерела інформації, контактів з адресатами і т. ін.

Вважаємо, що свідомі ставлення до інформації можуть проявлятися у виборі інформації, який зумовлюється інформаційною потребою.

1. Вибір певного джерела інформації (телебачення, журнали чи газети, радіо та Інтернет видання).
2. Обрання джерела інформації у межах конкретних засобів (окремі видання, центральні та регіональні канали).
3. Вибір конкретних повідомлень, актуальних для людини, обсяг матеріалів, що постачаються певним джерелом.
4. Вибіркове сприйняття (запам'ятовування, засвоєння, оцінка) конкретного матеріалу у певному обсязі.
5. Актуалізація інформації у свідомості та поведінці.

Важливим є те, що вибір джерела інформації у ЗМІ (радіо, преса, Інтернет, книга, журнал, телебачення), а також окремих джерел у межах цих засобів (конкретний канал, передача, стаття) здійснюється під впливом факторів, які однозначно можуть змінити ракурс відбору: дохід, вільний час, зацікавленість у певному виді інформації, можливість доступу до цієї інформації, особливості сприймання інформації та ставлення до конкретного джерела [238].

Інформація може бути доступною у таких основних аспектах: фізіологічний (здатність сприймати інформацію за допомогою органів відчуття); технічний (рівень розвитку мережі радіо - та телемовлення, доступ до мережі Інтернет, система доставки періодичних видань); семіотичний (необхідність володіти системою знаків, мовою конкретного засобу інформації) та фінансовий (вартість даного джерела інформації відповідно до доходів аудиторії) [235, с. 123].

Найважливішою складовою, як стверджують дослідники, є мотив вибору як елемент структури ставлення особистості до джерела інформації. Так, наприклад, радіо спрямоване на аудіальний канал, де повідомлення є короткими, чіткими, конкретними та лаконічними. Тому важливе значення тут відіграє голос, звук, тембр, мелодія, інтонація. Сьогодні це джерело інформації виходить на другий план у зв'язку зі стрімким розвитком сучасних інформаційних технологій як ресурсів інформації сучасного суспільства. Радіо тепер стає другорядним джерелом пошуку інформації.

Друковані джерела інформації поступово стають також менш популярними, хоча вони приваблюють аудиторію вибірковістю сприйняття певної інформації, своєю наочністю (фотографії, ілюстрації, колажі), колористикою, аналітичністю викладу. Такі ЗМІ є довготривалими і спрямовані на візуальний канал сприйняття.

Телебачення популярне через зображення, звук, динаміку, особливості легко сприймати інформацію, здатність детально представити ситуацію. Телеінформація піддається раціональній обробці. Основними мотивами звернення до такого джерела інформації є можливість ознайомлення з актуальними проблемами сьогодення, а також використання цієї інформації у спілкуванні з іншими (функція налагодження контакту), власне отримання інформації (функція соціального орієнтування), розваги (функція емоційної розрядки), компенсація самотності, що є надзвичайно вагомим мотивом як серед молоді, так і, особливо, серед людей похилого віку.

Найважливішим джерелом інформації є Інтернет (електронні ЗМІ), що стає більш популярним у сучасному соціумі, особливо серед студентства. Це джерело приваблює аудиторію через свою інтерактивність (багатосторонній обмін між користувачами), інтертекстуальність (система зв'язку між текстами, гіперпосилання), швидкий зворотній зв'язок, мультимедійність (поєднання усіх каналів передачі в один, передача інформації у різних знакових системах – текст, звук, відео, фото, анімація) [200, с. 234]. Усі ці мотиви значно покращують сприйняття інформації та можливість користування нею загалом.

Таким чином, свідоме ставлення є найвищим рівнем ставлення до дійсності, при цьому в самому усвідомленні цього ставлення існує низка шаблів, які людина проходить у процесі розвитку. Тобто «людина встановлює змістовні зв'язки з навколишньою суспільною дійсністю» [137, с. 101]. А отже з інформацією, що надходить із зовнішнього світу.

Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів дає таке визначення свідомому ставленню – це вид психічного ставлення, властивий лише людині або групі, що є одним із атрибутів свідомості в єдності з переживанням і знанням [53, с. 230]. При цьому найбільш важливими є ставлення особистості до явищ світу, інших людей, до себе, своєї справи, до трудової діяльності.

За визначенням Л. В. Кузьменко, свідоме ставлення особистості є її специфічною саморегуляцією у створенні світу ідей, понять, наукових знань, цінностей і обумовлюється її потребами, включає у себе свідомо вибране ставлення до довкілля, інших людей, себе, своїх прав і обов'язків [139, с. 103]. Усе це комплексно формує позицію людини стосовно навколишнього світу, точніше інформації, яка надходить від нього. У зв'язку із цим зовнішнє та внутрішнє психологічне сприйняття та обробка певної інформації стає підґрунтям для формування конкретної інформаційно-психологічної позиції особистості.

Зазначимо, що свідомі ставлення є певними зацікавленнями у конкретній інформації, винятковим інтересом до конкретної сфери інформаційного суспільства сьогодення, у якій перебуває особистість у той чи інший момент. У світі сучасного інформаційного прогресу усі види науково-технічного розвитку суспільства, а саме інформаційні технології, комунікації значною мірою впливають на психологічний розвиток людини. Таким чином, свідомі ставлення у структурі інформаційної позиції особистості зумовлюються інформаційними потребами та реалізуються у свідомому виборі джерела інформації у соціальному просторі.

Л. В. Кузьменко, власне, розглядає структуру свідомого ставлення, де виокремлено такі структурні компоненти як, когнітивний, емоційно-ціннісний та дієво-практичний [139]. Охарактеризуємо їх детальніше. Так, перший компонент, когнітивний, визначає світоглядну позицію особистості, а саме усвідомлений пошук необхідної інформації для реалізації інформаційної потреби. Емоційно-ціннісний компонент містить відчуття, переживання, що виникають у процесі взаємодії зі змістом інформації у конкретних ситуаціях.

І останній структурний компонент, дієво-практичний, включає уміння та навички пошуку необхідної інформації та визначення відповідного її джерела.

У зв'язку з особливостями вищезазначених структурних компонентів Л. В. Кузьменко виділяє рівні свідомого ставлення особистості: позитивно-свідоме ставлення; ситуативне ставлення; індиферентне ставлення; негативне ставлення [139, с. 104].

В обґрунтуванні індивідуальних ставлень підкреслимо, що людина, перебуваючи в постійному контакті з довкіллям, не просто пристосовується до його обставин, а й активно впливає на них, перетворює їх відповідно до своїх індивідуальних цілей. Як наслідок, у неї виникає необхідність здійснювати акт індивідуального вибору життєвої позиції, діяти відповідно до цього вибору, усвідомлювати відповідальність за зроблений вибір.

В. М. Мясичев відзначає, що ставлення особистості – її потреби, інтереси, схильності – є результатом взаємодії людини із конкретним навколишнім середовищем, та наскільки це середовище дає простір для прояву та розвитку індивідуальності особистості у власне предметній діяльності та при взаємодії з іншими людьми [175]. Як результат, в основі усіх психічних процесів, сприйнятті людиною дійсності, її пам'яті, мислення, уваги, уявленні є її ставлення до різних аспектів життя, світу загалом, частиною якого вона є. Як зазначалося вище, ставлення до інформації (стилі і способи взаємодії з нею) визначаються когнітивними особливостями людини, основою яких є фізіологічний субстрат, представлений мозковою організацією. Своєрідні способи обробки інформації, які відображають пізнавальну своєрідність

особистості, у психологічній літературі втілюються в поняття когнітивних стилів. Так, процес індивідуального сприйняття дійсності та її психічного узагальнення здійснюється через конкретний когнітивний стиль, притаманний конкретній особистості.

За визначенням М. О. Холодної, «когнітивні стилі це – індивідуально - своєрідні способи обробки інформації про актуальну ситуацію: її сприйняття, аналіз, категоризація, оцінка і т.ін.» [284, с. 146]. Вони характеризуються як когнітивні утворення організуючого порядку, що пов'язують між собою функціонування пізнавальних процесів (пам'ять, сприймання та мислення), створюючи певні рамки для мотиваційних впливів і потреб. Тому вони виконують контролюючу функцію, забезпечуючи реальні форми адаптаційної активності. Відтак, на наш погляд, когнітивні стилі як способи обробки інформації безпосередньо пов'язані з інформаційними потребами, що визначають свідомі ставлення до інформації. Інакше кажучи, свідомі та індивідуальні ставлення до інформації мають тісний зв'язок між собою у структурі інформаційної позиції.

Дослідницький інтерес щодо когнітивних стилів, зауважимо, зміщується зі змістових характеристик пізнавальної активності до способів її організації. При цьому пріоритетними є типові для кожної окремої людини індивідуально-своєрідні способи отримання та опрацювання інформації про навколишній світ. Крім того, когнітивні стилі розглядаються як параметри індивідуальних розбіжностей в індивідуальній діяльності [122, с. 218]. Когнітивні стилі включають індивідуальні особливості взаємодії людини з її соціальним оточенням, а також власне її самооцінку та домінуючі шляхи контролю [243, с. 109].

Науковці визначають когнітивний стиль як вираження цілісності особистості, зазначаючи, що стиль може характеризуватися як набір способу виборів операційного складу процесів структурування та переробки інформації. А це, водночас, визначає більше манеру та спосіб самої діяльності, аніж її рівень. Іншими словами, когнітивний стиль – це стабільна система установок,

що описують індивідуальну стратегію вирішення пізнавальних задач та механізм регуляції діяльності людини на різних рівнях і є стійким у часі [188]. Отже, поняття «когнітивний стиль» позначає індивідуальні особливості у процесі обробки інформації, а також типи людей в залежності від особливостей їх когнітивної організації. Заважимо, що когнітивним стилям характерні стабільність, стійкість та вікова постійність. У зв'язку із цим, стилі є певними ставленнями, схильностями, установками, диспозиціями, а також є основною манерою та способом діяти.

На сьогоднішньому етапі розвитку вітчизняної і зарубіжної науки виділено значний перелік когнітивних стилів (більш ніж 20), тож зупинимось на деяких із них, які найбільше, на нашу думку, описують індивідуальне ставлення людини до інформації, а отже її інформаційну позицію: імпульсивність – рефлексивність, вузький – широкий діапазон еквівалентності, відкритість-закритість пізнавальної позиції.

Вважаємо, що індивідуальні ставлення до інформації як конкретні способи обробки інформації операціоналізуються у наведених вище когнітивних стилях особистості. Адже важливими тенденціями в обробці інформації є схильності до об'єктивного/категоріального та суб'єктивного/фактичного способів формулювання і вирішення проблем, а також ступінь широти діапазону еквівалентності у категоризації об'єктів. Обрані стилі є важливими у структурі інформаційно-психологічної позиції, адже саме вони є провідними метакогнітивними процесами, які визначають напрям когнітивної діяльності особистості зі сприймання, розуміння та породження інформації. Результат когнітивної обробки інформації значною мірою детермінується імпульсивністю чи рефлексивністю когнітивного контролю, який вимірюється однойменним когнітивним стилем. Цей когнітивний стиль охоплює низку особливостей у сприйнятті і розумінні інформації: триваліший час і ефективніші способи у збиранні інформації для вирішення різних проблем, вищий рівень метапам'яті, який дає змогу опрацювати більшу кількість альтернативних рішень,

вираження вербального контролю над когнітивною поведінкою, відповідно, вищий рівень сформованості мовленнєво-мисленнєвої діяльності.

Зауважимо, що когнітивний стиль на визначення імпульсивності/рефлексивності дає змогу визначити міру сформованості ненавмисного інтелектуального контролю через визначення особливостей сканування перцептивного поля в ситуації множинного вибору. Цей когнітивний стиль характеризує індивідуальні відмінності у прийнятті рішень, тобто психологічний темп особистості. Так, люди з імпульсивним стилем швидко реагують, висуваючи гіпотези у ситуації альтернативного відбору, хоча при цьому вони роблять безліч помилкових відповідей у процесі ідентифікації перцептивних об'єктів. І навпаки, люди з рефлексивним стилем мають повільніший темп прийняття рішень у подібній ситуації. Вони роблять менше помилок при ідентифікації перцептивних об'єктів, оскільки виконують глибший попередній аналіз. Виділяють чотири групи (2 основні та 2 додаткові) Г. Блок та Д. Харрінгтон: рефлексивні (основна група) – («повільні/ точні») – людина повільно приймає рішення, допускаючи незначну кількість помилок, вона – спокійна, тактовна, схильна до розмірковувань, неохоче відстоює свої права, проте частіше оптимістична; імпульсивні (основна) – («швидкі/ неточні») – швидко приймають рішення, роблячи безліч помилок, тривожні, сенситивні, вразливі у стресових ситуаціях, проявляють стереотипність, не схильні до гумору, мають сумніви щодо себе; «швидкі/ точні» (додаткова) – швидкі рішення та невелика кількість помилок, така людина є впевненою у собі, незалежною, енергійна, особливо при вирішенні проблемних ситуацій, раціональні та високо інтелектуальні; «повільні/ неточні» (додаткова) – повільне прийняття рішень із безліччю помилок, представники – агресивні, егоцентричні, зазнають труднощі у стримуванні власних бажань, достатньо розкуті, схильні безпосередньо реагувати на конфлікти [102, с. 324].

Таким чином, залежно від індивідуальних показників часу першої відповіді та сумарної кількості зроблених помилок при ідентифікації перцептивних об'єктів можна визначити конкретний вид цього когнітивного

стилю обробки інформації. Зв'язок когнітивного стилю на визначення імпульсивності/ рефлексивності з особистісними факторами дозволяє виокремити полюс стилю (імпульсивність чи рефлексивність) як особистісну рису. Так, в залежності від конкретної риси створюється тенденція до вибору та сприйняття конкретної інформації, враховуючи індивідуальні особливості ставлення людини до навколишньої дійсності.

Наступний когнітивний стиль – вузький-широкий діапазон еквівалентності (або аналітичність - синтетичність). Цей когнітивний стиль характеризує індивідуальні відмінності в особливостях орієнтації на риси подібності або риси відмінності об'єктів. На думку Р. Гарднера, вузький діапазон еквівалентності передбачає більш деталізовану категорію вражень, що дає змогу говорити про те, що респонденти використовують більш точні стандарти в оцінці різних об'єктів [334]. У зв'язку з цим Р. Гарднер описував діапазон еквівалентності як прямий прояв поняттєвої диференціації: чим більше груп об'єктів виділяється в умовах їх категоризації, тим вища поняттєва диференціація. Таким чином, суть цього когнітивного стилю полягає у кількості категорій, представлених в індивідуальному поняттєвому досвіді особистості.

В працях деяких вітчизняних дослідників цей когнітивний параметр інтерпретується як аналітичність та синтетичність. Представники вузького діапазону (аналітичного стилю) виділяють більшу кількість груп, орієнтуючись на відмінності об'єктів, звертаючи головну увагу на їх деталі та відмінні ознаки. Представники синтетичного стилю схильні орієнтуватись на подібні ознаки предметів, класифікуючи їх з урахуванням певних узагальнених категоріальних основ (виділяють менше груп). Основним показником при визначенні є кількість виділених груп як індикатор аналітичного/синтетичного стилю; додатковий показник – коефіцієнт категоризації у вигляді міри категоріальної регуляції процесу сортування слів. Кількість виділених груп; кількість об'єктів у найбільшій за об'ємом групі; кількість груп, що

складаються з одного об'єкта є основними показниками широти-вужкості діапазону еквівалентності.

Звернемо увагу, що чим більше виділено груп, тим вужчий діапазон еквівалентності і, відповідно, вища поняттєва диференціація. Індивідуальні особливості в кількості виділених груп не залежать від матеріалу сортування, тобто сортуванню можуть підлягати як фотографії об'єктів, геометричні фігури, так і слова.

Р. Гарднер зазначається у своїх роботах, що відмінності в особливостях категоризації, що проявляються в двох полюсах (вужкий або широкий діапазон еквівалентності), полягають не стільки в здатності бачити ці відмінності, скільки у відчутті цих відмінностей [334]. Зауважимо, що представники різних полюсів звертають увагу на відмінності різного типу. Отже особливості індивідуального ставлення особистості, що описуються за допомогою широкого/вужкого діапазону еквівалентності пов'язані безпосередньо із поняттєвим досвідом. Вони впливають на суб'єктивні ознаки категоризації одних об'єктів різними людьми, породжуючи варіативність та унікальність конкретного відбору.

Останній запропонований нами когнітивний стиль – це відкритість пізнавальної позиції людини до інформації, де зіставляються особливості індивідуального ментального кругозору (у вигляді побудови ментальних репрезентацій подійності змісту інформації навколишнього світу). Показниками відкритості пізнавальної позиції є відсоток об'єктивованих (порівняно з суб'єктивованими) та категоріальних (порівняно з фактичними) питань у загальній кількості питань, що ставить людина та на які вона може отримати відповіді. Додатково ці показники характеризують особливості індивідуального ментального кругозору. А отже цей когнітивний стиль описує особливості пізнавальної сфери особистості, вказуючи на особливості її індивідуального кругозору та ставлення до тієї чи іншої інформації.

Отже, кожен із зазначених когнітивних стилів визначає конкретний індивідуально-своєрідний показник обробки інформації, а їх комплексне

застосування формує уявлення про індивідуальне ставлення до певної інформації, враховуючи психологічну позицію особистості. Важливим критерієм для обрання саме цих когнітивних стилів у дослідженні інформаційної позиції є трактування їх як способів обробки інформації, представленої в різних семіотичних організаціях – знакових і символічних. Адже «мова є функція, згусток семіотичного простору, і кордони дуже чіткі в граматичних формах мови, в семіотичній реальності видаються тьмяними і насиченими перехідними формами» [247, с. 154]. Таким чином, урахувавши семіосферу, мінісеміосферу та індисеміосферу як складові інформаційного простору, вважаємо, що обрані когнітивні стилі якнайповніше представляють індивідуальні способи обробки інформації у її вербальному (знаковому) та образному (мовному) представленні.

Як зазначалося вище, до структури інформаційної позиції, окрім свідомих та індивідуальних ставлень до інформації, належать також вибірккові ставлення. Оскільки індивідуальні ставлення представлені індивідуально своєрідними способами обробки інформації, свідомі ставлення – усвідомленим вибором інформації відповідно до інформаційних потреб особистості, вибірккові ставлення охоплюють стилі засвоєння інформації. Адже за основу у тлумаченні інформаційної позиції у нашому дослідженні взято визначення позиції як сукупності способів обробки і стилів засвоєння інформації, а також вибору джерела і змісту інформації відповідно до інформаційної потреби особистості. Відтак, на нашу думку, особливості вибіркового ставлення слід визначати через стилі інформаційного засвоєння. Існує чотири основних стилі, такі як: абстрактно-послідовний, конкретно-послідовний, абстрактно-довільний, конкретно-довільний.

Розглянемо їх детальніше:

- абстрактно-послідовний вирізняється такими властивостями, як аналітичний, вдумливий, оцінюючий, логічний, абстрактний, орієнтований на майбутнє, інтелігентний, раціональний;

- конкретно-послідовний стиль засвоєння інформації вирізняється схильністю до теоретизування. До основних характеристик, які описують згаданий стиль, належать чутливий, конкретний, інтуїтивний, орієнтований на теперішнє, відкритий до нового, досвідчений, інтенсивний;

- абстрактно-довільний стиль визначається такими характеристиками, як екстремальний, спостережливий, обізнаний, уважний, замислений, стриманий, проникливий;

- конкретно-довільний має такі особливості, як відповідний, дієвий, активний, продуктивний, прагматичний, компетентний, відповідальний. Таким чином, ознайомившись детальніше з особливостями стилів засвоєння інформації, які, на нашу думку, повністю описують та дають чітке уявлення стосовно сприйняття інформації та сформованого у людини вибіркового ставлення до тієї чи іншої інформації, можна спрогнозувати подальшу поведінку особистості щодо даної інформації у певних ситуаціях, обставинах, базуючись на сформованій у людини інформаційно-психологічній позиції.

Отже, комплексне вивчення усіх видів ставлення (індивідуального, свідомого та вибіркового) у руслі цього дослідження дасть змогу прогнозувати, моделювати, корегувати інформаційну позицію особистості у різних соціальних ситуаціях на рівні індисеміосфери, мінісеміосфери та семіосфери як складових сучасного інформаційного простору, сприяючи розвитку соціальної зрілості особистості.

1.3. Інформаційна позиція у контексті соціально-психологічної зрілості особистості періоду юності та ранньої дорослості

У контексті розвитку інформаційних технологій та інформатизації суспільного життя актуальною є проблема соціальної зрілості особистості як інтегрального елемента в системі соціальних стосунків. Так, ефективність діяльності особистості залежить від якості її соціалізації, професійної підготовки, уміння швидко орієнтуватись в обстановці, адаптуватися до сучасних умов, адекватно реагувати на ситуацію та взаємодіяти з іншими на

благо усього соціуму, передбачати та усувати негативні дії та явища. В юнацькому віці та періоду ранньої дорослості особистості перед сучасним суспільством постають завдання не лише забезпечення професійної підготовки молодих фахівців, але й створення умов, необхідних для максимально повного розкриття їхнього внутрішнього потенціалу, спрямування їх на шлях самореалізації і самоактуалізації, побудову ними адекватного індивідуального стилю життя і діяльності, становлення їх як зрілих, готових до подолання життєвих труднощів особистостей.

У зв'язку із цим виникає необхідність вивчення закономірностей становлення соціально зрілої особистості, визначення ключових параметрів цього становлення та їх моніторингу на означених вікових етапах життя. Саме соціальна зрілість є показником високого рівня розвитку юнаків, що є надзвичайно важливим для кожної особистості та й для соціуму загалом. Оскільки передумови набуття соціальної зрілості закладаються уже з дитинства, зокрема через спілкування з оточуючими, виховання, отриманий досвід пізнання світу, протягом процесу особистісного та соціального становлення та рівень цієї зрілості може бути теж різний, залежно від віку, статі, сім'ї, від рівня самоідентифікації та соціалізації, а також розуміння юнаком своєї ролі у суспільстві.

Вчені відзначають, що соціальна зрілість є психологічно обумовленим етапом розвитку людини, характерними рисами якого є рівні розвитку її самостійності та самодостатності. На цьому етапі особистість усвідомлює власні суспільні, громадянські, економічні обов'язки та права, усвідомлює групові норми поведінки, а також використовує критичне ставлення до ситуації у конкретному соціумі, враховуючи при цьому свою роль у ньому, атмосферу, вимоги та очікування від кожного члена, використовуючи власне уся інформація про дану групу людей, спираючись, звичайно, на свій власний досвід, переконання, пріоритети та цілі. При цьому ця людина враховує власні інтереси та стає корисною і потрібною для цього соціуму, як невід'ємна

одиниця. Вона продовжує оцінювати свою поведінку, досвід, порівнюючи з досвідом інших протягом життя.

Зауважимо, що процес становлення соціально зрілої особистості є тривалим і безперервним у часі. Він може супроводжуватись низкою соціально-моральних виборів. Особливо сформована соціальна зрілість активізується у людини під час вимушеної зміни її основного роду діяльності, наприклад, у колишніх молодих спортсменів, демобілізованих військових, молодих людей, що змушені забезпечувати сім'ю та опікуватись іншими членами родини тощо.

Результати дослідження соціальної зрілості особистості представлені у працях Е. Грінбергера, І. С. Кона, Г. Олпорта та ін. [336; 127; 184]. Так, на думку Г. С. Сухобської, поняття «зрілість» в психологічному плані визначається як досягнення в розвитку особистості та індивідуальності, яке характеризується здатністю індивіда до «самостійної позиції» у житті, коли він не потребує тих опор із боку інших, які б підтримували його життєву рівновагу і протистояння труднощам [249, с. 6].

На думку К. Юнга, досягнення зрілості відбувається у той час, коли молода людина починає свідомо відповідати за свої вчинки з їх усвідомленням та подальшою асиміляцією. Зауважимо, що К. Роджерс пояснював явище відповідальності крізь призму усвідомленості, вміння бути собою, управління власним вибором та життям загалом [309, с. 6]. Г. Олпорт визначав, що зрілість, розум та психічне здоров'я є поняттями одного рівня. Відповідно він виокремив такі основні критерії зрілості особистості [184]:

- Розширене відчуття «Я». Виникаючи в дитинстві, розширюється та розвивається із досвідом, із збагаченням кола інтересів. Важливим чинником є активність «Я», яка повинна бути цілеспрямованою для нормального розвитку.

- Емоційна безпека. Зріла особистість, висловлюючи власні почуття, переконання та враховуючи переконання та почуття інших, не відчуває загрози внаслідок вираження власних емоцій та емоцій інших людей.

- Самооб'єктивація полягає у рівні розвитку почуття гумору та власного розуміння себе як особистості у соціумі. Зріла особистість усвідомлює, що

сфальсифікувати особистість неможливо, це буде неадекватне вираження не свого «Я». Можливо лише навмисно зіграти певну роль заради розваги. Тому чим вищий рівень розуміння самого себе, тим яскравіше виражене у людини почуття гумору. Саме гумор створює контраст між видимістю та сутністю.

- Тепло та ставлення до інших. Ставлення зрілої особистості до оточення повинно бути позитивним, адекватним. Вона повинна враховувати інтереси інших, бути здатною на значну інтимність в любові, дружбі, при цьому уникаючи нав'язливості у стосунках з іншими людьми. Тобто ставлення зрілої людини є правильним, відповідно до конкретної ситуації чи обставини.

- Реалістичне сприйняття та вміння ставити завдання. Воно полягає в умінні зосереджуватись на конкретній проблемі, на чомусь об'єктивному, що є особливо важливим для людини. Постановка завдань змушує забути про власні задоволення, потяги, гордість, бажання і, навіть, особистий захист. Цей чинник пов'язаний із відповідальністю, що є екзистенційним ідеалом зрілості. При цьому людина тісно контактує та взаємодіє із реальним світом.

- Єдина філософія життя полягає у наявності чіткої життєвої мети, ясного, конкретного та зрозумілого образу «Я». Цей чинник тісно пов'язаний із «дорослістю» совісті, де зріла совість реалізується у відчутті обов'язку підтримувати свій Я-образ у прийнятій формі та розвивати обрану спрямованість прагнень та пріоритетів, зі створенням власного стилю існування та керівництвом над собою.

Науковці зазначають, що вміння приймати життєві рішення на основі власних переконань та здатність реалізовувати власні цілі є показником зрілості психологічного розвитку, а критерії, за якими людина їх здійснює, - показник зрілості соціального розвитку. З етапу набуття зрілості психічного та соціального розвитку особистості зароджується така людська якість як свобода волі, тобто волевиявлення людини в соціумі як рівноправного члена [184].

Таким чином, питання психологічної зрілості досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. У радянський період це питання розглядалось крізь призму культурно-історичної теорії та діяльнісного підходу.

Тобто особистість виступала суб'єктом діяльності, формуючись під впливом міжособистісної взаємодії та визначаючи характер цієї взаємодії і власної діяльності загалом. У працях українських психологів психологічна зрілість розглядалась у дослідженнях Ж. П. Вірної, Т. М. Титаренко, В. О. Татенка та інших [70; 252; 253]. Психолого-педагогічний аспект психологічної зрілості оснований на ідеях саморозвитку, соціалізації, гуманізації, самовдосконалення та виявляється в особистісно-орієнтованому підході. Проте низка питань стосовно психологічної зрілості, а саме основні характеристики соціальної зрілості студентів у контексті інформаційної позиції потребують детальнішого вивчення.

Незважаючи на неоднозначність трактування поняття зрілості у психологічні науки, зауважимо, що дослідження розвитку людини зрілої є предметом спеціальної науки – акмеології [39]. В. М. Русалов для ґрунтовного аналізу психологічної зрілості вважає за необхідним тлумачення акмеологічної зрілості суб'єкта діяльності [225]. Так, О. О. Бодальов розглядає акмеологію як науку, що вивчає закономірності й механізми розвитку людини на щаблі її зрілості й особливо при досягненні нею найвищого рівня в цьому розвитку. Вершина зрілості, акме – багатомірний стан людини, що описує, наскільки людина відбулася як громадянин, як особистість, й особливо як професіонал [39]. Сьогодні існує не лише загальна акмеологія, але й її прикладні галузі: акмеологія психолого-педагогічна, військова, управлінська, спортивна і т.ін.

Досягнення певної вершини (акме) не забезпечує повноцінний розвиток зрілості особистості. На думку В. М. Русалова, акмеологічна зрілість передбачає не лише досягнення вершини своєї діяльності, а й можливості передачі свого досвіду іншим. Акмеологічна зрілість після досягання вершини продовжує збільшуватися, досягати нових вершин. Відтак, соціальну зрілість особистості ми розглядаємо як множинну характеристику, яка уможливорює становлення фахівця як професіонала «екстракласу», громадянина, сім'янина, здатного передавати свої знання і вміння іншим [225, с. 76].

Для аналізу проблеми зрілості слід уточнити, який її аспект постає у фокусі дослідження – акмеологічний чи дефінітивний. Отже, акмеологічна зрілість після досягнення свого акме продовжує збільшуватися, досягаючи нових вершин. А от дефінітивна зрілість після досягнення свого апогею з віком знижується. Полярний характер дефінітивної та акмеологічної зрілості означає, що, наприклад, фізично безпомічна людина похилого віку стає одухотвореною, проясненою особистістю. У цьому і полягає їх взаємодоповнюючий характер. У зв'язку із цим виділяють такі характеристики зрілості особистості [6]: базальні емоційні властивості (радість, гнів, страх, сум) – це властивості темпераменту, вони стають стійкими в дефінітивному змісті до 12-20 років; індивідні властивості (темпераментні й біологічні) – характеризуються зрілістю тільки в дефінітивному змісті і дозрівають приблизно до цих же років; суб'єктні властивості – ці ціннісно-значеннєві емоційні характеристики, які дозрівають лише в акмеологічному змісті, відбувається таке дозрівання значно пізніше – в середньому приблизно до 35-55 років; моральні властивості – це також властивості суб'єкта, вони дозрівають в акмеологічному змісті, приблизно в той же період, що й ціннісні емоційні характеристики; суб'єктно-змістові особистісні властивості (особистісний зміст, самооцінка, цілі, ставлення до себе), які дозрівають в акмеологічному змісті до 30-50 років; динаміко-змістові властивості особистості (інтелект, характер) – характеризуються двома типами зрілості: і дефінітивною, і акмеологічною. У дефінітивному змісті зрілість інтелекту і характеру настає в середньому до 12-20 років, а в акмеологічному – до 25-45 років.

Таким чином, для студентів, які переважно є особами юнацького віку та віку ранньої дорослості, особливого значення набувають характеристики особистісної зрілості у дефінітивному змісті, водночас вони слугують важливою передумовою для розвитку акмеологічних характеристик психологічної зрілості особистості. Слід зазначити, що акмеологічна зрілість у розумінні В. М. Русалова є важливою для студентів, адже саме у їхньому віці

відбувається становлення особистості як професіонала, громадянина, сім'янина [225].

Повністю погоджуємося із позицією В. М. Ямницького, який визначає такі основні завдання розвитку особистості на межі юнацького віку та періоду ранньої дорослості: досягнення ідентичності та встановлення близькості, розвиток трьох аспектів особистості – я як індивідуума, я як члена сім'ї, я як працівника; формування власного образу життя та життєвих стратегій, вибір супутника життя, підготовка до подружнього життя, утворення сім'ї та налагодження сімейних стосунків; професійне становлення, засвоєння професійних, знань, умінь, навичок та ролей; знаходження референтної соціальної групи, включення до соціальної активності, успішна соціально-навчально-професійна адаптація, усвідомлення громадянських прав та обов'язків, соціальної відповідальності [313].

Слід зазначити, що у нашому дослідженні використано вікову періодизацію Г. Крайг, у якій етап ранньої дорослості починається в 20 років, що за В. Ямницьким, ураховує основні вікові і психічні етапи прискореного розвитку у період зросту та уповільнення процесів старіння [313, с. 362]. Таким чином, до основних завдань психічного розвитку студентів належать досягнення аспектів соціальної зрілості у сукупності індивідних, міжособистісних та громадянських аспектів.

Для досягнення повної зрілості людина дорослішає не лише біологічно, а й зростає духовно, емоційно та інтелектуально. Емоційно зріла особистість контролює власні емоції, почуття, справляється зі щоденними стресами, тривогами та потрясіннями. Інтелектуальна зрілість передбачає чітке логічне мислення, усвідомлення причин і наслідків, представлення адекватних висновків та виважених рішень, а також аргументоване дискутування. Духовна зрілість реалізується із відкриттям людиною духовного світу цінностей, усвідомленням життєвого сенсу та життєвої місії [73]. Таким чином, психологічно зріла людина – це суб'єкт, що самоактуалізується у світі, тобто особистість, що здатна до самовизначення, самоприйняття, саморозвитку і

самореалізації [1]. Відтак, досягнення інтелектуальної, емоційної та духовної зрілості забезпечує адекватне формування психологічної зрілості загалом. Це узгоджується із думкою Е. Грінбергера, який відзначав, що «психологічна зрілість – це спроби і намагання встановити причину бажаних результатів соціалізації та розвитку особистості, які одночасно є корисними для індивіда та соціуму» [335, с. 155].

Зауважимо, що складовими психологічної зрілості особистості є особистісна, емоційна, інтелектуальна та соціальна. Деякі науковці виділяють також цивільну, духовну та професійну зрілість. Розглянемо їх більш докладно [162]:

Особистісна зрілість – це сукупність психологічних властивостей, які описують людську здатність до відповідальної автономії, до самовизначення і самоприйняття, відкритість новому досвіду. Така зрілість є результатом соціалізації людини, тобто це рівень засвоєння людиною соціальних норм, правил і стандартів поведінки, характерних для конкретного етно- і соціокультурного середовища [57]. Таким чином, існує значний перетин у визначеннях особистісної і соціальної зрілості.

Емоційна зрілість – це сукупність психологічних властивостей, які дають можливість людині відчувати і контролювати емоції. Емоційно зріла людина володіє адекватною спонтанністю та свідомою саморегуляцією емоційних проявів.

Існує кілька підходів до визначення емоційної зрілості. Так, А. Ребер розуміє емоційну зрілість як одну з характеристик відповідності емоційної реактивності людини нормам в даному суспільстві [218]. За П. Фрессом, це сукупність характеристик емоційного реагування, властивих дорослій людині, що полягають у розвитку самоконтролю, здатності передбачати наслідки тієї чи іншої події, а також у засвоєнні реакцій, адекватних різним ситуаціям, з якими зустрічається людина [270].

На думку інших авторів (О. Н. Лук, А. Г. Маслоу, О. Л. Яковлева), емоційна зрілість припускає емоційні реакції індивіда, що відповідають не

лише очікуванням суспільства, а й потребам, цінностям і інтересам суб'єкта. Науковці цієї теорії вважають, що емоційна зрілість характеризує особистість внутрішньо несуперечливу, здатну розпізнавати й виражати власні емоції [149; 164; 311].

Представники третьої групи – Д. М. Ісаєв, А. Маурер розглядають емоційну зрілість як ознаку емоційних проявів, властивих певному віковому періоду людини, що забезпечують успішне здійснення діяльності. Так, емоційно незріла особистість нездатна керувати емоціями, не вміє знайти їм адекватне пояснення і реалістичне вираження. При цьому їй характерні емоційна збудливість, імпульсивність, розгальмованість. У свою чергу, загальним показником зрілості-незрілості представниками цього напрямку визнається відповідність емоційної поведінки уявленням про норму для певного віку [116].

Інтелектуальна зрілість – розглядається як сукупність психологічних властивостей, що характеризують людину, здатну до пізнання, до використання набутих знань у предметній діяльності, до логічного мислення, до рефлексії і творчості [162].

Щодо професійної зрілості, то науковці виділяють наступні показники зрілості особистості професіонала: здатність максимально мобілізувати свої зусилля, особистісні ресурси на досягнення поставлених цілей; розуміння системи моральних цінностей, пов'язаних із професією; прояв почуття задоволеності обраною професією; здатність до нагромадження й аналізу власного професійного досвіду; відсутність особистісних деформацій; прийняття адекватної моделі образу ідеального професіонала й прагнення у своєму розвитку відповідати йому; уявлення про особистісні функціональні можливості організму й психіки й ступеня їхньої відповідності вимогам професії; прагнення до самовдосконалення.

Слід зазначити, що багато з означених складових професійної зрілості набуваються саме під час навчально-професійної діяльності студентів. Адже професійна зрілість – це властивість суб'єкта праці, що описує найвищий рівень особистісного й професійного розвитку й проявляється у високому

професіоналізмі, кваліфікації й компетентності, а також у гармонічному розвитку моральних, етичних, культурних, соціальних і професійно значимих якостей і рис особистості. Формування професіонала полягає в отриманні ним великого обсягу і широкого спектра знань, навичок і вмінь, яке здійснюється у студентські роки протягом навчання у ВНЗ [162].

Соціальна зрілість характеризується сукупністю психологічних властивостей, які дають змогу взаємодіяти з оточенням у системі міжособистісних взаємовідносин. Вона ґрунтується на гуманістичних принципах, при чому це не призводить до знеособлення і втрати індивідуальності людиною.

За І. С. Коном, соціальна зрілість є поняттям, що фіксує результати навчання і виховання сім'єю, школою, соціальним оточенням, соціумом в цілому. Соціальна зрілість трактується як стійка якість особистості, що характеризується цілісністю, передбачуваністю, соціальною спрямованістю поведінки в усіх сферах життєдіяльності. Тобто, це здатність спілкуватися з іншими, вміння підлаштувати свою поведінку до законів соціальної групи, уміння вислухати і виконати соціальні завдання. Зріла особистість – це особистість, яка активно володіє своїм оточенням, стійкою єдністю особистісних рис і ціннісних орієнтацій і здатна правильно сприймати людей і себе [127].

Ф. Р.Філіппов наголошує, що соціальна зрілість є об'єктивно необхідним етапом розвитку особистості, який включає самостійне досягнення соціального статусу людини [265]. У цьому руслі для визначення соціальної зрілості особистості та її адекватного розуміння потреб суспільства, з якими індивід зіткнеться у процесі розвитку і взаємодії А. Інkelз визначає соціально зрілу особистість як таку, що «здатна виконати та задовольнити усі вимоги соціальної системи, цим самим сприяючи стійкості та витривалості цієї системи у часі» [338, с. 80].

Вчені наголошують, що для особистості соціальна сутність є більш ціннісною навіть ніж власна індивідуальність. Однак вона може повністю бути

реалізована завдяки ментальному здоров'ю та здатності до психологічного виживання самої особистості, а не усього соціуму в цілому. За вченнями Е. Фрома, А. Маслоу, Е. Еріксона, здатність до суспільного включення є основоположною характеристикою психічно здорової особистості [271; 165; 307].

У деяких дослідження соціальна зрілість – це інтегральне комплексне поняття, воно складається із таких основних компонентів як терпимість або толерантність, саморозвиток та самоактуалізація, відповідальність та позитивне мислення [45, с. 221]. Розглянемо кожен із цих компонентів докладніше.

Терпимість є важливим компонентом соціальної зрілості особистості. Проте у структурі загального феномену терпимості виділяють (А. А. Реан) два її види: сенсуальна терпимість і диспозиційна терпимість особистості. Сенсуальна терпимість є стійкою до інформаційного втручання та впливу соціального середовища. Вона характеризується слабким реагуванням на несприятливі фактори внаслідок зниження чутливості до його впливу. Тобто, сенсуальна терпимість відповідає класичній толерантності, з підвищенням порогу чутливості до різних впливів соціального середовища, в тому числі впливів суб'єктів міжособистісного взаємодії. Це схильність, готовність до певної реакції особистості на середовище. Диспозиційна терпимість включає установки особистості, її систему ставлень до навколишньої дійсності: до інших людей, до їхньої поведінки, до себе, до дії інших людей, до життя загалом [45, с. 225].

Саморозвиток є також важливим компонентом соціальної зрілості, він полягає у виробленні людиною таких особистісних якостей та рис, які є бажаними та пріоритетними для особистості [45, с. 228]. Самоактуалізація є прагненням людини до найповнішого виявлення та розвитку власних можливостей. Вона є основоположним фактором у мотивації до розвитку особистості, це потреба у самовдосконаленні та реалізації власного потенціалу. Формування відповідальності пов'язане з наданням особистості свободи в прийнятті рішень. М. В. Савчин визначає відповідальність як особистісну основу відповідальної поведінки, яка є смисловим утворенням особистості,

своєрідним загальним принципом співвіднесення у межах цілісної мотиваційно-сміслової сфери мотивів, цілей та засобів життєдіяльності [229]. Тобто це специфічна форма регуляції та самодетермінації, виражена у контролі власної поведінки, у самосвідомості, у вмінні прогнозувати наслідки власних дій та у вмінні бути причиною змін соціуму та навколишнього світу [205]. Позитивне мислення також є важливою складовою соціальної зрілості. Воно є інтегральною характеристикою особистості та полягає у позитивному ставленні до світу, навколишньої дійсності, життєвих обставин та соціальних ситуацій.

Крім того, Л. Е. Орбан-Лембрик відзначає, що соціальна зрілість проявляється у політичній, громадській, естетичній та моральних сферах, включаючи наступні показники: потреба в турботі про інших; активна участь у суспільному житті; наявність соціального інтелекту, тобто розуміння та прогнозування життєвих ситуацій, оточуючих та їхніх дії; почуття відповідальності; використання своїх здібностей, знань та добре знаної інформації ефективно; здатність вирішення життєвих ситуацій та проблем для самореалізації [185].

В інших дослідженнях запропоновано такі основні компоненти у структурі соціальної зрілості особистості [330; 338; 348]:

- емоційно-ціннісний компонент, що забезпечує розвиток самовизначення молоді людини (усвідомлене зміцнення власної позиції у різних життєвих ситуаціях), а також зміцнення соціально та особистісно значущих мотивів, які визначають ціннісні орієнтації людини, та її соціальну поведінку.

- когнітивний компонент розкриває соціальний досвід особистості: норми, обов'язки, цінності, ролі, інститути, форми життя у соціумі, уявлення. Це знання про соціальну дійсність з окресленням основних соціальних якостей – толерантність, солідарність, відповідальність, активність у соціумі;

- поведінково-діяльнісний компонент полягає в реалізації та дотриманні отриманого соціального досвіду, а саме реалізації суспільної інформації у власній соціальній поведінці, у міжособистісній взаємодії із дотриманням основних соціальних ролей та з використанням таких якостей, як соціальна активність, відповідальність, солідарність та толерантність.

Незважаючи на досить широкий формат дослідження соціальної зрілості особистості як результату ефективної соціалізації людини, урахування особливостей цієї соціалізації з допомоги інформаційного простору суспільства залишаються осторонь уваги вчених, тому більш детальне вивчення розвитку соціальної зрілості крізь призму інформації є необхідним та важливим.

Так, концептуальні межі поняття соціальної зрілості є доволі розмитими. Для встановлення цих меж необхідно визначити вимоги соціуму, які людина повинна виконати, а також виявити мінімальний набір особистісних властивостей, що вже заздалегідь полегшують зіткнення представників соціуму з вимогами на конкретних стадіях. Так, усі спільноти мають приховані чи відкриті очікування від індивіда, тобто людина вже з дитинства повинна бути самостійною, суверенною та здатною висувати власні інтереси та керувати своїм вмінням виживати впродовж усіх періодів життя: росту, розвитку та соціалізації. Враховуючи важливість індивідуальних і соціальних чинників у становленні зрілості особистості, вважаємо за доцільне оперувати поняттям соціально-психологічної зрілості.

Таким чином, соціально-психологічна зріла особистість має здатність досягати вищого оптимального рівня розвитку, тобто самовдосконалюватись, самовизначатись, та розвиватись. Вона завжди активна, соціальна, ідеологічна, будує суспільство. Тобто така людина має найвищий рівень розвитку психіки, діючи на користь соціуму й вирішуючи суспільні завдання.

У зв'язку з цим Е. Грінбергер виділяє три виміри соціально-психологічної зрілості: особистісна адекватність, міжособистісна адекватність та суспільна адекватність [336, с. 157]. Відповідно у нашому дослідженні соціально-психологічна зрілість складається з таких компонентів як особистісна адекватність (здатність адекватно функціонувати як індивід), міжособистісна адекватність (здатність адекватно взаємодіяти з іншими індивідами) та суспільна адекватність (здатність робити внесок для виживання та збереження усього соціуму та людства загалом).

Розглянемо детальніше кожен із вищенаведених видів адекватності з урахуванням виділених нами видів інформаційної позиції як сукупності свідомих, вибіркових та індивідуальних ставлень до інформації.

1. Особистісна адекватність, за Е. Грінбергером, характеризується відсутністю надмірної необхідності у соціальному визнанні, почуттям контролю, проявом ініціативи, задоволенням результатами діяльності, постановкою життєвих цілей. Прояви особистісної ідентичності виражаються у таких мовленнєвих актах, що відображають чітке усвідомлення людиною свого Я, своїх особистісних властивостей та схильностей. Саме таке усвідомлення дає змогу особистості почуватися успішною у провідній діяльності та різних сферах соціального середовища [336].

Як було показано вище, на сучасному етапі існують різні уявлення щодо поняття зрілості. Слід звернути увагу на визначення цього явища з різних дисциплін та узагальнити їх. Отже з біологічної точки зору поняття «зрілість» ґрунтується на здатності індивіда до виживання. З психологічної перспективи – основним аспектом зрілості є зростання особистості, починаючи від умов беспорядності та залежності від інших до психологічного становлення та автономності. Так, соціальна зрілість передбачає оволодіння мовними знаками, виробленими у ході культурно-історичного розвитку людства та інтеріоризація їх у високорозвинене мовлення як запоруку міжособистісної взаємодії людини. У свою чергу, оволодіння знаками, виробленими в ході культурно-історичного розвитку людства та їх інтеріоризація у внутрішній план свідомості особистості ґрунтується на конкретних способах обробки інформації, які індивідуальними і своєрідними для особистості та втілюються в її когнітивні стилі.

Таким чином, особистісна адекватність як компонент соціально-психологічної зрілості охоплює своєрідні способи обробки інформації, які відображають індивідуальне ставлення особистості до інформації. Для вираження індивідуального ставлення до інформації важливого значення набувають такі когнітивні стилі: імпульсивність-рефлексивність, аналітичність-синтетичність, відкритість-закритість пізнавальної позиції. Обрані стилі є переважними з огляду

на те, що вони описують способи обробки як символної, так і знакової інформації в індивідуальному інформаційному просторі людини. Окрім цього особистісна адекватність є відповідною такій частині інформаційного простору особистості, як індісеміосфера. Адже саме у цій сфері особистість може отримати інформацію та відповідним чином її обробити для досягнення особистісної адекватності зокрема та соціально-психологічної зрілості загалом.

2. Наступна необхідна вимога суспільства до людини – це здатність адекватно взаємодіяти з іншими. Особистість повинна належати та співіснувати з іншими членами конкретного соціуму, бути пов'язаною з людьми у конкретних мікро- та макро-середовищах. Це може бути сім'я, приналежність до певної вікової групи (юнацтво, зрілість, старість), суспільної сфери, об'єднаної спільними інтересами (економіка, політика, мистецтво, релігія, дозвілля). Тісні міжособистісні контакти є двосторонньою необхідністю як для індивіда зокрема, так і соціуму загалом. А. Інкелз підкреслює, що ефективне функціонування суспільства великою мірою залежить від надбань особистості, отриманих у процесі обміну мовними системами, думками, поведінкою та соціальними очікуваннями з іншими, приналежними до тієї ж самої групи, а також і до інших [337]. Слід зазначити, що характеристики міжособистісної адекватності присутні у концепті «зрілість» у низці багатьох психологічних теорій.

За, Е. Грінбергером, міжособистісна адекватність тлумачиться як вміння адекватно взаємодіяти з іншими індивідами [336]. Ці вміння ґрунтуються на знаннях про соціальні ролі, закономірності комунікативної взаємодії, зокрема характеристики вербального та невербального спілкування. На основі цих знань виробляються навички міжособистісної взаємодії як неусвідомлені дійові акти комунікації у соціальному світі. Важливими характеристиками є знання породження і розуміння мовлення, при цьому особливими аспектами міжособистісної адекватності є поведінкові стратегії спілкування у різних ситуаціях комунікації.

У контексті інформаційного простору міжособистісна адекватність є відповідною мінісеміосфері, в межах якої інформаційна позиція особистості

визначається вибіркоvim ставленням до інформації. На противагу індивідуальному ставленню у вигляді специфічних способів обробки інформації, які є індивідуально-своєрідними і мають переважно вроджений характер, вибіркoві ставлення можуть розвиватись протягом життя, оскільки представлені стилями засвоєння інформації: конкретно-послідовним, абстрактно-послідовним, абстрактно-довільним, конкретно-довільним.

3. Останній вимір соціально-психологічної зрілості полягає у здатності робити внесок для виживання та збереження усього соціуму. Заради умови виживання та збереження суспільства особа повинна щось привносити, вкладати у добробут та благополуччя інших більших соціальних груп, розпізнавати та знешкоджувати загрозу соціальній солідарності та стабільності, сприяти й покращувати соціальне зміцнення. Цей вид адекватності є найбільш складною вимогою, поставленою суспільством своїм членам, і невиконання її є причиною того, що процес соціалізації соціуму, особливо малого, не відбувається, або відбувається частково, неповноцінно. У цьому контексті варто розглядати інформаційну безпеку соціуму та її вплив на індивідуальну і масову свідомість зрілої особистості. За Е. Грінбергером, суспільна адекватність є здатністю збереження індивідуальної і масової інформаційної безпеки. До цієї адекватності належать соціальні зобов'язання, відкритість до соціально-політичних змін, соціальна (етнічна, релігійна, політична) толерантність. Характерними рисами є вираження почуття спільноти, готовності до співпраці, загальної відкритості до змін, усвідомлення суті толерантності у суспільстві та проявів толерантної поведінки [336].

Відтак, суспільна адекватність зіставляється із семіосферою як інформаційним простором, наповненим знаками Цивілізації. В межах семіосфери відбувається кооперація різних держав, національно-культурних спільнот для запобігання інформаційної загрози і збереження безпеки від негативного інформаційного впливу (інформаційні війни, інформаційний тероризм тощо). Суспільна адекватність як компонент соціальної зрілості у контексті інформаційної позиції особистості ґрунтується на свідомому

ставленні до інформації, яке виявляється як вибір джерела і змісту інформації відповідно до її потреб.

Таким чином, соціально-психологічна зрілість, на нашу думку, є якісним показником особистісного розвитку особи юнацького віку та віку ранньої дорослості, у якому перебуває студентська молодь. Саме соціальна зрілість може забезпечити соціально-професійне зростання студентів. Із активністю соціального потенціалу юнаків зростає власне соціальна зрілість у навчально-професійному середовищі. Найважливішими чинниками, що впливають на становлення соціально-психологічної зрілості в індіосеміосфері, є здатність до самостійного прогнозування власної поведінки, використовуючи отриману необхідну інформацію та пропускаючи її крізь призму своєї мети; самоактивація на виконання рішення, правильного для особистості, не зважаючи на різні життєві та соціальні обставини; самостійний аналіз власних дій; здатність до оцінної рефлексії, ґрунтуючись на об'єктивності та самосвідомості вчинків; емоційно адекватна реакція на власну поведінку [171, с. 9].

Якщо у контексті індіосеміосфери особистісна адекватність як компонент соціально-психологічної зрілості передбачає відокремлення від суспільства, із дотриманням психологічної, емоційної, поведінкової автономії, то у мінісеміосфері і власне семіосфері міжособистісна і суспільна адекватність як компоненти соціально-психологічної зрілості передбачають пристосування особистості у конкретному соціумі, враховуючи конкретну інформацію про нього; здатність до адаптації з оволодінням міжособистісних ролей на кожному віковому етапі зростання; дієвість; відповідальність; самовдосконалення; наявність допрофесійної та розвиток професійної компетентності. Зазначимо, що соціально-психологічна зрілість проявляється в особливостях соціальних інформаційних настанов, які є підґрунтям для свідомої реалізації соціальних інтересів, із виявленням свідомих, вибіркових і індивідуальних ставлень до інформації.

Розглядаючи динаміку соціально-психологічної зрілості протягом вікової генези особистості, слід зазначити, що становлення соціальної зрілості повністю формується в період завершення студентського життя, адже перед цим

особистість проходить низку передетапів: дошкільної, шкільної, навчальної, особистісної зрілості. Кожен різновид зрілості є завершальним етапом певного життєвого періоду людини: особистості – дошкільника, особистості – випускника початкової школи, особистості – школяра та особистості – студента. Повністю сформована відповідна зрілість свідчить про готовність до переходу в інший життєвий цикл. Так, шкільна зрілість вказує на готовність до шкільного навчання, навчальна – як готовність до навчання в основній школі, особистісна зрілість формується у випускників школи як фактор усвідомленого подальшого життєвого та освітнього вибору. Соціальна зрілість повністю завершує своє формування на етапі випуску із вищої школи, що є свідченням готовності до професійного та життєвого самовизначення. Вважаємо, що коректне ставлення до інформації здійснює значний вплив на формування соціально-психологічної зрілості студента, адже навчально-професійна діяльність передбачає максимальне залучення студентів у роботу з інформацією для досягнення навчальних, особистісних цілей. У зв'язку із впровадженням дистанційної освіти вимоги до адекватно сформованої інформаційної позиції ще зростатимуть, адже ефективні способи, стилі обробки інформації, а також вибори змісту та джерела інформації є надзвичайно важливим для формування особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності студента.

Вчені визначають рівні формування соціально-психологічної зрілості особистості. Серед них – формально-пізнавальний, усвідомлено-продуктивний та прагматично-дієвий. Перший характеризується виконанням обов'язків щодо конкретної запланованої діяльності за наявності соціального самовизначення, активності чи соціальної відповідальності. Наступний рівень полягає в усвідомленні особистістю змісту діяльності, докладанням зусиль, отриманням додаткових знань, спрямованих на вдосконалення. Останньому рівню характерні творча реалізація особистості, прагнення до наступного вдосконалення, при цьому повинен бути конкретний план реалізації щодо свого особистісного та професійного зростання. Зазначимо, що для студентської

молоді важливими є усі рівні становлення соціальної зрілості, які зіставляються з різними видами ставлень до інформації.

Так, на рівні формально-пізнавальному особливої ваги набувають індивідуальне ставлення до інформації у вигляді своєрідних способів обробки інформації: аналітичності / синтетичності, відкритості / закритості пізнавальної позиції, імпульсивності / рефлексивності. На рівні усвідомлено-продуктивному, на наш погляд, важливого значення набувають свідомі ставлення до інформації, які забезпечують задоволення інформаційної потреби особистості, а також вибір джерела і змісту інформації. На прагматично-дієвому рівні важливого значення набувають вибіркові ставлення інформації у вигляді стилів інформаційного засвоєння: конкретно-послідовним, абстрактно-послідовним, абстрактно-довільним, конкретно-довільним.

Результати теоретичного аналізу літератури з проблеми соціально-психологічної зрілості студентів відповідно до їхньої інформаційної позиції викладено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Особливості становлення соціально-психологічної зрілості відповідно до інформаційної позиції студентів

№ з/п	Рівні формування соціальної зрілості студентів	Компоненти соціальної зрілості	Види інформаційної позиції	Види ставлень у структурі інформаційної позиції
1	2	3	4	5
1	Формально-пізнавальний	Особистісна, міжособистісна, суспільна адекватність	Індивідуальні ставлення	Когнітивні стилі аналітичність/ синтетичність, відкритість/закритість пізнавальної позиції, імпульсивність/ рефлексивність

Продовження таблиці 1.2

2	Усвідомлено-продуктивний	Особистісна, міжособистісна, суспільна адекватність	Свідомі ставлення	Вибір змісту і джерела інформації
3	Прагматично-дієвий	Особистісна, міжособистісна, суспільна адекватність	Вибіркові ставлення	Конкретно-послідовний, абстрактно-послідовний, абстрактно-довільний, конкретно-довільний

Слід зазначити, що усі ці рівні відповідають завданням психічного розвитку осіб на межі юнацького віку та віку ранньої дорослості. Так, індивідуальні, вибіркові і свідомі ставлення є сприятливим ґрунтом для встановлення ідентичності студентів як особистості, як майбутнього фахівця та громадянина, сприяють соціально-професійній адаптації, усвідомленню громадянських прав та обов'язків, а також соціальної відповідальності.

Таким чином, під час професійного навчання у ВНЗ адекватно сформована інформаційна позиція слугує важливим чинником вирішення провідних задач психічного розвитку, які є у віковому періоді студентів. Важливість інформаційної позиції для формування соціальної зрілості зумовлює вирішення наступного завдання дослідження – експериментально-діагностичного дослідження інформаційної позиції як чинника соціальної зрілості студентів.

Висновки до розділу 1

У розділі представлено результати теоретичного аналізу літератури з проблеми психологічної позиції, інформаційної позиції, інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості зокрема.

Встановлено, що позиція особистості – це система ставлень людини до зовнішнього світу, до інших людей та самої себе, яка породжується відповідними потребами, мотивами та цінностями людини і проявляється у відповідній поведінці та вчинках. З'ясовано, що інформаційна позиція – це система ставлень до інформації, що виявляється у стилях засвоєння інформації та основних способах її обробки, а також виборі джерела та змісту інформації відповідно до інформаційних потреб особистості. Виокремлено вибірккові, свідомі та індивідуальні ставлення.

Індивідуальні ставлення є вродженими, проявляються у конкретно сформованих способах обробки інформації та втілюються у когнітивні стилі аналітичності / синтетичності, імпульсивності / рефлексивності, відкритості / закритості пізнавальної позиції.

Свідомі ставлення визначаються рівнем свідомого ставлення до інформації, передусім, свідомим вибором джерела та змісту інформації для задоволення власних інформаційних потреб. З'ясовано, що інформаційні потреби студентів, які перебувають на межі юнацького віку та віку ранньої дорослості, визначаються провідними задачами психічного розвитку на цьому етапі: встановлення ідентичності як особистості, як майбутнього фахівця та громадянина, соціально-професійна адаптація, усвідомлення громадянських прав та обов'язків, соціальна відповідальність.

Вибіркові ставлення – це ставлення, що проявляються в основних стилях засвоєння інформації і можуть видозмінюватись протягом життя: конкретно-послідовний, абстрактно-послідовний, абстрактно-довільний, конкретно-довільний стилі.

Виявлено, що інформаційна позиція сприяє формуванню соціальної зрілості особистості, пік якого зіставляється із віковим періодом особистості студента. Соціально-психологічна зрілість – це феномен, який утворюється внаслідок функціонування особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності особи у мікро- та макро-соціальних середовищах, при цьому адекватність розуміється як здатність діяти адекватно відповідно до власних потреб та вимог середовища. Для досягнення усіх видів адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості важливою є взаємодія студентів із різними видами інформаційного простору – індісеміосферою (системою знаків інтеріоризованою індивідом), мінісеміосферою (системою знаків соціуму), семіосферою на рівні прояву інформаційної позиції (системою знаків Цивілізації), відповідно індивідуальних, вибіркових та свідомих ставлень до інформації.

Визначено рівні формування соціально-психологічної зрілості студентів: формально-пізнавальний, усвідомлено-продуктивний, прагматично-дієвий, які ґрунтуються на різних видах ставлень до інформації та визначають розвиток особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості студентів.

Результати операціоналізації поняття інформаційної позиції у структурі соціально-психологічної зрілості на теоретичному рівні дає змогу перейти до експериментально-діагностичного вивчення цього феномену.

Результати дослідження, що відображені в розділі, представлені у таких працях:

1. Хворост Х. Ю. Інформаційне сприйняття як чинник соціальної зрілості особистості /Х. Ю. Хворост // Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні / Матеріали VI Науково-практичного семінару. – Луцьк : Волин. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2011. – С.52 – 54.
2. Хворост Х. Ю. Когнітивні стилі як чинник формування індивідуальної інформаційно-психологічної позиції / Х. Ю. Хворост // Сучасні дослідження когнітивної психології // Матеріали Міжнародної інтернет-

- конференції. – Вип. 1. – Острог : Вид. Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – С.129 – 130.
3. Хворост Х.Ю. Концептуальні межі поняття позиції у психології / Х.Ю.Хворост // Психологічні перспективи. – Вип.17. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 256 – 263.
 4. Хворост Х. Ю. Особливості свідомого ставлення до інформації / Х. Ю. Хворост // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів. – у 3 т. – Т.1. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 219 – 220.
 5. Хворост Х. Ю. Психолінгвістичний погляд на феномен соціальної зрілості особистості / Х. Ю. Хворост // Психолінгвістика. – Вип. 9. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2012.– С.138 – 143.
 6. Хворост Х. Ю. Психологічне вивчення структури соціальної зрілості особистості / Х. Ю. Хворост // Психологічні проблеми сучасності / Матеріали VIII Науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – С.98-100.
 7. Khvorost Kh. Yu. The impact of information of political discourse on individual / Kh. Yu. Khvorost // Applied Psycholinguistics: Positive Effects and Ethical Perspectives / G.Mininni and A. Manuti, Eds. – Vol. 2. – Milano : FrancoAngeli, 2012. – P.295 – 305.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ У СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ

2.1. Методологічні засади дослідження інформаційної позиції студентів

Для організації емпіричного дослідження інформаційної позиції у сукупності конкретних методик і технік експериментально-діагностичної програми важливим є визначення рівнів методології як основи для вивчення проблеми. Як справедливо зазначає Т. В. Корнилова, С. Д. Смирнов: «визначення рівнів методології для організації експериментального дослідження є необхідними через те, що часто спостерігається переоцінка нижчих рівнів, надання їм світоглядного або філософського звучання, тоді як вони повинні забезпечувати коректний технічний бік дослідження» [131, с. 21]. Водночас, окрім диференціації різних видів методологічного знання, важливим є його консолідація навколо конкретного предмета дослідження, що дає змогу виробити загальний методологічний підхід до вивчення проблеми.

Предметом нашого дослідження є інформаційна позиція студентів як чинник їхньої соціально-психологічної зрілості, що дає змогу обрати філософію інформації для вищого рівня методології психологічного дослідження. На думку О. Г. Старіша, філософія інформації покликана розробляти інформаційні матриці, що забезпечують моделювання розвитку особистості в інформаційному суспільстві, прогнозування проблеми національної безпеки держав у контексті процесів глобального розвитку.

Філософія інформації розробляється в межах ноосферної парадигми, з позиції якої визначають внутрішній інформаційний простір, що зіставляється з окремим індивідом; середовищний інформаційний простір відносно індивідів – представників одного соціуму, та міжсередовищний як простір між різними соціумами. Оскільки кожен із цих просторів заповнений знаками, ці середовища у нашому дослідженні, услід за О. Г. Старішем, іменуються як індисеміосфера, мінісеміосфера, семіосфера [247].

Учені зазначають, що еволюція соціальних середовищ пов'язана з інформаційною взаємодією їх членів, при цьому соціальна еволюція відбувається значно швидше, ніж еволюція окремих індивідів у соціумі, адже соціум може використовувати зовнішні інформаційні технології і засоби. Для коректного використання цих засобів члени соціуму повинні володіти відповідними стратегіями обробки інформації, які у нашому дослідженні набувають вигляду інформаційної позиції особистості.

Загальнонауковий рівень методології психологічного дослідження представлений теоріями і підходами, які є безвідносними до конкретного змісту знань, і спрямовані на виокремлення загальних закономірностей наукового пізнання. У нашому дослідженні цей рівень представлений інформаційним підходом, у межах якого функціонування окремої особистості та соціуму загалом визначається крізь призму інформаційної взаємодії. О. Г. Старіш вважає, що фундаментальною формою відображення як провідного механізму психіки є відображення інформаційної взаємодії. Усі об'єкти фізичного і соціального світу знаходяться у постійній взаємодії, відтак, обмінюються інформацією. Інакше кажучи, «будь-яка взаємодія між об'єктами, в процесі якого один об'єкт з необхідністю передає деяку сутність іншому об'єкту, називається інформаційною взаємодією, а ця сутність і є інформацією» [247, с. 59].

Отже, з позиції інформаційного підходу усі фрагменти фізичного і соціального світу пов'язані між собою, і провідною формою психічного відображення є активне і вибіркоче відбиття інформаційної взаємодії. Коректне використання способів обробки інформації, стилів засвоєння інформаційних потоків, а також вибору джерела і змісту інформації сприятиме особистісній, міжособистісній та суспільній адекватності людини, які слугують ґрунтом для її соціально-психологічної зрілості.

Рівень конкретно-наукової методології логічно витікає з попередніх рівнів, але переломлюється крізь призму конкретної галузі знань – у контексті нашого дослідження – психології. Тому обрані принципи дослідження повинні зіставлятися з принципами вивчення особливостей психічного відображення

особистістю інформації. До таких принципів належать принципи єдності свідомості і діяльності, принципи системності та розвитку. Принцип єдності свідомості і діяльності передбачає виокремлення у структурі інформаційної позиції особистості індивідуальних, вибіркових і свідомих ставлень як сукупності способів обробки інформації, стилів засвоєння інформації та усвідомленого вибору змісту та джерела інформації задля задоволення інформаційних потреб.

Принцип розвитку передбачає урахування вікового періоду студентів, які знаходяться на межі юнацького віку та етапу ранньої дорослості, що зіставляється з конкретними задачами психічного розвитку цих осіб. Урахування цих задач дає змогу визначити особливості їхньої інформаційної позиції у структурі соціально-психологічної зрілості.

Принцип системності дає змогу розглянути будь-який психічний процес як багаторівневий та ієрархічний, а також «вивчити явище в декількох планах: мікро- і макро-аналізу, специфіки його як якісної одиниці (системи), і як частини родовидової макроструктури» [130, с. 273]. Ураховуючи цей принцип, можна розглянути феномен соціально-психологічної зрілості як макросистему через виокремлення у ній особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності, які, у свою чергу, ґрунтуються на інформаційній позиції як сукупності індивідуальних, вибіркових та свідомих ставлень до інформації. Більше того, ці ставлення також можуть бути вивчені на рівні мікро- і макро-аналізу, оскільки охоплюють підвиди конкретних ставлень у кожному виді: свідомі ставлення (передбачають вибори джерела та змісту інформації), індивідуальні ставлення (охоплюють способи обробки інформації у вигляді когнітивних стилів: аналітичність / синтетичність, відкритість / закритість пізнавальної позиції, імпульсивність / рефлексивність), вибірккові ставлення (містять конкретно-послідовний, конкретно-довільний, абстрактно-послідовний, абстрактно-довільний стилі засвоєння інформації).

Рівень конкретних методик і технік дослідження містить коректні способи і прийоми отримання релевантної до предмета дослідження інформації, а також вимоги до організації емпіричного вивчення проблеми і т.ін.

Ураховуючи системність явища соціально-психологічної зрілості особистості, важливим методом нашого дослідження слугує метод моделювання. Метод моделювання часто тлумачать як мисленнєвий експеримент, який дає змогу оперувати моделями замість реальних об'єктів на основі подібності між ними. При цьому модель – це мисленнєво уявна чи матеріально реалізована система змінних, що відображає досліджувану реальність і здатна заміщати її у такий спосіб, що її вивчення надає нову інформацію про досліджуваний об'єкт.

За К. М. Тищенком, будь-яка модель «слугує засобом упорядкування та ущільнення інформації», потрібно кожен її абстрактний об'єкт вибудувати в думках з опорою на той експериментальний матеріал, асиміляція якого передбачена в межах створюваної системи знання» [256, с. 65].

Результатом теоретичного моделювання є ідеальна модель як ідеальний образ досліджуваного феномену, представленого у свідомості дослідника. Основними засобами моделювання у нашому дослідженні слугували ідеалізація і абстрагування, які дали змогу виділити найсуттєвіші складові соціально-психологічної зрілості особистості з урахуванням видів ставлень до інформації (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Методологічні засади дослідження інформаційної позиції як чинника соціальної зрілості особистості

№ з/п	Рівні методології	Зміст і напрями дослідження
1	Вищий філософський рівень	Філософія інформації: моделювання розвитку особистості в інформаційному суспільстві, прогнозування проблеми національної безпеки держав в контексті процесів глобального розвитку

Продовження таблиці 2.1

2	Загальнонауковий рівень	Інформаційний підхід: функціонування окремої особистості та соціуму загалом визначається крізь призму інформаційної взаємодії
3	Конкретно науковий рівень	Принципи системності (явище соціально-психологічної зрілості як макросистема), розвитку (урахування особливостей психічного розвитку студентів), єдності свідомості і діяльності (механізм психіки як відображення інформаційної взаємодії між різними фрагментами дійсності)
4	Техніки і методики дослідження	Моделювання, тестування, бесіда, спостереження, анкетування

Отже, до методологічних засад дослідження інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості належать філософія інформації, інформаційний підхід, принципи розвитку, системності та єдності свідомості та діяльності, а також метод моделювання і конкретні методики для емпіричного дослідження.

Метод моделювання, з одного боку, дав змогу мисленнєво встановити структурно-функціональні особливості соціально-психологічної зрілості як макросистеми особистості з урахуванням її інформаційної позиції в різних інформаційних просторах, а з іншого – спрогнозувати послідовність емпіричного дослідження інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів (див. табл. 2.1). Напрямок емпіричного дослідження задається необхідністю вивчення соціально-психологічної зрілості як макросистеми через вивчення мікросистем: вибіркового, свідомого та індивідуальних ставлень до інформації.

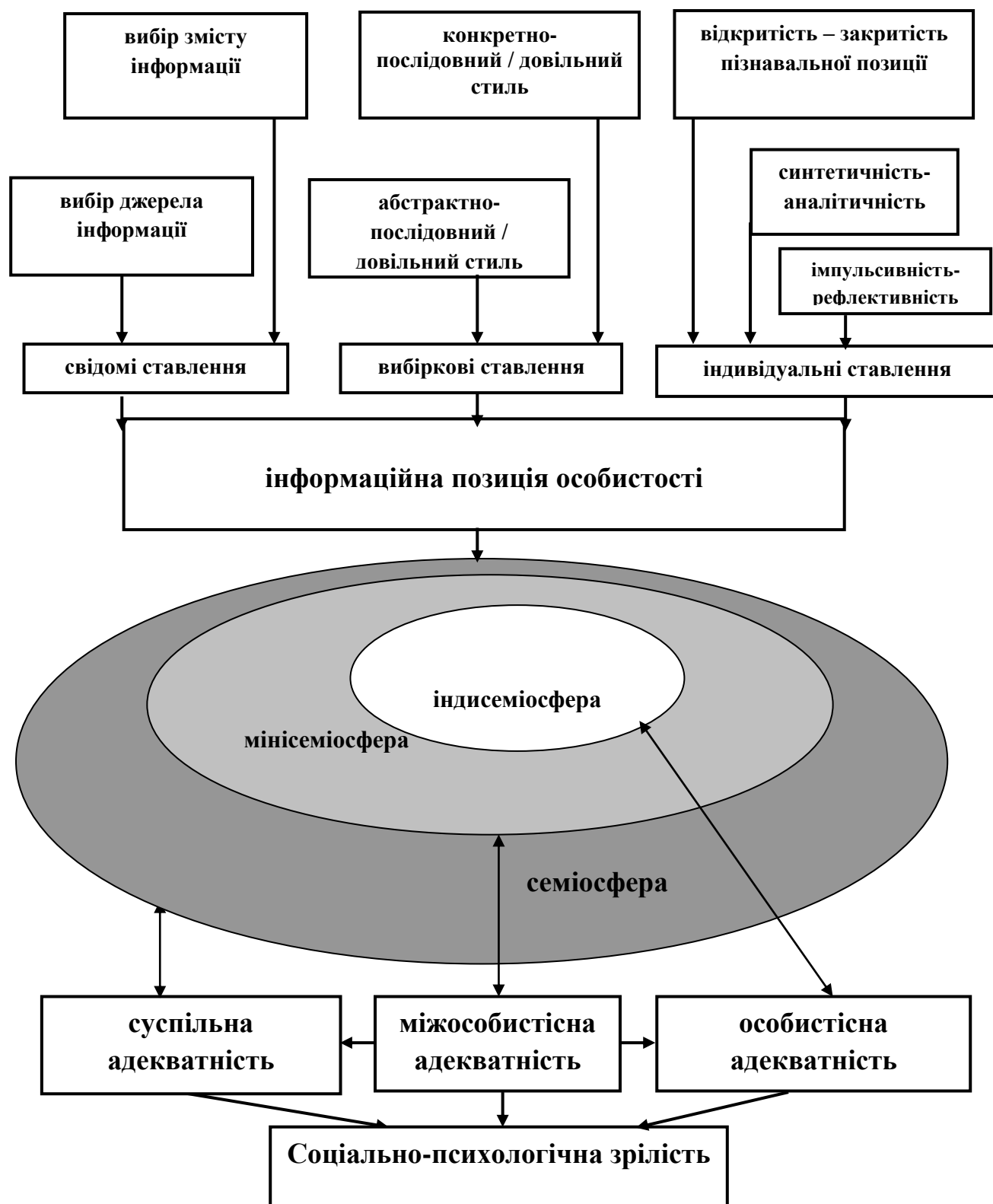

Рис. 2.1. Інформаційна позиція як чинник соціально-психологічної зрілості особистості

Таким чином, модель інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості є результатом теоретичних узагальнень та

виділення провідних рівнів методологічних засад дослідження. Послугуючись принципом системності у визначенні соціально-психологічної зрілості як макросистеми, яка належить до над-системи (особистості студента) вважаємо, що представлена модель є системною і теоретичною як результат теоретичного методологування.

Будь-яка система характеризується структурою – своєрідністю зв'язків між її структурними компонентами, які є свого роду підсистемами, метою, розвитком. Розглядаючи інформаційну позицію як чинник соціально-психологічної зрілості особистості, вважаємо, що види ставлень до інформації є важливими компонентами, які пов'язані з конкретним видом інформаційного простору для формування особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності як складових соціально-психологічної зрілості. Таким чином, виділені компоненти та зв'язки між ними утворюють структуру соціально-психологічної зрілості. До мети соціально-психологічної зрілості як системного утворення належить бажаний майбутній стан, у нашому дослідженні він представлений рівнем сформованості соціально-психологічної зрілості особистості (формально-пізнавальним, усвідомлено-продуктивним та прагматично-дієвим). Таким чином, мета соціально-психологічної зрілості як системи безпосередньо пов'язана з її розвитком, що залучає взаємозв'язки між усіма виділеними компонентами. Отже, важливим завданням подальшого дослідження є емпіричне вивчення взаємозв'язків між різними компонентами макросистеми – соціально-психологічної зрілості особистості студента.

2.2. Організація та методичний апарат дослідження інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості

Обґрунтування інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості студента та конструювання теоретичної моделі дали змогу перейти до емпіричного дослідження. Організація дослідження полягала у створенні програмно-методичного забезпечення та передбачала його структурно-логічну поетапність. Постановка завдань та моделювання у

дослідженні передбачало розробку комплексної та системної програми проведення експерименту. Отримані результати кожного попереднього етапу слугували основою для наступних етапів, а також для їх узагальнення та наукового обґрунтування.

Для діагностики інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості було сформовано вибірку із 200 осіб – студентів гуманітарних спеціальностей Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (віком від 18 до 22 років) та студентів спеціальності документознавства та інформаційної діяльності Національного університету «Острозька академія». У дослідженні також брало участь 25 студентів Університету Центрального Арканзасу (м. Конвей, США) у рамках угоди про спільні наукові дослідження між кафедрами загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та кафедрою психології і консультування Університету Центрального Арканзасу. Дослідження здійснювалося у три етапи.

На *першому етапі* (протягом 2010-2011 років) здійснювався теоретичний аналіз літератури, підбір діагностичного інструментарію. На основі попереднього знайомства з проблемою та результатів попереднього її вивчення, основна увага була приділена вибору напряму дослідження, опрацювання мети та завдань, визначенню об'єкта, предмета та методів дослідження, вибору можливих джерел інформації.

На *другому етапі* (2011-2012 роки) проводилося емпіричне дослідження особистісних змін, позиції студентів у структурі їхньої соціальної зрілості в умовах інформаційного впливу шляхом використання стандартизованих методик: «Визначення інформаційного оволодіння» як вибіркового ставлення до інформації, «Особистісний опитувальник FPI» для дослідження особистісних властивостей як складової соціальної зрілості студентів, методики «Ідеальний комп'ютер», методики «Вільне групування об'єктів» В. А. Колги, методики Дж. Кагана «Порівняння подібних рисунків» для визначення індивідуального ставлення до інформації. У дослідженні свідомого ставлення

застосоване авторське анкетування для «Свідоме ставлення студентів до інформації». Для вивчення соціально-психологічної зрілості студентів, зокрема особистісної зрілості як основоположного чинника, було застосовано у дослідженні «Тест-опитувальник особистісної зрілості» Ю. З. Гільбуха. Методом діагностики особливостей соціально-психологічної зрілості відповідно до домінування у ній особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності є інтент-аналіз творів на тему «Я-людина». Крім того використано метод статистично-математичної обробки результатів програмного забезпечення SPSS для здійснення кореляційного аналізу r -коефіцієнта Пірсона з метою порівняння особистісних властивостей.

На *третьому* етапі (2012 рік) впроваджувалася авторська тренінгова програма, що спрямована на розвиток особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності як складових соціально-психологічної зрілості особистості з урахуванням індивідуальних, вибіркових та свідомих ставлень до інформації.

Впровадження тренінгової програми здійснювалося на формувальному етапі психологічного експерименту. Для цього було створено експериментальну (25 осіб) і контрольну групу (25 осіб), до яких увійшли студенти, майбутня фахова діяльність яких пов'язана з інформацією – студенти спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність».

Початковий етап був присвячений вивченню феномену інформаційної позиції як чинника соціальної зрілості особистості у сучасній психології. Цей етап передбачав аналіз теоретичних джерел вітчизняних та зарубіжних авторів з досліджуваної проблеми. Таким чином, було вивчено ступінь наукової розробки проблеми інформаційної позиції особистості в аспекті її соціальної зрілості. Проаналізовано основні погляди науковців на окреслений феномен, визначені основні дефініції, які складають категорійно-поняттєвий апарат досліджуваної проблеми. Окреслені перспективи подальшого вивчення. Отримані при цьому результати дали змогу провести відповідні організаційні заходи щодо подальшого планування дисертаційного дослідження. А саме

визначення завдань, розробки програми дослідження і збору матеріалу, визначення етапів дослідження, вибір методів, адекватних меті та завданням дослідження, кількісного та якісного аналізу отриманих даних.

Для досягнення мети і реалізації поставлених завдань дослідження було використано такі теоретичні методи дослідження як аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел із проблеми дослідження.

Психологічна характеристика інформаційної позиції здійснювалась на основі узагальнення таких теоретичних аспектів:

- індивідуальне ставлення виявляється в уже сформованих у людини способах сприйняття та обробки конкретної інформації, що закладається з дитинства, втілюється у конкретні полюси когнітивних стилів, які з часом можуть лише поглиблюватися;

- свідоме ставлення являє собою найвищий рівень ставлення до дійсності, при цьому в самому усвідомленні цього ставлення існує низка шаблів, які людина проходить у процесі розвитку. Тобто людина встановлює змістові зв'язки з навколишньою суспільною дійсністю, а отже з інформацією, що надходить із зовнішнього світу. Цей вид психічного ставлення є одним із атрибутів свідомості в єдності з переживанням і знанням, де важливим є ставлення особистості до явищ світу, інших людей, до себе, своєї справи, до трудової діяльності. Воно являє собою специфічну саморегуляцію людини у створенні світу ідей, понять, наукових знань, цінностей і обумовлюється її потребами, включаючи у себе свідомо вибране ставлення до довкілля, інших людей, себе, своїх прав і обов'язків;

- вибіркоче ставлення особистості до певної інформації проявляються у конкретних стилях інформаційного засвоєння, які є принагідними у конкретній життєвій ситуації та відповідають поточним задачам.

На етапі емпіричного дослідження було проведено емпірико-діагностичне дослідження. Цей етап включав у себе підготовку до проведення діагностичного дослідження, розробку та уточнення інструкції

для респондентів, попередню перевірку на її простоту та зрозумілість, а також діагностику респондентів. Метою цього етапу дослідження стало вивчення індивідуальних, вибіркових, свідомих видів ставлення як основоположних компонентів інформаційної позиції у структурі соціально-психологічної зрілості особистості, а також переважаючого стилю інформаційної позиції у молоді та її вплив на соціальну зрілість у вимірі індісеміосфери, мінісеміосфери, та власне семіосфери.

Етап емпіричного дослідження охоплював низку підетапів. Так, відповідно до теоретичної моделі індивідуальні ставлення до інформації відіграють ключову роль в індісеміосфері особистості, яка, водночас, узгоджується з особистісною адекватністю. Для вивчення індивідуального ставлення студента до інформації ми використовували методику «Ідеальний комп'ютер» (М. О. Холодна, М. Г. Гельфман, Л. М. Демидова) [284]. Ця методика дала змогу описати міру відкритості пізнавальної позиції (особливості індивідуального розумового кругозору, що проявляється в особливостях репрезентацій змісту навколишнього світу та способах обробки інформації, отриманої з нього). Опитуваним було запропоновано поставити будь-які питання до всезнаючого комп'ютера протягом 10 хвилин. Аналіз результатів проводився за кількістю заданих об'єктивних, суб'єктивних, категоріальних та фактичних питань.

За допомогою даної методики фіксувались наступні характеристики:

1. Кількість об'єктивних питань, спрямованих на з'ясування проблематики зовнішнього світу і пов'язаних з актуалізацією тих чи інших елементів об'єктного знання.
2. Кількість суб'єктивних питань, тобто питань, пов'язаних із актуалізацією "Я"- проблематики в межах особистісно значимих ситуацій.
3. Кількість фактичних питань, що стосуються, передусім, конкретних даних.

4. Кількість категоріальних (філософських) питань, що характеризуються максимально узагальненим охопленням певного аспекту дійсності з орієнтацією на з'ясування її причинно-наслідкової основи.

Протягом обробки результатів підраховувалося відсоткове співвідношення кожного типу запитання від загальної кількості питань, заданих студентами. Усі питання оцінювались двічі за двома критеріями: об'єктивованість/суб'єктивованість та категоріальність / фактичність.

Відтак, ступінь відкритості пізнавальної позиції визначається у домінуванні об'єктивованих та категоріальних питань. І, на противагу, міра закритості пізнавальної позиції характеризується суб'єктивованими та фактичними питаннями. Отже, рівень сформованості метакогнітивного досвіду може проявлятися в ефекті регуляції пізнавальних інтересів у напрямку зростання їх децентрації та, відповідно, у розширенні ментального кругозору особистості студента.

Інший спосіб обробки інформації, який вивчався у нашому дослідженні у контексті індивідуального ставлення студентів до інформації, був досліджений за допомогою такого когнітивного стилю, як «імпульсивність - рефлексивність» Дж. Кагана [284]. Методика дала можливість дослідити особливості сканування перцептивного поля в ситуації множинного вибору. Показники когнітивного стилю «імпульсивність/рефлексивність» дала змогу оцінити рівень сформованості мимовільного інтелектуального контролю. Респондентам були запропоновані таблиці, у кожній з яких зверху знаходилось зображення знайомого предмета (фігура-еталон), а знизу розміщувалось у два ряди вісім майже ідентичних зображень цього ж предмета, серед яких лише одне повністю відповідало фігурам-еталонам. Студентам було запропоновано знайти зображення, ідентичне еталону, тобто прийняти рішення в ситуації множинного вибору.

Показниками методики слугували 1) час першої відповіді (середнє значення) та загальна кількість помилок. Залежно від комбінації цих двох

показників виділяють чотири групи (2 основні та 2 додаткові): рефлексивні (основна) – («повільні / точні») – повільно приймають рішення, допускаючи незначну кількість помилок; імпульсивні (основна) – («швидкі / неточні») – швидко приймають рішення, роблячи безліч помилок; «швидкі / точні» (додаткова) – швидкі рішення та невелика кількість помилок; «повільні / неточні» (додаткова) – повільне прийняття рішень із безліччю помилок. Таким чином, залежно від індивідуальних показників часу першої відповіді та сумарної кількості зроблених помилок при ідентифікації перцептивних об'єктів можна визначити конкретний вид даного когнітивного стилю сприйняття інформації.

Так, імпульсивний стиль характеризує студентів з такого боку: швидке реагування з висуванням гіпотези в ситуації альтернативного відбору, хоча при цьому вони роблять безліч помилкових відповідей у процесі ідентифікації перцептивних об'єктів. І навпаки, люди з рефлексивним стилем мають повільніший темп прийняття рішень у подібній ситуації. Вони роблять менше помилок при ідентифікації перцептивних об'єктів, оскільки виконують глибший попередній аналіз.

Окрім того, для визначення індивідуальних ставлень у структурі інформаційної позиції студентської молоді було проведено дослідження з використанням методики «Широта-вужкість діапазону еквівалентності». Цей когнітивний стиль характеризує індивідуальні відмінності в особливостях орієнтації на риси подібності або риси відмінності об'єктів. В працях деяких вітчизняних дослідників цей когнітивний параметр інтерпретується як аналітичність (схильність орієнтуватися у виявленні відмінностей серед низки об'єктів) та синтетичність (схильність орієнтуватися у виявленні подібності серед об'єктів) [284].

Респондентам було запропоновано посортувати найприроднішим, логічним та зручним, на їхню думку, способом зазначені слова, що стосувалися різних часових проміжків (секунда, ранок, хвилина, година, рік, століття, місяць, тиждень, вечір, теперішнє, минуле, півгодини, вічність, сезон, декада,

день, тисячоліття тощо). Основними показниками широти-вужкості діапазону еквівалентності є: кількість виділених груп; кількість об'єктів у найбільшій за об'ємом групі; кількість груп, що складаються з одного об'єкта.

Вважається, що чим більше виокремлених груп, тим вужчий діапазон еквівалентності і, відповідно, вища поняттєва диференціація. Індивідуальні особливості в кількості виділених груп не залежать від матеріалу сортування, тобто сортуванню можуть підлягати як фотографії об'єктів, геометричні фігури, так і слова.

Визначення відповідної кількості виділених груп є індикатором аналітичного/синтетичного стилю; додатковий показник – коефіцієнт категоризації у вигляді міри категоріальної регуляції процесу сортування слів.

Результати було проаналізовано згідно з кількістю виокремлених груп та обсягом найбільшої групи.

Представникам вузького діапазону (аналітичного стилю) притаманне виділення більшої кількості груп, які орієнтуються на відмінності об'єктів, звертаючи головну увагу на їх деталі та відмінні ознаки, використання більш точних стандартів в оцінці різних об'єктів. Тобто, характерний для цих опитаних діапазон еквівалентності є прямим проявом поняттєвої диференціації: чим більше груп об'єктів виділяється в умовах їх категоризації, тим вища поняттєва диференціація. Представники синтетичного стилю схильні орієнтуватись на подібні ознаки предметів, класифікуючи їх з урахуванням певних узагальнених категоріальних основ (виділяють менше груп).

Відмінності в особливостях категоризації, що проявляються в двох полюсах (вузький або широкий діапазон еквівалентності), полягають не стільки в здатності бачити ці відмінності, скільки у відчутті цих відмінностей. Представники різних полюсів звертають увагу на відмінності різного типу.

Для визначення вибіркового ставлення особистості до певної інформації у структурі інформаційної позиції використовувалася методика «Визначення стилю інформаційного засвоєння» М. П. Фетискіна [264]. Методика орієнтована на виявлення провідних способів або типів, моделей зі збору

різноманітної інформації (професійної, пізнавальної та ін.), яка містить десять рядів по чотири слова у кожному. Кожне слово оцінюється відповідно від 1 до 4 балів, що містить чотири варіанти відповідей: «якщо воно зовсім не характеризує людину», «якщо воно більш-менш описує людину», «якщо воно добре описує людину» та «якщо воно найкраще описує людину» відповідно. Для підрахунку результатів пропонується підрахувати цифри у кожному стовпці. Найвищий бал вказує на переважаючий стиль засвоєння інформації: перший стовпчик – конкретно-послідовний стиль (схильність до теоретизування; орієнтація на теперішнє; послідовність, лінійність та впорядкованість обробки інформації), другий стовпець – абстрактно-довільний стиль (схильність до експериментів; обізнаність та проникливість), третій стовпець – абстрактно-послідовний стиль (аналітичність та орієнтація на майбутнє; оперування інформацією є раціоналізованою дією; реальність для таких людей являє собою метафізичний світ теорій та абстрактних уявлень) та четвертий стовпець – конкретно-довільний стиль (цілісність та продуктивність; дієвість та відповідальність).

Для визначення свідомих ставлень особистості до інформації у структурі інформаційної позиції студентської молоді було проведено опитування з допомогою авторської анкети «Свідоме ставлення студентів до інформації». Даний опитувальник був перевірений на валідність та достовірність отриманих результатів. Отож, анкета складалась із 7 питань, на які респондентам пропонувалося дати відверту та анонімну відповідь. Усі сім запитань вимагали лише однієї найбільш точної відповіді із низки запропонованих тез на кожне із запитань: «Ніколи», «Рідко», «Деколи», «Зазвичай» та «Завжди». Вирахування відсоткового співвідношення дало змогу отримати чітку картину щодо свідомого ставлення до інформації, зокрема вибору змісту та джерела інформації, послуговуючись власним свідомим вибором у відповідях.

Для дослідження соціально-психологічної зрілості студента застосовувався «Тест-опитувальник особистісної зрілості» [134]. Ця методика обрана через те, що охоплює запитання відповідно до виділених складових соціально-

психологічної зрілості у сконструйованій нами моделі, зокрема особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності студента. Тест налічував 33 (останнє питання мало 2 варіанти – для чоловіків або для жінок) питання, кожне з яких має по 7 відповідей. Студентам було запропоновано обрати лише по одній відповіді із запропонованих варіантів, шляхом написання відповідного буквенного індексу. Під час опрацювання результатів бали за кожним окремим питанням виставлялись згідно запропонованого у методиці ключа. Оцінкою особистісної зрілості досліджуваних слугувала алгебраїчна сума балів, набраних за усіма 33 питаннями тесту (в межах від +99 до – 99 балів). Таким чином встановлювались наступні рівневі оцінки особистісної зрілості:

- (+99) – (+75) – досить високий рівень;
- (+74) – (+50) – високий;
- (+49) – (+25) – задовільний;
- менше (+25) – незадовільний.

Аналогічно було визначено оцінки за окремими шкалами тесту:

1. Мотивація досягнень (питання 2, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 26, 27, 29, 30):

- (+33) – (+24) – досить високий рівень;
- (+23) – (+15) – високий;
- (+14) – (+7) – задовільний;
- менше (+7) – незадовільний.

2. Ставлення до свого «Я» («Я-концепція») (питання 1, 2, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 30):

- (+54) – (+42) – досить високий рівень;
- (+41) – (+30) – високий;
- (+29) – (+20) – задовільний;
- менше (+20) – незадовільний.

3. Почуття громадянського обов'язку (питання 9, 16, 19, 21, 24, 28):

- (+18) – (+12) – досить високий рівень;
- (+11) – (+7) – високий;
- (+6) – (+4) – задовільний;

- менше (+4) – незадовільний.

4. Життєва установка (питання 3, 4, 9, 11, 12, 13, 17, 18, 20, 26, 27, 28):

- (+36) – (+27) – досить високий рівень;

- (+26) – (+19) – високий;

- (+18) – (+11) – задовільний;

- менше (+11) – незадовільний.

5. Здатність до психологічної близькості з іншою людиною (питання 4, 5, 15, 16, 31, 32, 33 ч або 33 ж):

- (+21) – (+15) – досить високий рівень;

- (+14) – (+10) – високий;

- (+9) – (+7) – задовільний;

- менше (+7) – незадовільний.

Іншим методом діагностики особливостей соціально-психологічної зрілості відповідно до домінування у ній особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності є інтеннт-аналіз творів на тему «Я-людина». Враховуючи факт того, що інтенції – це приховані ставлення людини до різних фрагментів дійсності, вважаємо, що особи із домінуванням однієї із цих видів адекватності вирізняються своєрідними індивідуальними і вибірковими ставленнями до інформації.

Для діагностики особистісних властивостей, які мають важливе значення для розвитку особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості студентів було використано «Особистісний опитувальник FPI» (модифіковану форму В) [202].

Опитувальник створений для прикладних досліджень, в якому враховано досвід побудови та використання таких широковідомих методик як 16PF, MMPI, EPI та ін. Основою шкал опитувальника є сформовані результати факторного аналізу, що відображають сукупність взаємопов'язаних факторів. Опитувальник ґрунтується на діагностиці особистісних властивостей, які мають першочергове значення у процесі соціальної адаптації та регуляції поведінки. Опитувальник FPI включає 12 шкал. Загальна кількість питань – 114, що

описують стилі поведінки, особливості спілкування, ставлення до себе та інших людей, погляди на життя та отримувану інформацію. Опитуваним було запропоновано обрати відповідь, яка найбільш підходить до тези: «Так», або ж «Ні». Шкали особистісного опитувальника від I до IX є базовими, з X по XII – похідні шкали, які є інтегруючими, основаними на твердженнях основних шкал. Перше питання не входить до жодної шкали, оскільки має перевірючий характер. Отже виділено такі шкали:

- Шкала I (невротичність) – описує рівень невротичності особистості. Високі показники свідчать про вираження невротичного синдрому астеничного типу зі значними психосоматичними порушеннями.

- Шкала II (спонтанна агресивність) – досліджує рівень психопатизації інтротенсивного типу, чи взагалі її наявність. Високі показники свідчать про підвищений рівень психопатизації, що створює умови для імпульсивної поведінки.

- Шкала III (депресивність) – діагностує ознаки психопатологічного депресивного синдрому. Високі показники за цією шкалою відображають наявність цих ознак в емоційному стані особистості, у її поведінці, у ставленні до себе та до соціального середовища.

- Шкала IV (дратівливість) – оцінює емоційну стабільність особистості. Високі оцінки за цією шкалою відображають нестійкий емоційний стан особистості зі схильністю до афективного реагування.

- Шкала V (комунікативність) – характеризує потенційні та реальні прояви соціальної активності. Висока оцінка свідчить про наявність вираженої потреби у спілкуванні, готовність до задоволення цієї потреби, готовність до співпраці, уважне ставлення до оточення.

- Шкала VI (урівноваженість) – ознака стресостійкості студента. Високі показники відображають захищеність від стресових факторів життєвих ситуацій, інформації в цілому. Це показник впевненості у собі, активності та оптимістичного сприйняття та ставлення до життєвої інформації та соціуму.

- Шкала VII (реактивна агресія) – має за мету виявити наявність ознак психопатизації екстратенсивного типу. Високі показники свідчать про високий ступінь психопатизації, що характеризується агресивним ставленням до соціального оточення та явним прагненням домінувати.

- Шкала VIII (сором'язливість) – засвідчує про схильність до стресового реагування на буденні життєві ситуації, що відбувається за пасивно-оборонним типом. Високі оцінки свідчать про наявність тривожності, скутості, невпевненості, в результаті чого виникають труднощі у соціальній взаємодії.

- Шкала IX (відкритість) дозволяє охарактеризувати рівень ставлення до соціального оточення та ступінь самокритичності. Високі показники свідчать про прагнення людини до довірливо-відвертої взаємодії із оточенням, маючи при цьому високий рівень самокритичності. Крім того, оцінки за даною шкалою тією чи іншою мірою сприяли аналізу щирості відповідей опитуваних при роботі із даним опитувальником.

- Шкала X (екстраверсія/ інтроверсія) – вказує на відповідну властивість студента. Так, високі показники засвідчують наявну екстраверсію, а низькі, навпаки, - інтроверсію.

- Шкала XI (емоційна лабільність) – Високі показники свідчать про нестабільність емоційного стану особистості, вираженого у частих змінах настрою, дратівливості, недостатній саморегуляції, підвищеній збудливості. Низькі ж оцінки можуть охарактеризувати не лише високу стабільність емоційного стану як такого, але й уміння володіти собою.

- Шкала XII (маскулінність-фемінність) – вказує на домінування маскулінності чи фемінності у діяльності. Високі оцінки свідчать про переважання психічної діяльності чоловічого типу, низькі – жіночого типу. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою стандартної програми статистичної-математичної обробки даних комп'ютерної програми SPSS (версія 12.0). Під час обробки результатів дослідження було використано метод «Статистично-математичної обробки результатів

програмного забезпечення SPSS» для здійснення кореляційного аналізу r -коефіцієнта Пірсона для встановлення кореляційного зв'язку різних способів і стилів обробки інформації у структурі інформаційної позиції з особистісними станами і властивостями. Для визначення відмінностей в індивідуальних і вибіркових ставленнях до інформації відповідно до домінування складових соціально-психологічної зрілості (особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності) використовувався непараметричний метод порівняння трьох незалежних вибірок з допомоги критерію Н-Краскала-Уоллеса.

Реалізація конкретних технік і методик дослідження подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Методики дослідження інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості

№ з/п	Сфери дослідження	Методики
1	2	3
1.	Когнітивні стилі як способи обробки інформації в індивідуальному ставленні до інформації	методика «Ідеальний комп'ютер», методика «Вільне групування об'єктів» В.А.Колги, методика Дж. Кагана «Порівняння подібних малюнків»
2.	Стилi засвоєння інформації як вибіркові ставлення до інформації	методика «Визначення інформаційного оволодіння»
3.	Свідоме ставлення до інформації	авторська анкета «Свідоме ставлення студентів до інформації»

4.	Соціально-психологічна зрілість	«Тест-опитувальник особистісної зрілості», інтент-аналіз творів «Я-людина»
5.	Особистісні властивості	«Особистісний опитувальник FPI» для дослідження особистісних властивостей

Інтерпретація результатів та висновки за темою дисертації завершили дослідницький цикл емпіричного дослідження інформаційної позиції студентів як чинника соціально-психологічної зрілості.

Експериментально-діагностичний етап дослідження полягав у створенні авторської тренінгової програми, спрямованої на розвиток усіх складових соціально-психологічної зрілості студентів. Відтак, тренінгова програма містила три основних блоки: особистісний, міжособистісний та суспільний з урахуванням різних видів ставлень до інформації студентів. Заключний етап дослідження інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості полягає у систематизації та узагальненні отриманих результатів.

Протягом усього періоду дослідження проводилася апробація основних результатів роботи на міжнародних науково-практичних конференціях, конгресах, семінарах, а також здійснювалася публікація основних матеріалів дослідження у провідних наукових фахових виданнях України та іноземних збірниках праць.

Таким чином, розроблена на основі теоретичної моделі програма вивчення проблеми інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості, використана низка методів дослідження, створена тренінгова програма, чіткість планування та конкретизація етапів дослідження дають змогу стверджувати, що результати наукової роботи є

вірогідними у вивченні інформаційної позиції особистості у структурі її соціально-психологічної зрілості.

2.3. Емпіричне дослідження вибірових і індивідуальних ставлень у структурі інформаційної позиції студентів

Через величезну кількість інформаційних потоків та джерел у процесі інформаційної взаємодії людина змушена вибирати лише конкретну інформацію, яка її цікавить на даний момент. У зв'язку із цим особистість формує власну інформаційну позицію, а відтак, змінюється рівень її соціально-психологічної зрілості.

Формування адекватної інформаційної позиції значною мірою залежить від вибірового ставлення особистості до певної інформації. Як зазначалося вище, особливості вибірового ставлення слід визначати через стилі інформаційного засвоєння. Існує чотири основних стилі: абстрактно-послідовний, конкретно-послідовний, абстрактно-довільний, конкретно – довільний [264, с. 252].

Розглянемо їх детальніше:

- конкретно-послідовний стиль вирізняється схильністю до теоретизування. До основних характеристик, які описують згаданий стиль, належать чутливий, конкретний, інтуїтивний, орієнтований на теперішнє, відкритий до нового, досвідчений, інтенсивний, конкретний;

- абстрактно-довільний стиль визначається такими характеристиками, як екстремальний, спостережливий, обізнаний, уважний, замислений, стриманий, проникливий;

- абстрактно-послідовний вирізняється такими властивостями, як аналітичний, вдумливий, оцінюючий, логічний, абстрактний, орієнтований на майбутнє, інтелігентний, раціональний;

- конкретно-довільний має такі особливості, як відповідний, дієвий, активний, продуктивний, прагматичний, компетентний, відповідальний.

Індивідуальні ставлення до інформації розглядаються нами як конкретні способи обробки інформації, що операціоналізуються у понятті когнітивних стилів особистості. Важливими тенденціями в обробці інформації є схильності до об'єктивованого/категоріального та суб'єктивованого/фактичного способів формулювання і вирішення проблем, а також ступінь широти діапазону еквівалентності у категоризації об'єктів. Обрані стилі є важливими у структурі інформаційно-психологічної позиції, адже саме вони є провідними метакогнітивними процесами, які визначають напрям когнітивної діяльності особистості зі сприймання, розуміння та породження інформації. Результат когнітивної обробки інформації значною мірою детермінується імпульсивністю чи рефлексивністю когнітивного контролю, який вимірюється однойменним когнітивним стилем. Цей когнітивний стиль охоплює низку особливостей у сприйнятті і розумінні інформації: триваліший час і ефективніші способи у збиранні інформації для вирішення різних проблем, вищий рівень метапам'яті, який дає змогу опрацювати більшу кількість альтернативних рішень, вираження вербального контролю над когнітивною поведінкою, відповідно, вищий рівень сформованості мовленнєво-мисленнєвої діяльності.

В емпіричному дослідженні взяло участь 200 осіб – студентів гуманітарних спеціальностей Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (віком від 18 до 22 років), а також студентів спеціальності документознавства та інформаційної діяльності Національного університету «Острозька академія». Студенти гуманітарних спеціальностей обрані через те, що, по-перше, вони упродовж навчально-професійної підготовки мають справу з великим обсягом інформації про себе, інших людей, фізичний та соціальний світ, які є важливими для розвитку соціально-психологічної зрілості особистості, а по-друге, соціально-психологічна зрілість є необхідною передумовою майбутньої ефективної фахової діяльності цих студентів, оскільки вони переважно працюватимуть у сфері «людина-людина».

Результати кореляційного аналізу різних стилів та способів обробки інформації як вираження вибіркового і індивідуального ставлення викладено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати кореляційного аналізу вибірових і індивідуальних ставлень студентів до інформації

Види стилів	Конкретно- послідовний стиль	Абстрактно- довільний стиль	Абстрактно- послідовний стиль	Конкретно-довільний стиль	Об'єктивно- категоріальний стиль	Суб'єктивно- фактичний стиль	Аналітичний стиль	Синтетичний стиль	Імпульсивний стиль	Рефлексивний стиль
Конкретно- послідовний стиль	1	,210*	,223*	,296**	,051	,189	,053	-,017	,021	-,042
Абстрактно- довільний стиль	,210*	1	,349**	,256*	-,005	-,009	-,074	,041	,087	,150
Абстрактно- послідовний стиль	,223*	,349**	1	,499**	,068	-,047	,161*	-,023	-,012	-,051
Конкретно- довільний стиль	,296*	,256*	,499**	1	-,014	-,030	-,044	,023	,175*	-,022
Об'єктивно/ категоріальн ий стиль	,051	-,005	,068	-,014	1	-,866**	-,012	,066	- ,174*	,002
Суб'єктивно/ фактичний стиль	,189*	-,009	-,047	-,030	-,866**	1	-,009	0,67	,218* *	-,032
Аналітичний стиль	,053	-,074	,161*	-,044	-,012	-,009	1	-,777**	-,047	,087
Синтетичний стиль	-,017	,041	-,023	,023	,066	0,67	-,777	1	-,015	,078
Імпульсив- ний стиль	,021	,087	-,012	,175*	-,174*	,218*	-,047	-,015	1	- ,139*
Рефлексив- ний стиль	-,042	,150	-,051	-,022	,002	-,032	,087	,078	- ,139*	1

Примітка: * – $p \leq 0,05$.

** – $p \leq 0,01$

Як видно з таблиці 2.3., існують значущі кореляційні зв'язки між показниками різних видів стилів і способів обробки інформації, які виражають індивідуальні та вибірові ставлення у структурі інформаційної позиції студентів. Примітним є наявність зв'язків окремо у групі індивідуальних та

вибіркових ставлень. Найсильнішими є зв'язки між показниками конкретно-послідовного і конкретно-довільного стилів обробки інформації, відповідно, $r=0,296$, при $p<0,01$, а також між показниками абстрактно-послідовного і абстрактно-довільного способів, відповідно, $r=0,349$, при $p<0,01$ у групі вибірових ставлень до інформації. Такий факт свідчить про індивідуальне тяжіння особистості до абстрактного чи конкретного стилю, незважаючи на довільність та послідовність обробки інформації.

Важливим вважаємо також наявність зв'язку між усіма стилями обробки інформації. Це свідчить про те, що особистість залучає увесь можливий арсенал стилів засвоєння інформації, які є принагідними у конкретній ситуації. Також цей факт вказує на градуальний, а не полюсний характер зазначених стилів, що належать до вибірового ставлення до інформації. В актуальній ситуації сприймання, розуміння і породження інформації особистість застосовує синтез можливих стилів, серед яких перевага надаватиметься тому, який відповідає поточній задачі.

На протигагу вибіровому ставленню, індивідуальне ставлення охоплює когнітивні стилі як своєрідні способи обробки інформації, що мають вже не градуальний, а полюсний характер. Як бачимо з таблиці, яскраве вираження полюсу аналітичності в когнітивному стилі «широкий-вужький діапазон еквівалентності» передбачає виключення полюсу синтетичності, $r=-0,777$, при $p<0,01$. Погоджуємося з думкою М. О. Холодної про те, що когнітивний стиль характеризує, передусім, спосіб, а не рівень успішності виконання когнітивної діяльності, а також має вроджений характер, і поглиблюється відповідно до заданого полюсу протягом життя [282].

Помітним є те, що між різними полюсами когнітивних стилів як складовими індивідуального ставлення особистості студента до інформації не існує таких тісних кореляційних зв'язків, як між стилями обробки інформації. Таким чином, виявляючи полюси аналітичності, рефлексивності, об'єктивності і категоріальності, особистість дедалі більше віддаляється від протилежних їм полюсів – синтетичності, імпульсивності, суб'єктивності і фактичності. Окрім

того, не спостерігаються значні кореляційні зв'язки між різними видами когнітивних стилів, окрім негативного зв'язку між показниками полюсу об'єктивованості/категоріальності та імпульсивності, відповідно $r=-0,174$, при $p<0,05$. Відтак, об'єктивований і категоріальний спосіб обробки інформації, який передбачає категоризацію об'єктів та явищ навколишнього світу на основі істотних категоріальних властивостей, передбачає рефлексивний контроль власної когнітивної діяльності. Це пов'язано із тим, що рефлексивність супроводжується глибшим аналізом різних фрагментів фізичного і соціального світу, який завершується встановленням не предметно-наочних чи функціональних ознак предметів, а їх істотних ознак.

Помітними є кореляційні зв'язки між показниками стилів, які належать до обох груп ставлень – вибіркового і індивідуального. Так, спостерігаються значущі кореляційні зв'язки між показниками абстрактно-послідовного стилю (вбіркоче ставлення) та аналітичного стилю (індивідуальне ставлення), відповідно $r=0,161$, при $p<0,05$; конкретно-довільного стилю та імпульсивності, відповідно $r=0,175$, при $p<0,05$. Відтак, спосіб обробки інформації на основі аналітичних операцій пов'язаний із теоретизуванням на рівні різних інформаційних абстракцій.

Також встановлено кореляційний зв'язок між конкретно-послідовним стилем засвоєння інформації та суб'єктивовано/фактичним способом обробки інформації, відповідно $r=0,189$, при $p<0,05$, абстрактно-довільним та рефлексивним стилями, відповідно $r=0,150$, при $p<0,05$. Це ще раз підкреслює інтуїтивну та наочно-образну сутність конкретно-послідовного стилю та категоріальну, об'єктивовану природу абстрактно-довільного стилю. Відтак, у структурі інформаційної позиції особистості спостерігаються зв'язки між різними видами ставлень, що свідчить про взаємообумовленість індісеміосфери та мінісеміосфери як видів інформаційного простору для студентської молоді. Окрім того, припускаючи детермінованість особистісної адекватності індивідуальними ставленнями, а міжособистісної адекватності – вибілковими

ставленнями, спробуємо на основі запропонованих характеристик визначити особливості стилів засвоєння інформації.

Конкретно-послідовний стиль засвоєння інформації потребує чітку предметну співвіднесеність останньої. У запропонованому стилі важливу роль, очевидно, відіграє інтуїтивно-почуттєве відображення навколишньої дійсності на основі схоплення візуальних властивостей об'єктів. Цей стиль ґрунтується на наочно-образному мисленні, а послідовність обробки інформації, на наш погляд, опосередковується її візуалізацією. Окрім того цей стиль особистості ґрунтується на її суб'єктивному досвіді, що пов'язує його з суб'єктивним і фактичним способом обробки інформації.

Абстрактно-довільний спосіб вирізняється, передусім, стриманістю, проникливістю, що пов'язує його з рефлексивним когнітивним контролем обробки інформації. Носії цього стилю зважено обирають альтернативні рішення, що часто захищає їх від надлишкових помилок.

Абстрактно-послідовний стиль характеризується аналітичністю, логічністю, раціональністю, тому природним є кореляційний зв'язок із вузьким полюсом діапазону еквівалентності, що виражається в аналітичному способі обробки інформації.

Конкретно-довільний стиль вирізняється прагматичними характеристиками, ґрунтується на практично-дійовому мисленні, має продуктивну і активну природу. Водночас, часто цей стиль виявляється у поспішному прийнятті рішень, недостатньому вивченні гіпотез, що пов'язує його з таким полюсом когнітивного стилю обробки інформації, як імпульсивність.

Аналіз результатів дослідження дає змогу встановити такі взаємозв'язки між вибірковими і індивідуальними ставленнями особистості у структурі інформаційної позиції студентів (див. табл.2.4).

**Особливості ставлень особистості у структурі
інформаційної позиції студентів**

№ з/п	Вибіркові ставлення	Індивідуальні ставлення
1	Конкретно-послідовний стиль засвоєння інформації	Суб'єктивований/фактичний спосіб обробки інформації
2	Абстрактно-довільний стиль засвоєння інформації	Рефлексивний спосіб обробки інформації
3	Абстрактно-довільний стиль засвоєння інформації	Аналітичний спосіб обробки інформації
4	Конкретно-довільний стиль засвоєння інформації	Імпульсивний спосіб обробки інформації

Важливим завданням для нашого дослідження є вивчення особливостей взаємозв'язків стилів засвоєння інформації та способів її обробки у структурі інформаційної позиції з особистісними властивостями студентів. Для визначення взаємозв'язку вибірових ставлень до інформації у структурі інформаційної позиції та особистісних станів і властивостей було використано стандартизовану методику визначення стилів оволодіння інформацією М. П. Фетискіна, опитувальник FPI, а також метод статистично-математичної обробки результатів програмного забезпечення SPSS для здійснення кореляційного аналізу з допомогою r -коефіцієнта Пірсона. За методикою FPI було вивчено такі особистісні властивості: комунікабельність, врівноваженість, відкритість, невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, роздратування, реактивна агресивність, сором'язливість, екстраверсія / інтроверсія, емоційна лабільність, а також ступінь маскулітності / фемінності.

Результати кореляційного аналізу стилів обробки інформації як основи вибірового ставлення до інформації та особистісних властивостей студентів відображено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Кореляційні зв'язки між показниками стилів засвоєння інформації
(вибіркове ставлення) та особистісних властивостей студентів**

Види стилів	Невротичність	Спонтанна агресивність	Депресивність	Дратівливість	Комунікабельність	Врівноваженість	Реактивна агресивність	Сором'язливість	Відкритість	Екстраверсія/інтроверсія	Емоційна лабільність	Маскуліність/фемінність
Конкретно-послідовний	- ,105	,027	- ,018	,110	,023	,109	,019	-,088	,039	,009	,004	,125
Абстрактно-довільний (*)	,159	-,006	,100	,010	- ,157 (*)	-,041	,008	,076	,005	-,058	,051	-,080
Абстрактно-послідовний	,073	-,081	- ,005	-,031	- ,101	-,088	- ,149(*)	-,060	-,020	-,116	-,015	-,003
Конкретно-довільний	- ,062	-,153 (*)	- ,032	,050	,077	-,003	-,041	-,085	-,083	-,008	-,096	,142(*)

Як видно з таблиці 2.5., існують значущі кореляційні зв'язки між показниками різних стилів засвоєння інформації та особистісних властивостей студентів. Найпомітнішими є зв'язки між показниками абстрактно-довільного стилю та таких властивостей, як невротичність та комунікабельність, відповідно, $r=0,157$ та $r=0,159$, при $p<0,05$. Розвинена комунікабельність передбачає реальний прояв соціальної активності особистості, наявність вираженої потреби у спілкуванні та постійну готовність до задоволення цієї потреби. Відтак, схильність до експериментів, обізнаність і проникливість у різні види інформації, що характеризує абстрактно-довільний стиль, забезпечує успішну комунікативну взаємодію з іншими людьми, посилює комунікативну ініціативу та активність. З іншого боку, значна пізнавальна активність, яка виражається в експериментуванні з новою інформацією, часто супроводжується підвищеною тривогою і збудженням.

Також простежується негативний кореляційний зв'язок між абстрактно-послідовним стилем та реактивною агресивністю у студентів ($r=-0,149$, при $p<0,05$); та між конкретно-довільним стилем обробки інформації і спонтанною

агресивністю, відповідно, $r=-0,153$, $p<0,05$. Адже абстрактно-послідовний стиль передбачає чітке планування і контроль діяльності, раціональне ставлення до різних видів інформації, що водночас, дає змогу регулювати емоційні стани, прояви агресивної поведінки зокрема. Конкретно-довільний стиль, який виявляється у високому ступені відповідальності за власну поведінку, також знижує прояви спонтанної агресивності особистості.

Таким чином, результати аналізу кореляційних зв'язків між показниками інформаційно-психологічної позиції у вигляді вибіркового ставлення до інформації та особистісних станів і властивостей дають змогу дійти висновків про важливість позиції як психологічного конструкту цілісної особистості, що безумовно, здійснюватиме вплив і на формування соціально-психологічної зрілості студентів. Важливим також є ґрунтовне вивчення взаємозв'язків особистісних властивостей із своєрідними способами обробки інформації, які виражені когнітивними стилями, і представляють індивідуальне ставлення студентів до інформації (див. табл. 2.6). Для визначення когнітивних стилів використовувалася методика «Ідеальний комп'ютер» (М. О. Холодна, М. Г. Гельфман, Л. М. Демидова), «Порівняння подібних малюнків» Дж. Кагана, «Сортування об'єктів» В.А. Колги.

Таблиця 2.6

**Кореляційні зв'язки між показниками стилів засвоєння інформації
(вибіркове ставлення) та особистісних властивостей студентів**

Види когнітивних стилів	Невротичність	Спонтанна агресивність	Депресивність	Дратівливість	Комунікабельність	Врівноваженість	Реактивна агресивність	Сором'язливість	Відкритість	Екстраверсія/інтроверсія	Емоційна лабільність	Маскулінність/фемінність
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Об'єктивно-ваний /категоріальний	- ,162*	,018	,001	,002	- ,029	- ,140 (*)	-,125*	-018	,016	,029	-,035	,032

Продовження таблиці 2.6

Суб'єктивно- ваний/факти- чний	-,067	,035	- ,170 *	,057	-,139 (*)	- ,101 (*)	,104	-,003	,020	-,034	,055	-,097
Синтетич- ний	,035	- ,005	- ,093	-,036	- ,101	- ,010	-,015	-,080	-,052	,035	-,060	-,011
Аналітичний	-,001	- ,024	,030	,021	,071	- ,052	-,052	,007	-,001	,103	,008	,042
Рефлексив- ний	,058	- ,041	,059	,047	,010	,023	,076	,028	,022	,029	-,072	,094
Імпульсив- ний	-,054	,080	,024	-,001	- ,001	- ,016	0,125*	-,001	,007	,030	,017	-,061

Як видно з таблиці 2.6., спостерігаються значущі кореляційні зв'язки між різними полюсами когнітивних стилів та особистісними властивостями студентів. Так, полюс об'єктивованого/категоріального контролю має негативний кореляційний зв'язок із такими особистісними властивостями, як невротичність ($r=-0,162, p<0,05$) та реактивна агресивність ($r=-0,125, p<0,05$). Це, очевидно, пояснюється тим, що об'єктивований/категоріальний спосіб обробки інформації ґрунтується на встановленні істотних ознак різних предметів і явищ, та потребує значних когнітивних зусиль для цього, що у свою чергу, пов'язується із високою емоційною регуляцією. Такі результати дослідження зіставляються з думкою В. М. Дружиніна про те, що найбільш інтелектуально продуктивні у розв'язанні вербальних задач особи характеризуються емоційною стійкістю та врівноваженістю поведінки [94]. Врівноваженість поведінки також пояснює негативний кореляційний зв'язок об'єктивованого /категоріального контролю як способу обробки інформації з реактивною агресивністю, що є наслідком емоційної лабільності та низької емоційної саморегуляції.

Також спостерігається негативний кореляційний зв'язок між показниками суб'єктивованого/фактичного способу обробки інформації та комунікабельністю ($r=-0,139, p<0,05$). Такий зв'язок, очевидно, можна пояснити тим, що людина, яка сприймає поточну інформацію про зовнішній світ лише на

основі зіставлення її з фактами особистісного життя, характеризується слабкою соціальною спрямованістю і комунікативною активністю.

Адже, комунікабельність як основна ефективної міжособистісної взаємодії і спілкування завжди передбачає інтерактивність і кооперацію з партнером взаємодії. Суб'єктивований / фактичний спосіб обробки інформації також негативно корелює з врівноваженістю, що узгоджується із попередньо отриманим від'ємним показником кореляції між об'єктивованим/ категоріальним контролем як способом обробки інформації з реактивною агресивністю.

Також помітним є кореляційний зв'язок між полюсом імпульсивності як схильністю до поспішного та недостатньо ґрунтовного вивчення інформації внаслідок браку часу, витраченого на її обробку, та реактивною агресивністю як показника агресивного ставлення до соціального оточення та прагнення домінувати.

Таким чином, результати емпіричного дослідження вибіркових та індивідуальних ставлень у структурі інформаційної позиції студентів, а також їх зіставлення з показниками особистісних властивостей свідчать про те, що існують тісні зв'язки між різними видами ставлень у структурі інформаційної позиції студентів, передусім, конкретно-послідовного стилю засвоєння інформації із суб'єктивованим/фактичним способом обробки інформації; абстрактно-довільного стилю із рефлексивним способом, конкретно-довільного із імпульсивним способом, а абстрактно-послідовного стилю із аналітичним способом обробки інформації. Окрім того, вивчення інформаційної позиції слід проводити з урахуванням цілісної особистості студента, адже встановлено кореляційні зв'язки між різними видами ставлень та особистісними властивостями, зокрема, невротичністю, реактивною агресивністю, комунікабельністю. Урахування цих зв'язків є необхідним для розвитку соціально-психологічної зрілості студентів у сукупності особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності. Як було передбачено у теоретичній моделі, індивідуальні ставлення, що реалізуються

в індіосеміосфері, є чинником особистісної адекватності, вибіркові ставлення, які зіставляються з мінісеміосферою, є чинником міжособистісної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості. Таким чином, на емпіричному рівні підтверджено взаємозв'язок цих ставлень із особистісними властивостями та комунікабельністю як важливою передумовою ефективної міжособистісної взаємодії.

Окрім індивідуальних та вибіркового ставлень у структурі інформаційної позиції є також свідомі ставлення, що представлені вибором конкретних джерел та змісту інформації. Розглянемо їх більш докладно у наступному підрозділі нашої роботи.

2.4. Емпіричне дослідження свідомих ставлень до інформації як чинника суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості студентів

Як зазначалося вище, ставлення – одна із форм відображення людиною оточуючого її середовища, формування ставлення у структурі особистості відбувається у процесі відображення нею (людиною) на свідомому рівні сутності тих соціальних об'єктивно існуючих ставлень суспільства в умовах її макро- та мікросвіту, у якому вона живе. В основі усіх психічних процесів, сприйняття людиною дійсності, її пам'яті, мислення, уваги, уявленні є її ставлення до різних аспектів життя, світу загалом, частиною якого вона є. Так, разом зі зміною навколишнього світу, у якому людина живе, існує, діє, змінюється й її роль, становище у цьому світі, а також оцінювання цього світу. З іншого боку, усі взаємодії у фізичному та соціальному світові, за О. Г. Старішем, можна вважати інформаційними, «оскільки в кожному із них взаємодіють об'єкти, здійснюючи вплив один на одного, відтак, обмінюються інформацією» [247, с. 57]. Тому дуже важливим є усвідомлене відображення інформації, яке має активний і вибірковий характер, та спрямовується на пошук такої інформації, яка задовольняє конкретні потреби особистості.

В. М. Мясичев відзначає, що свідомі ставлення особистості є одночасно і процесом, і результатом взаємодії людини із конкретним навколишнім середовищем [175] (у контексті нашого дослідження індисеміосферою, мінісеміосферою та власне семіосферою як видами інформаційного простору), які надають простір для прояву та розвитку індивідуальності особистості у власне предметній діяльності та при взаємодії з іншими людьми, інакше кажучи, вияву її соціально-психологічної зрілості.

Ураховуючи той факт, що свідомі ставлення стосуються взаємодії різних національно-культурних просторів на рівні Цивілізації, вважаємо за доцільне вивчення свідомих ставлень на рівні крос-культурного дослідження двох дистантних за політичним, економічним, соціальним, культурним устроєм країн – України і США. Послугуючись провідною тезою сучасної філософії інформації про те, що сукупність індисеміосфери утворює мінісеміосферу конкретного соціуму, а мінісеміосфери різних соціумів в їх сполучуваності представляють національно-культурну специфіку різних етносів і націй, вважаємо, що семіосфера як інформаційний простір для свідомих ставлень до інформації поєднується з суспільною адекватністю соціально-психологічної зрілості.

Суспільна адекватність у структурі соціально-психологічної зрілості особистості, як зазначалося вище, тлумачиться як розуміння усіх суспільних процесів у світі на рівні політики, економіки, освіти, релігії, мистецтва. Для досягнення такого розуміння дуже важливим є здатність до усвідомленого вибору необхідної інформації, її джерела та змісту. Особливо важливим, на нашу думку, є визначення таких особливостей свідомого ставлення, як реалізація пізнавального інтересу з допомогою обраного джерела і змісту інформації, використання інформації для свого розвитку в різних сферах життя (навчальній, сферах інтересу і схильностей), обрання найчастотнішого джерела інформації, поведінкові і пізнавальні реакції на суперечливу інформацію. Саме з урахуванням таких особливостей нами було складено авторський

опитувальник, який містить сім питань закритого типу з п'ятьма можливими відповідями: ніколи, рідко, деколи, зазвичай, завжди.

Враховуючи те, що суспільна адекватність у сконструйованій нами моделі зіставляється із семіосферою як знаковим простором на рівні Цивілізації, важливим є зіставлення особливостей прояву свідомих ставлень у ракурсі крос-культурного аналізу. Важливе припущення емпіричного дослідження на цьому етапі полягало у тому, що свідоме ставлення до інформації студентів визначається специфікою їхнього культурного середовища.

Для визначення крос-культурних відмінностей у свідомому ставленні до інформації на емпіричному рівні було реалізовано процедуру дослідження, яка містила такі послідовні кроки. Спочатку здійснювалося формування вибірок крос-культурного дослідження – 25 студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна) та 25 студентів Університету Центрального Арканзасу (Конвей, США). Дослідження з американськими студентами здійснювалося відповідно до угоди на проведення спільних досліджень в межах теми «Психологічні основи мовлення особистості в нормі і патології» кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та кафедри психології і консультування Університету Центрального Арканзасу. Дослідження здійснювалося упродовж 5.01.2011-3.05.2011 року. Вибірка українських студентів була обрана з 200 осіб, які брали участь в емпіричному дослідженні на основі випадкового відбору для утворення гомогенності між порівнюваними групами студентів.

Після цього розроблялася анкета для визначення свідомого ставлення до інформації. Анкети розроблялися українською мовою та використовувалися для дослідження українських студентів. Трьома тижнями пізніше проводилося повторне анкетування та визначалась надійність анкет на основі отримання значущого показника кореляційного зв'язку ($r=0,477$, $p<0,01$). Для перекладу анкет англійською мовою було залучено трьох професійних перекладачів, які застосовували метод зворотнього перекладу.

Згодом здійснювалося дослідження американських студентів та проводився якісний і кількісний аналіз отриманих результатів, підведення підсумків щодо спільних та відмінних проявів у свідомому ставленні до інформації з боку українських і американських студентів.

Слід зазначити, що логіка змісту анкети, за Ч. Осгудом, зумовлена інформативним, емоційним і поведінковим аспектами у використанні будь-якої інформації [343]. Так, будь-яка інформація має інформативну функцію (спрямовану на інформування про щось), емоційну (спрямовану на створення позитивного емоційного тла й емоційного благополуччя), а також поведінкову, що виражається у використанні інформації для задоволення своїх потреб і інтересів.

Детальніше результати емпіричного дослідження свідомого ставлення до інформації студентами України та США відображено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Крос-культурні відмінності у свідомому ставленні студентів до інформації

№ з/п	Питання анкети	Перелік відповідей									
		Ніколи, %		Рідко, %		Деколи, %		Зазвичай, %		Завжди, %	
		Українці	Американці	Українці	Американці	Українці	Американці	Українці	Американці	Українці	Американці
1.	Нова інформація цікава для мене	0,0	0,0	0,0	0,0	21,1	16,0	42,10	48,0	36,84	36,0
2.	Уся інформація (університет, сім'я, Інтернет) дуже важлива для мене	0,0	0,0	5,2	0,0	36,8	12,0	42,1	56,0	15,8	32,0

Продовження таблиці 2.7

3.	Я нервую з приводу інформації, яка заперечує мою думку чи переконання	15,8	4,0	42,2	28,0	31,6	64,0	10,5	0,0	0,0	4,0
4.	Я використовую інформацію для стимулювання мого навчання	0,0	0,0	0,0	4,0	5,26	12,0	36,8	44,0	57,9	40,0
5.	Я використовую інформацію для стимулювання мого розвитку у спорті	10,5	16,0	15,8	36,0	21,1	40,0	31,6	8,0	21,1	0,0
6.	Я використовую інформацію для власного розвитку в повсякденному житті	0,0	0,0	0,0	4,0	0,0	0,0	21,05	68,0	78,9	28,0
7.	Я надаю перевагу таким джерелам інформації, якими я користуюсь щодня	Підручник		Журнал		Інтернет		Популярні книги		Газета	
		21,0	16,0	5,3	8,0	63,2	64,0	5,26	12,0	10,5	0,0

Отже, за результатами емпіричного дослідження можна зробити висновок, що інформація є життєво необхідним складником сучасного студентства. Молодь обох країн висловлює адекватне ставлення до інформації. Як видно з таблиці 2.7., існує багато спільного у реалізації пізнавальних, емоційних і поведінкових функцій інформації у студентів України та США, проте наявні деякі відмінності. Це пояснюємо різними умовами й рівнем життя, фондом знань, неоднаково насиченим інформаційним простором.

Так, з таблиці 2.7. видно, що нова інформація цікава та важлива для представників обох країн, проте американські студенти виявляють більше інтересу до нової інформації і вважають усю інформацію доволі цінною. Можна припустити, що в українських студентів, більшою мірою, розвинене вибіркоче ставлення до інформації, що було предметом розвідок у царині інформаційної позиції студентства. Ширший діапазон охоплення інформації американськими студентами, вочевидь, можна пояснити вищим рівнем розвитку науково-технічного прогресу, завдяки якому нова інформація може бути сприйнята у цікавішій формі, а також наявністю новітніх інформаційних засобів.

Українські студенти, порівняно з американськими, є менш критичними до отримання інформації і рідко відчувають психологічний дискомфорт, якщо інформація не виправдала їхніх когнітивних очікувань. Це означає, що вони більше абсорбують нову інформацію, а відтак, на нашу думку, є вразливішими до її негативних впливів. Така ситуація створює необхідність у формуванні адекватної інформаційної позиції, що у свою чергу, позитивно впливатиме на інформаційну безпеку в державі загалом.

Українські та американські студенти приблизно однаково свідомо використовують нову інформацію для власного особистісного й академічного зростання, тоді як у спорті американці є пасивнішими за українців. Щодо джерела отриманої інформації, то українське та американське студентство приблизно однаковою мірою використовують Інтернет, хоча у американців ці показники є дещо вищими. Вони також надають перевагу таким джерелам інформації, як популярні книги та радіо, українська ж молодь користується

переважно підручниками. Варто зауважити, що використання українцями офіційних друкованих джерел інформації вказує на кращий та глибший рівень отримання інформації, адже при читанні книги тактильна пам'ять також бере участь у запам'ятовуванні інформації. Сучасні нейропсихологічні дослідження вказують на перевагу друкованих джерел для когнітивної обробки інформації, оскільки залучаються більшою мірою абстрактно-логічні стратегії.

Результати проведеного дослідження дають змогу дійти висновків про те, що існують незначні відмінності у крос-культурних проявах свідомого ставлення до інформації як складової інформаційної позиції молоді. Такі результати вказують на значну роль особистісного досвіду у формуванні адекватного ставлення до інформації, зокрема індивідуальних і вибіркового ставлень як своєрідних способів обробки та стилів засвоєння інформації. Результати дослідження крос-культурних відмінностей у прояві свідомих ставлень до інформації вказують на те, що сконструйована концептуальна модель інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості може використовуватись для визначення не лише особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності на основі ставлень до інформації, а й для встановлення національно-культурної специфіки цих феноменів.

2.5. Психологічні прояви інформаційної позиції відповідно до видів соціально-психологічної зрілості студентів

Важливим завданням нашого дослідження є виявлення особливостей прояву соціально-психологічної зрілості студентів. Для вирішення цього завдання було застосовано метод інтент-аналізу авторських творів студентів на тему «Я-людина».

Метод інтент-аналізу – досить новий у психології. Розроблений він у лабораторії психології мовлення та психолінгвістики в Інституті психології РАН під керівництвом Т. М. Ушакової [206]. Назва походить від англійського слова *intention* (намір). Іntenція є ключовою структурною ознакою свідомості й будь-якого мовленнєвого акту [187; 233]. У психології інтенцію тлумачать як

рушійну силу мислення й свідомості індивіда, що має вплив на пропозиційний компонент внутрішньої програми мовлення, вибір мовцем стилю й способу здійснення програми на основі її трансформації у вербалізовану форму. Іntenцію також трактують як суб'єктивну спрямованість на певний предмет, активність свідомості суб'єкта [207, с. 72].

Розробники методу розглядають іntenції в контексті мовленнєвих процесів і механізмів, визначаючи іntenціональність, тобто «спрямованість на», як специфічну й істотну властивість мовлення. Іntenціональний зміст мовлення суб'єкта слугує його важливою психологічною характеристикою. Тому іntenціональна спрямованість інформації мовця є важливим складником психологічного змісту мовлення.

Інформаційна позиція індивіда є завжди іntenціонально спрямованою. Будь-який текст є продуктом мисленнєвих процесів його автора, відтак, містить одну або більше іntenцій різної спрямованості. Іntenт-аналіз дає змогу досліднику реконструювати ці іntenції на основі тексту – писемного або усного. Метод дає змогу об'єктивувати приховані від безпосереднього сприйняття сторони мовленнєвого матеріалу, одержати його кількісну характеристику, виявити індивідуальні особливості мовця [206].

Текст як засіб комунікації між автором (мовцем) та читачем (слухачем) містить комунікативні іntenції двоскладової структури. Вираження іntenції передбачає: а) позначення об'єкта та б) ставлення до нього автора (мовця). Іntenт-аналіз, зазвичай, включає два етапи: а) виявлення іntenцій; б) експертне оцінювання іntenцій, що лежать в основі висловлювання. Якщо очевидної іntenції не простежується, текст до початку другого етапу піддається переформулюванню за такою процедурою:

- якомога стисліше виведення одиниць смислу з максимальним збереженням логіки тексту й уникненням небажаних асоціацій у складовій частині лексичного значення одиниць;
- опущення другорядних уточнювальних одиниць і вичленення віх їхнього змісту [107, с. 58].

Як правило, на другому етапі смислові одиниці зводяться до суб'єктно-предикатних структур – “пропозицій” [136, с. 137]. Пропозиція являє собою мінімальну, добре структуровану одиницю смислу. Тобто інтеннт-аналіз доповнюється пропозиційним. Аналіз інтенцій мовця, їхня ієрархія в тексті слугує дороговказом у процесі встановлення інформаційно-психологічних конструктів, на основі яких можна виявити актуальні наміри, мотиви, інтереси, оцінки суб'єкта, ставлення до себе, інших та подій у суспільстві.

Під час інтеннт-аналізу тексту, на відміну від контент-аналізу [32; 104], береться до уваги його якісне наповнення, тобто не стільки те, про що каже автор (пор. контент-аналіз), а те, що він хоче сказати. Існують такі три типи мовленнєвих актів, прагматичний зміст яких, залежно від інтенціональної спрямованості, можна класифікувати у три категорії: «Я-форма», «Ти-форма», «Ми-форма».

Перша відбиває особистісно орієнтовану позицію «Я», включаючи інтенції самопрезентації, самосхвалення, самокритики, самовиправдання та самозбереження, відмежування.

Друга інтенціональна категорія «Ти», включає в себе мовленнєві акти, що містять інтенції кооперації, спонукання, заспокоєння співрозмовника (читача) та застереження.

Нарешті третя інтенціональна категорія «Ми» охоплює ставлення мовця до позамовної реальності, суспільства, вербально виражаючись у інтенціях аналізу, оцінки, інформування. Ця категорія чітко відбиває суспільно-орієнтовану інформаційну позицію мовця.

Оскільки ці інтенціональні категорії безпосередньо пов'язані із компонентами соціально-психологічної зрілості у вигляді особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності, розгляньмо кожен з трьох вищезокреслених інтенціональних категорій докладніше.

Особистісна адекватність у структурі соціально-психологічної зрілості, найяскравіше представлена інтенцією самопрезентації, яка полягає в представленні самого себе мовцем зазвичай у привабливому, вигідному світлі.

Відмежування є виявленням мовцем відмінностей у позиціях і думках. Самокритика спрямована на акцентування недоліків самого мовця. Самовиправдання полягає у наведенні аргументів та / або фактів з метою довести правильність своєї позиції. Самозбереження є фактично вираженням розмитого ставлення мовця до досліджуваної теми, ситуації та її дійових осіб.

Міжособистісна адекватність у структурі соціально-психологічній зрілості охоплює інтенцію кооперації, спонукання, заспокоєння співрозмовника (читача) та застереження. Кооперація є вираженням відносин, спрямованих на залучення до участі іншого в спільних діях. Спонукання є закликом до іншого до певної дії або прийняття точки зору суб'єкта. Заспокоєння спрямоване на збалансування емоційного стану співрозмовника. Застереження є формою повідомлення іншого про можливі події, дії, ситуації тощо.

Суспільна адекватність у структурі соціально-психологічної зрілості виражена інтенціями аналізу, оцінки, інформування. Водночас аналіз ґрунтується не на детальному (локальному), а цілісному (глобальному) розгляді фактів, теми, ситуації, що не припускає вираження позитивного чи негативного ставлення до дійових осіб і соціальної дійсності. Оцінювання передбачає висловлення такого ставлення до дійових осіб і оточення, тобто позитивного або негативного судження про них. До інтенції оцінювання можуть також належати інтенції суб'єктивні: критики, дискредитації та звинувачення. Інтенція інформування нейтрально передає дані про події і факти.

Головним критерієм при визначенні належності досліджуваного на основі інтент-аналізу його тексту є вибудовування ієрархії пропозицій. Чільне місце посідатиме провідна інтенція. Так, наприклад, у тексті «Я людина, і цим пишаюся. Я радий, що я живу, бачу, чую, відчуваю, насолоджуюсь красою нашої землі. Я дуже хочу прожити своє життя достойно. Мати повагу у інших людей, мати кохану людину», на початку зафіксована велика кількість вживання займенника першої особи однини «я», який формує низку пропозицій, відбиваючи особистісно-орієнтовану позицію. Попри це,

досліджуваний емпатично вводить пропозицію «Я дуже хочу прожити своє життя достойно», завдяки вжитку підсилювальної частки «дуже» та одиниці з оцінною семантикою «достойно».

Таке формулювання пропозиції виводить наступну інтенцію в розряд пріоритетних у ієрархії: «Мати повагу у інших людей, мати кохану людину», позаяк пояснює, що означає «прожити достойно» для автора тексту. Відтак, остання інтенція в ієрархії посяде чільне місце, що є підставою для кваліфікації експертом інформації як міжособистісно орієнтованої.

Наведемо приклади творів на тему «Я – людина», які відбивають особистісні, міжособистісні та суспільні орієнтири досліджуваних.

Приклади прояву особистісної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості:

«Я – людина. Я народився літом. Я здатен до саморозвитку. Я здатен мислити. Я вмію сміятися. Я люблю рідних. Я люблю друзів. Я люблю гроші. Я вмію керувати автомобілем. Я живу. Я щасливий». У тексті наявна наскрізна інтенція самопрезентації, яка полягає в уживанні емоційно позитивно забарвлених пропозицій, що містять базові предикати з ознакою ідентифікації себе як особистості: людина, народився, мислю, сміюся, люблю, керую, живу, щасливий.

Наведений нижче твір демонструє предикуювання ознак особистості з перспективи Вищого Розуму:

«Я людина, оскільки відчуваю, думаю, переживаю. Жодна істота не здатна керувати своєю волею, почуттями, не здатна мислити і аналізувати. Я – людина, оскільки створена по подобі Божій і є Божим створінням! Ми наділені здатністю любити, а не діяти інстинктивно; розвиватися як розумово, фізично, так і емоційно (воля, емоції)...».

Для особистісно-орієнтованого дискурсу характерно також чітке вирізнення свого «Я» від інших, глобальна інтенція відмежування від інших та суспільства. «Не люблю бути частиною всіх», – пише один із досліджуваних, демонструючи чітку «Я-форму» власної інформаційної позиції.

Міжособистісний дискурс:

«Я – людина. Вища істота, яка здатна змінювати все навколо себе. Я здатна мислити, аналізувати ситуацію. Здатна захистити середовище, в якому живу, захистити і підтримати рідних, друзів. Маю змогу говорити з іншими людьми. Маю змогу робити свій маленький внесок у мистецтво. Маю змогу розвивати свої таланти. Маю вибір між добром і злом».

Або:

«Я – людина і це потрібно показувати на поступках. Бути ввічливим, стриманим, поважати викладачів, дорослих та літніх людей, також поважати, допомагати робити сьогодні покладені на мене завдання відразу, а не зволікати».

Приклади прояву в дискурсі суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості особистості:

«Я – студентка національного університету «Острозька академія», здобуваю вищу освіту, мрію стати адвокатом або суддею. Я ще зі школи мріяла навчатися саме у цьому ВНЗ, оскільки саме тут витає дух освіченості, загадковості та духовного натхнення. Саме тут нас навчають високим моральним цінностям: поваги, співчуття тощо. Я маю безліч друзів, тому вважаю себе комунікативною людиною. Я ще з дитинства була навчена тому, що в майбутньому я маю стати людиною з великої літери. Тому активно до цього прагну: беру активну участь у громадському житті закладу, неодноразово брала участь у благодійних акціях. Мрію своєю роботою приносити користь суспільству».

Хоча текст і містить деякі речення, які в змістовому плані передають почасти міжособистісні («Я маю безліч друзів, тому вважаю себе комунікативною людиною») та особистісні («...мрію стати адвокатом або суддею; я ще зі школи мріяла навчатися саме у цьому ВНЗ...») орієнтири, в ієрархії пропозицій речення «Мрію своєю роботою приносити користь суспільству» посідає чільне місце, потрапляючи до фокуса інформації.

У наведеному нижче прикладі твору суспільна спрямованість досліджуваного вербально виявляється більш категорично в інтенції аналізу, інформування й оцінювання:

«Я – людина, і це не обговорюється. Людину можна описати або виділити в світі, як біологічну істоту або за її суспільним значенням – тобто за вчинками. Як біологічну істоту можна виділити в статусі людини все населення світу. А як член суспільств з моральними якостями людини є не кожен. Я вважаю, що мене можна виділити як людину за двома ознаками, чи підходами. Тому я твердо переконаний, що я – людина!»

Під час інтент-аналізу важливими супутніми лексичними маркерами прийняття автором тієї чи іншої інформаційної позиції є одиниці з того чи іншого семантичного поля. Наведімо приклад:

«Я людина. Бути людиною означає бути розумним, сміливим, толерантним, ввічливим. Людина повинна розуміти інших людей, повинна піклуватися про природу, про все живе в ній. Вона повинна зробити все, щоб залишити щось після себе. Людина – це своєрідна роль, адже не кожен представник людської цивілізації є Людиною. Людина – це покликання, яке зобов'язує бути чесною, достойною і справедливою людиною».

Одиниці «природу», «все живе», «людської цивілізації», «Людиною» (з великої літери) слугують маркерами суспільно орієнтованої позиції. Крім того, наскрізний повтор модального дієслова «повинна» також свідчить про певний обов'язок людини перед суспільством, покладання її на саму себе. Загальнолюдські суспільні цінності відбиті в одиницях «чесною», «достойною», «справедливою» – вербалізаторах концептів «чесність», «гідність», «справедливість».

Оскільки не усі досліджувані представили твір, який є придатним до інтент-аналізу, до якісної і кількісної обробки було залучено 185 бланків опитувальників (з-поміж 200 досліджуваних). Серед 185 підданих інтент-аналізу творів сімнадцять (9,2%) містили невизначену інформаційну позицію.

Інакше кажучи, тексти характеризувалися різноспрямованими інтенціями. Наведімо приклади таких творів:

«Я людина. І цьому твердженню відповідає дуже багато доводів. Адже я народилася і проживаю в цьому суспільстві. Як людина я маю право на власну думку і т.д. і т.п. Я дуже люблю проводити час в Інтернеті, але віддаю перевагу спілкуванню і вживу».

«Я – людина. Я людина. Я людина – цей вислів я повторюю майже кожен день через свої жахливі вчинки (на мою думку жахливі). Людиною важливо бути в своєму житті. Так як на даному етапі життя справжні люди зустрічаються рідко. І як на мене, це дуже важливо. Людиною треба бути, для себе, не для інших «людей». Людиною бути – важливо».

У першому творі неможливо точно визначити інформаційну позицію, позаяк автор вербалізує інтенції з інтенціональних категорій «Я» та «Ми»: інформування, самовиправдання. У другому простежені інтенції вже трьох інтенціональних категорій, а саме: самокритика, негативна оцінка, відмежування.

Виявлено такий розподіл студентів відповідно до прояву компонентів соціально-психологічної зрілості: 67 осіб проявили соціально-психологічну зрілість із домінуванням особистісної адекватності, 68 осіб – із переважанням міжособистісної адекватності, 33 особи – із домінуванням суспільної адекватності та 17 осіб – із змішаним типом, у якому важко визначити переважний компонент. Відсотковий розподіл досліджуваних відповідно до вияву виду соціально-психологічної зрілості відображено на рис. 2.2.

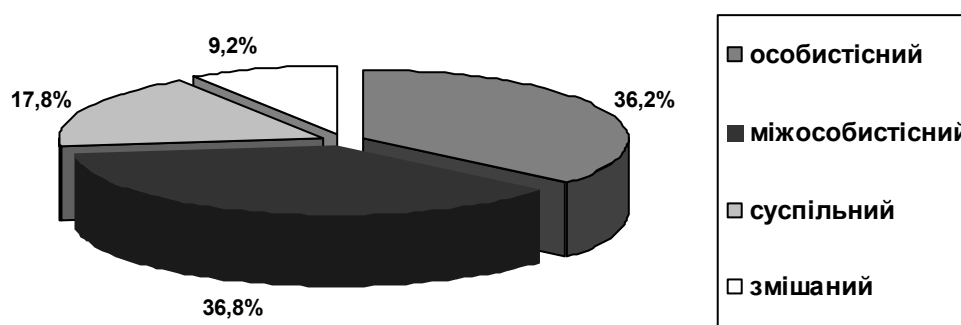

Рис. 2.2. Відсотковий розподіл студентів відповідно до виду соціально-психологічної зрілості

Переважання певного компонента соціально-психологічної зрілості утворює вид останньої, адже вид – це варіант певного явища, який виділяється на основі конкретної ознаки. Розглянемо особливості прояву інформаційної позиції у вигляді індивідуальних і вибірових ставлень відповідно до виду соціально-психологічної зрілості.

Для статистично-математичної обробки даних було залучено непараметричний метод порівняння чотирьох незалежних вибірок з допомогою Н-критерію Краскала-Уоллеса. Непараметричний метод обрано через те, що вибірки є негомогенними стосовно кількості представлених у них досліджуваних. Для представленої кількості вибірок, на рівні $p < 0,05$, $\chi^2 = 2,706$, відтак, значущі відмінності між вибірками встановлено за такими показниками інформаційної позиції студентів: конкретно-послідовний стиль засвоєння інформації, об'єктивований/категоріальний і аналітичний способи обробки інформації. Значущі відмінності у проявах інформаційної позиції відповідно до виду соціально-психологічної зрілості представлено у таблицях 2.7, 2.8, 2.9.

Таблиця 2.8

Значущі відмінності у проявах конкретно-послідовного стилю засвоєння інформації відповідно до виду соціально-психологічної зрілості студентів

№ з/п	Види соціально-психологічної зрілості	Середньогрупові рангові показники конкретно-послідовного стилю	$\chi^2 > 2,706$
1	Особистісна	91,55	5,966
2	Міжособистісна	103,08	
3	Суспільна	86,82	
4	Змішаний	70,38	

Як видно з таблиці 2.8., найвищий показник конкретно-послідовного стилю простежується у вибірці з міжособистісним видом соціально-психологічної зрілості, а найменший у вибірці змішаного типу. Таким чином, стиль засвоєння інформації, який вирізняється у практично-дійовому ставленні до інформації і

характеризується такими ознаками, як практичний, відповідний, дійовий, активний, продуктивний, прагматичний, компетентний і відповідальний, найвище виражений у студентів із міжособистісним та особистісним видами соціально-психологічної зрілості.

Це означає, що особи, спрямовані на соціальні контакти та міжособистісну взаємодію, вирізняються активним ставленням до інформації, здатні швидко її обробляти та застосовувати для задоволення комунікативних потреб. Найменшою активністю щодо обробки інформації вирізняються особи зі змішаним та суспільним видом соціально-психологічної зрілості. Таким чином, особи, які сконцентровані на глобальних процесах, зосереджені радше на майбутньому, ніж на теперішньому, послуговуються більше інтуїтивним, ніж аналітичним підходом до інформації, меншою мірою виражають активну і практично-дійову інформаційну позицію.

Серед способів обробки інформації, закладених у конкретні когнітивні стилі, значущі відмінності спостерігаються у чотирьох вибірках між показниками полюсу синтетичності та об'єктивованою/категоріальною пізнавальною позицією (див. табл. 2.9.).

Таблиця 2.9

Значущі відмінності у проявах синтетичного способу обробки інформації відповідно до виду соціально-психологічної зрілості студентів

№ з/п	Види соціально-психологічної зрілості	Середньогрупові рангові показники синтетичного способу	χ^2 >2,706
1	Особистісна	90,77	3,879
2	Міжособистісна	89,11	
3	Суспільна	107,02	
4	Змішаний	90,15	

Найвищий показник полюсу синтетичності як своєрідного способу обробки інформації, що вирізняється глобальністю, цілісністю, інтуїтивністю, зорієнтованістю на майбутнє, притаманний особам із суспільним видом соціально-психологічної зрілості. Це узгоджується із попередніми даними щодо

низьких показників конкретно-послідовного стилю обробки інформації у цих осіб. Синтетичний спосіб обробки інформації говорить про те, що студенти із суспільним видом соціально-психологічної зрілості переважно орієнтуються на ситуативно-функціональні і візуальні ознаки предметів, що часто є ознакою творчого режиму інтелектуальної діяльності.

Таблиця 2.10.

Значущі відмінності у проявах об'єктивно / категоріального способу обробки інформації відповідно до виду соціально-психологічної зрілості студентів

№ з/п	Види соціально-психологічної зрілості	Середньогрупові рангові показники об'єктивно/категоріального способу	χ^2 >2,706
1	Особистісна	110,91	5,334
2	Міжособистісна	90,19	
3	Суспільна	90,16	
4	Змішаний	80,68	

Як видно з таблиці 2.10, найвищі показники об'єктивованого/категоріального способу притаманні особам з особистісним видом соціально-психологічної зрілості. Це свідчить про те, що переважна більшість питань, які задавали ці студенти ідеальному комп'ютеру, стосувалася об'єктивних фрагментів навколишньої дійсності, а також предметів, що класифікуються з допомогою категоріальних властивостей. Наприклад, зустрічалися такі запитання «Наскільки прогресує глобальне потепління?», «Яке майбутнє чекає Україну?» і т.ін. Слід зазначити, що, незважаючи на те, що ці студенти є Я-орієнтованими, вони виявляють високу критичність і активність щодо усвідомленої інформації. Очевидно, це пов'язується із здатністю таких

студентів до самопізнання, саморефлексії, зосередженості на аспектах особистісного зростання.

Важливим, на наш погляд, є також факт того, що найменші показники вираження проаналізованих стилів і способів інформації мають особи зі змішаним типом соціально-психологічної зрілості. Таким чином, можна стверджувати, що дифузний прояв різних стилів і способів обробки інформації, яка надходить із різних джерел зовнішнього світу перешкоджає гармонійному розвитку особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності. Це дає змогу розглядати інформаційну позицію студентів як чинник їхньої соціально-психологічної зрілості, що є важливим у ракурсі планування формувального експерименту.

Результати проведеного дослідження інформаційної позиції відповідно до видів соціально-психологічної зрілості дають змогу дійти висновків про те, що кожен із видів вирізняється своєрідністю в когнітивній обробці інформації. Так, студенти із виявом особистісного виду соціально-психологічної зрілості вирізняються аналітичністю, зосередженістю на деталях, здатністю категоризувати об'єкти зовнішнього світу на основі чітких категоріальних ознак, вираженою критичністю до життєвих подій. Студенти із міжособистісним видом соціально-психологічної зрілості характеризуються активним, практичним, відповідальним, прагматичним ставленням до інформації, що дає змогу вибудувати гармонійні міжособистісні стосунки із оточенням. Студенти, які мають суспільний вид соціально-психологічної зрілості, характеризуються синтетичним, глобальним, інтуїтивним, творчим, зорієнтованим на майбутнє, ставленням до інформації. Синтетичний спосіб обробки інформації дає змогу цим особам об'єднати різні фрагменти дійсності у цілісну картину людської Цивілізації.

Виявлені особливості інформаційної позиції студентів відповідно до видів соціально-психологічної зрілості слугуватимуть важливим орієнтиром у плануванні та проведенні формувального експерименту.

Висновки до розділу 2

У розділі представлено методологічні засади дослідження інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості, сконструйовано концептуальну модель, викладено результати емпіричного дослідження проблеми.

Методологічні засади дослідження представлені філософією інформації, інформаційним підходом, принципами розвитку, системності та єдності свідомості та діяльності, а також методом моделювання і конкретними методиками для емпіричного дослідження. Метод моделювання, з одного боку, дав змогу мисленнєво встановити структурно-функціональні особливості соціально-психологічної зрілості як макросистеми особистості з урахуванням її інформаційної позиції в різних інформаційних просторах, а з іншого – спрогнозувати послідовність емпіричного дослідження інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів.

Результати емпіричного дослідження вибіркових та індивідуальних ставлень у структурі інформаційної позиції студентів, а також їх зіставлення з показниками особистісних властивостей свідчать про те, що існують тісні зв'язки між різними видами ставлень у структурі інформаційної позиції студентів, передусім, конкретно-послідовного стилю засвоєння інформації із суб'єктивним/категоріальним способом обробки інформації; абстрактно-довільного стилю із рефлексивним способом, конкретно-довільним із імпульсивним способом, а абстрактно-послідовного стилю із аналітичним способом обробки інформації. Окрім того, вивчення інформаційної позиції слід проводити з урахуванням цілісної особистості студента, адже виявлено кореляційні зв'язки між різними видами ставлень та особистісними властивостями, зокрема, невротичністю, реактивною агресивністю, комунікабельністю.

Встановлено, що індивідуальні ставлення, які реалізуються в індисеміосфері, є чинником особистісної адекватності, вибіркові ставлення,

які зіставляються з мінісеміосферою, є чинником міжособистісної адекватності, свідомі ставлення, що співпадають із семіосферою, є чинником суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості.

Виявлено, що існують незначні відмінності у крос-культурних проявах свідомого ставлення українських і американських студентів до інформації як складової інформаційної позиції молоді. Це свідчить на користь особистісного досвіду у формуванні адекватного ставлення до інформації, зокрема індивідуальних і вибіркового ставлень як способів обробки та стилів засвоєння інформації.

Результати дослідження крос-культурних відмінностей у прояві свідомих ставлень до інформації як чинника суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості вказують на те, що сконструйована концептуальна модель інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості може використовуватись для визначення не лише особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності на основі ставлень до інформації, а й для встановлення національно-культурної специфіки цих феноменів.

Результати проведеного дослідження інформаційної позиції відповідно до видів соціально-психологічної зрілості свідчать про своєрідність способів і стилів засвоєння інформації. На емпіричному рівні встановлено, що студенти із особистісним видом соціально-психологічної зрілості характеризуються аналітичністю, зосередженістю на деталях, здатністю категоризувати об'єкти зовнішнього світу на основі чітких категоріальних ознак, вираженою критичністю до життєвих подій.

Студенти із міжособистісним видом соціально-психологічної зрілості вирізняються активним, практичним, відповідальним, прагматичним ставленням до інформації, що дає змогу вибудувати гармонійні міжособистісні стосунки із оточенням. Студенти, які мають суспільний вид соціально-психологічної зрілості, характеризуються синтетичним, глобальним, інтуїтивним, творчим, зорієнтованим на майбутнє ставленням до інформації. Це

дає їм змогу цілісно відобразити і узагальнювати суспільні процеси на рівні Цивілізації.

Виявлені особливості інформаційної позиції студентів відповідно до видів соціально-психологічної зрілості слугуватимуть важливим орієнтиром у плануванні та проведенні формувального експерименту.

Результати дослідження, що відображені в розділі, представлені у таких працях:

1. Хворост Х.Ю. Крос-культурні відмінності у свідомому ставленні до інформації / Х. Ю. Хворост // Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія: Актуальні проблеми психології : Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка.– Том. Х. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2012. – С.723 – 732.
2. Хворост Х. Ю. Особливості свідомого ставлення до інформації / Х. Ю. Хворост // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів. – у 3 т. – Т.1. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 219 – 220.
3. Хворост Х. Ю. Психологічні особливості прояву інформаційної позиції майбутніх фахівців документознавства та інформаційної діяльності / Х. Ю. Хворост // Психолінгвістика. – Вип. 11. – Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2012.– С.134 – 141.
4. Хворост Х. Ю. Психологічні особливості прояву інформаційної позиції студентів / Х. Ю. Хворост // Психолінгвістика. – Вип. 10. – Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2012.– С.129 – 135.
5. Шишкіна Х. Ю. Вибіркові та індивідуальні ставлення у структурі інформаційно-психологічної позиції особистості/ Х. Ю. Шишкіна // Психологічні перспективи : Зб. наук. праць / За ред. Л. В. Засекіної. – Вип.21. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2013. – С. 276 - 285.

6. Шишкіна Х. Ю. Емпіричне дослідження взаємозв'язку вибірових ставлень у структурі інформаційно-психологічної позиції та особистісних властивостей студентів / Х. Ю. Хворост // Психологічні перспективи. – Вип.22.–Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С. 263 – 270.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

3.1. Концептуальні засади інформаційної безпеки особистості крізь призму інформаційної позиції студентів

У добу інформаційних технологій дедалі більше зростає інтерес до психологічної природи інформації та можливостей її впливу на особистість. Проблема психологічного впливу інформації широко представлена у різних галузях психологічного знання, водночас інформаційна безпека, як наслідок сформованої інформаційної позиції особистості, не була предметом комплексного психологічного дослідження. Інформаційна позиція трактується нами як індивідуальні, свідомі та вибіркові ставлення до інформації, представлені своєрідними способами обробки та стилями засвоєння інформації, що забезпечує соціальну зрілість людини у сукупності особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності. Це, водночас, реалізується в особистісному і професійному зростанні. Відтак, дослідження ставлення до інформації, яке впливатиме на психологічну безпеку людини, слугуватиме відповіддю на запити інформаційно насиченого суспільства щодо соціально зрілої особистості.

Поняття безпеки у психології особистості посідає одне із центральних місць, адже характеризує базову потребу людину. Як зазначають Р. В. Агузумцян, Е. Б. Мурадян, на сучасному етапі розвивається окрема галузь – психологія безпеки, яка розглядає безпеку на різних рівнях [8]. Психологічна безпека є стрижневою категорією, що вивчається у таких площинах: як процес, що виникає кожен раз у ситуаціях небезпеки і ризику; як стан, що забезпечує базову захищеність особистості і суспільства; як властивість особистості, що характеризує її захист від деструктивних впливів та внутрішній ресурс протидії цим впливам.

Спробуємо проаналізувати категорію інформаційної безпеки у вищезазначених площинах. Інформаційна безпека як процес, на наш погляд, може бути розглянута з позиції діяльнісного підходу, що передбачає виділення таких понять, як інформаційна операція, інформаційна дія та інформаційна діяльність. Ці поняття отримали висвітлення у теорії комунікації Г. Г. Почепцова [201]. За вченим, інформаційні операції і дії є важливими складовими комунікативного процесу. Ці складові набувають своєрідних характеристик відповідно до різновидів цільової аудиторії, каналів комунікації та ключових повідомлень.

Послугуючись основними положеннями теорії діяльності О. М. Леонтєва, можна визначити відмінність між інформаційними операціями та діями [143]. Інформаційні операції є вихідними складовими інформаційної діяльності, які є вродженими або сформованими у дитинстві. Інформаційна дія вирізняється дуальною природою: інтенціональною (яка саме інформаційна мета має бути досягнута) та операціональною (яким способом можна досягти інформаційної мети). Слід зазначити, що якщо інформаційні цілі є спільними для різних особистостей і визначаються суспільно-історичним розвитком (освітні, пропагандистські, захисні і т.ін), способи досягнення цих цілей – є своєрідними й індивідуальними. Відтак, вивчення індивідуальних способів обробки інформації, стилів засвоєння інформації та свідомого вибору джерела та змісту інформації відповідно до своїх потреб, на наш погляд, пов'язане із площиною інформаційної безпеки як властивості соціально зрілої особистості.

З метою визначення індивідуальної безпеки на рівні особистісної адекватності як компонента соціально-психологічної зрілості ми використали поняття когнітивних стилів, що визначають своєрідні способи обробки інформації, зіставляються з індісеміосферою та впливають на індивідуально-психологічні і соціально-психологічні аспекти життєдіяльності людини. До когнітивних стилів, які найбільшою мірою структурують життєздійснення особистості в індивідуальному інформаційному просторі, належать широта-

вузькість діапазону еквівалентності, імпульсивність-рефлексивність, відкритість-закритість пізнавальної позиції. Вузький діапазон еквівалентності передбачає більш деталізовану категоризацію інформації. Рефлексивний полюс когнітивного стилю передбачає повільну і більш точну обробку інформації. Відкритість пізнавальної позиції зумовлює широту пізнавального досвіду особистості та готовність його збагачувати шляхом використання нової інформації.

Площина інформаційної безпеки як певного психологічного стану, що пов'язаний із надходженням і обробкою інформації, часто розглядається через поняття інформаційного стресу. Для узагальнення основних ідей стосовно природи інформаційної безпеки у розглянутих площинах у нашому дослідженні використано поняття інформаційної позиції як ставлення до інформації. Адже природа цього ставлення передбачає, по-перше, процес у сукупності інформаційних дій та операцій, по-друге, психологічний стан (як інформаційний розлад, напруга, агресивність внаслідок інформаційного перевантаження), по-третє, як індивідуальна властивість особистості, зумовлена своєрідними способами обробки інформації.

Вчені пропонують вивчати інформаційну безпеку особистості на трьох основних рівнях: на рівні суспільства, на рівні конкретного середовища, на рівні особистості [133]. Таким чином, у контексті нашої моделі це узгоджується із суспільною, міжособистісною та особистісною адекватністю у структурі соціально-психологічної зрілості. На думку, С.Т. Кохана, вкрай важливим є формування інформаційної безпеки сучасної молоді, адже необхідно навчити усвідомлено управляти інформаційними ризиками, забезпечити стійкість до негативних інформаційних впливів [8; 133]. Відтак, розвиток соціально зрілої особистості студента, яка здатна утримувати інформаційну безпеку на особистісному, міжособистісному та суспільному рівнях, є вкрай важливим.

У зарубіжній психології різні види використання інформації пов'язуються з інтелектуальною діяльністю людини, а також використанням досвіду у процесі прийняття рішення.

Таким чином, важливим є емпіричне дослідження інформаційної безпеки на трьох виділених рівнях: державному, конкретно-соціальному та особистісному, які зіставляються, відповідно, з суспільною, міжособистісною та особистісною адекватністю, а також охоплюють визначення позиції як процесу, стану та властивості.

Основні узагальнення стосовно інформаційної безпеки особистості як результат сформованої інформаційної позиції викладено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Інформаційна безпека особистості як результат сформованої
інформаційної позиції**

№ з/п	Напрямок вивчення безпеки	Рівень функціонування інформаційної безпеки	Змістове наповнення	Компонент соціально зрілої особистості
1	Інформаційна безпека як процес	Міжособистісний	Інформаційна діяльність, інформаційні дії, інформаційні операції, стилі засвоєння інформації	Міжособистісна адекватність
2	Інформаційна безпека як стан	Державний, конкретно-соціальний	Інформаційний стрес, інформаційна готовність	Суспільна адекватність

Продовження таблиці 3.1

3	Інформаційна безпека як особистісна властивість	Особистісний	Когнітивні стилі широта- вузькість діапазонну еквівалентності, імпульсивність- рефлексивність, відкритість- закритість пізнавальної позиції	Особистісна адекватність
---	--	--------------	---	-----------------------------

Емпіричне дослідження інформаційної безпеки на державному рівні, який зіставляється з суспільною адекватністю у структурі соціально-психологічної зрілості здійснюється з допомогою психолінгвістичної експертизи, процедура якої описана в працях С. В. Засєкіна, Л. В. Засєкіної [107].

Психолінгвістична експертиза, зазвичай, розглядається поряд із лінгвістичною та почеркознавчою експертизами і визначається за критерієм методики. Водночас завдання, на вирішення яких спрямована експертиза, потребує комплексного підходу в сукупності психолінгвістичної, лінгвістичної та почеркознавчої експертиз. Предметом психолінгвістичної експертизи є Конституція України, яка регулює й стримує прояви ксенофобії.

Психолінгвістична експертиза Основного Закону України стосовно інформаційної безпеки показує, що Конституція містить статтю 50: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього правила шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і

предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація не може бути засекречена».

Як бачимо, право стосовно використання інформації супроводжується з правом на збереження здоров'я особистості. Це узгоджується з думкою С. Т. Кохана про те, що інформаційна безпека, передусім, пов'язана з психологічним здоров'ям особистості [133]. Недаремно дедалі частіше у психологічній літературі можна знайти поняття інформаційного стресу як порушення рівноваги, емоційної стійкості внаслідок інформаційного насичення.

Мета психолінгвістичної експертизи полягає у виділенні об'єктивних і суб'єктивних понять для подальшої психологічної операціоналізації останніх. До об'єктивних понять належать поняття стан довкілля, якість харчових продуктів, предмети побуту, право. До суб'єктивних понять належать інформація, життя, здоров'я. Завдання психолінгвістичної експертизи полягає у подальшій психологічній операціоналізації саме суб'єктивних понять. Розглянемо ці поняття більш докладно.

Оксфордський психологічний словник дає такі визначення інформації: знання, здобутті протягом навчання; інформаційна теорія, частотність ймовірності появи певного сигналу [331]. На думку Л. В. Засекіної, основна відмінність інформації від знань полягає у критерії темпоральності: інформація завжди поточна, знаходиться «тут і тепер», знання – це вже оброблений слід минулої інформації [107]. Оскільки інформація пов'язується із знаннями, поширеним є когнітивний підхід до вивчення ресурсів людського розуму щодо обробки інформації. Саме тому інформаційна позиція містить у своєму складові індивідуальну обробку інформації, що представлена різними видами когнітивного стилю. Із позиції когнітивного підходу інформація – це усі дані, що надходять до людини ззовні через різні чуттєво-перцептивні і сенсорно-моторні канали, а також дані, які вже оброблені центральною нервовою системою, інтеріоризовані і проінтерпретовані людиною, а також представлені

у вигляді ментальних репрезентацій [107]. У цьому визначенні, на наш погляд, не простежується розмежування понять інформації і знань.

Здоров'я є предметом дослідження окремої галузі психології. Як зазначають вітчизняні вчені, тлумачення здоров'я у психології відбувається з таких позицій: дефініції здоров'я (здоров'я як самопочуття); професійні визначення здоров'я (стан цілковито фізичного, психічного, соціального благополуччя), здоров'я з диспозиції (як здатність досягнути повноти фізичних, психічних і соціальних можливостей), здоров'я як процес (пошук і утримання рівноваги організму). За М. І. Мушкевич, здоров'я – це процес, що забезпечує життєдіяльність, необхідну якість життя і його тривалість, а також передумову досягнення особистістю життєвих цілей [134, с. 28]. Отже інформаційна безпека з позиції тлумачення здоров'я передбачає використання інформації для забезпечення життєдіяльності особистості і реалізації глобальних і локальних життєвих планів.

Таким чином, на державному рівні у законодавчо закріпленій нормі впроваджується інформаційний захист особистості, що гарантує психологічну безпеку. Для розвитку суспільної адекватності у структурі соціально зрілої особистості, важливим вважаємо розуміння об'єктивних і суб'єктивних понять у основному документі Конституції України, які створюють інформаційну безпеку на державному рівні. Окрім цього суспільна адекватність, на наш погляд, передбачає чітке розуміння особистістю сучасного стану різних сфер суспільства. Адже знання економіки, політики, соціальної сфери, релігії дає змогу убезпечити особистість від маніпулятивних впливів, які найчастіше оформлюються в поняття інформаційних війн або інформаційних інтервенцій. Інформаційні війни – це використання і управління інформацією для набуття конкурентоздатної переваги над супротивником. На особистісному і державному рівні дуже важливим постає створення безпеки через коректне ставлення до інформаційних ресурсів, через які власне і функціонує інформаційна зброя та інформаційні інтервенції.

Важливим залишається питання стовно конкретного соціального середовища, у якому реалізується інформаційна безпека як наслідок сформованих вибіркових і свідомих ставлень до інформації. Як зазналося вище, найширшою соціальною категорією, яка використовує інформацію, є студентська молодь. На думку вчених, формування інформаційної позиції повинно здійснюватися через створення відповідного освітнього середовища. Результати емпіричного дослідження особливостей інформаційної позиції студентів дали змогу виокремити основні шляхи для впровадження інформаційної безпеки в освітньому середовищі. Враховуючи те, що навчальний процес реалізується на таких рівнях, як репродуктивна діяльність; використання попередніх знань у новій ситуації; репродуктивно-пошуковий рівень; творчий рівень, найважливішого значення у формуванні інформаційної позиції посідають останні два рівня.

Сучасна система освіти повинна брати до уваги головні властивості й закономірності розповсюдження інформації: швидке зростання та поширення, старіння і актуалізацію, розсіювання і концентрацію. Інформаційна культура освітнього середовища може бути розглянута із розуміння організаційної культури загалом, яку визначає В. П. Казміренко [117]. Так, інформаційна культура у вищих навчальних закладах, на наш погляд, повинна містити філософію життя української спільноти (державний рівень), конкретні моделі інформаційної діяльності (конкретно-соціальний рівень), а також індивідуально-особистісні резерви для взаємодії з інформацією (особистісний рівень). Це, у свою чергу, сприятиме розвитку соціально-психологічної зрілості студентів у сукупності суспільної, міжособистісної та особистісної адекватності. Результати проведеного дослідження на теоретичному і емпіричному рівнях свідчать про те, інформаційна позиція як сукупність сформованих ставлень до інформації, впливає на функціонування особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості. З іншого боку, лише соціально зріла особистість може зберігати інформаційну безпеку на особистісному і державному рівні. Таким чином,

результати вивчення проблеми інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів дають змогу розробити тренінгову програму з урахуванням встановлених особливостей.

3.2. Змістові та процесуальні особливості впровадження тренінгової програми розвитку соціально-психологічної зрілості студентів з урахуванням інформаційної позиції

Тренінгова програма ґрунтувалась на концептуальній моделі соціально-психологічної зрілості особистості і містила три основні блоки відповідно до особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності з урахуванням інформаційної позиції студентів.

При плануванні тренінгу ми послуговувалися основними вимогами щодо організації тренінгової роботи студентів:

- дотримання усіх принципів групової роботи, яка передбачає активну участь кожного студента у процесі розвитку соціально-психологічної зрілості з урахуванням інформаційної позиції;

- спрямованість на психологічну допомогу студентам у прояві особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності як компонентів соціально-психологічної зрілості, в контексті якої активність породжується не тренером, а самими учасниками тренінгу;

- акцент на тісній взаємодії всіх учасників тренінгу, яка розвивається та аналізується в ситуації “тут і зараз”. Це передбачає аналіз труднощів кожного етапу тренінгу відразу, гнучку корекцію різних прийомів тренінгової програми з метою підсилення активності студентів;

- атмосфера свободи у спілкуванні, що створює клімат психологічної безпеки, вільної рефлексії, а також гармонійного спілкування між членами групи.

Основна мета тренінгової програми полягала у розвитку різних видів соціально-психологічної зрілості з урахуванням особливостей вибіркового,

свідомих і індивідуальних ставлень до інформації. Для досягнення мети формулювалися такі завдання:

- ознайомити студентів із психологічними особливостями інформаційної позиції, її видами, а також феноменом соціально-психологічної зрілості;

- встановити вид соціально-психологічної зрілості, притаманний студентам та виявити особливості індивідуальних, вибіркових та свідомих ставлень до інформації, що характеризують цей вид;

- розвинути особистісну адекватність студентів як здатність до саморозуміння, саморефлексії, самопізнання і самозростання на основі притаманних їм ставлень до інформації;

- розвинути міжособистісну адекватність на основі розуміння індивідуальних відмінностей у способах та стилях обробки інформації, які не гальмують, а навпаки збагачують і доповнюють людські стосунки;

- розвинути суспільну адекватність через вироблення свідомого ставлення до інформації, розуміння сутності інформаційної безпеки на особистісному і державному рівні як захисту від інформаційних війн та інтервенцій;

- встановити взаємообумовленість інформаційної безпеки та соціально-психологічної зрілості особистості, яка здатна ефективно використовувати способи обробки і стилі засвоєння інформації на особистісному, міжособистісному та суспільному рівнях.

Виходячи з мети та основних завдань тренінгу, було розроблено його тематичну програму.

Тематична програма:

1. Особливості та види ставлень у структурі інформаційної позиції.
2. Психологічні особливості розвитку особистісної, міжособистісної та соціальної адекватності як основних компонентів соціально-психологічної зрілості.
3. Актуалізація внутрішньої роботи із самопізнання як основоположного чинника особистісної адекватності.

4. Розвиток здібностей пізнавати та свідомо контролювати свою поведінку по відношенню до інших, урахувавши їхні стилі і способи обробки інформації; принципи і правила ефективної взаємодії, як основних для формування міжособистісної адекватності у студентів.
5. Формування знань щодо інформаційної безпеки на особистісному і державному рівні, крос-культурні особливості представників різних національних просторів, як основа розвитку суспільної адекватності.

Основні поняття – інформація, інформаційна позиція, інформаційна безпека, особистісна адекватність, міжособистісна адекватність, суспільна адекватність, самопізнання, самовираження та самовдосконалення, спілкування, міжособистісна взаємодія, ефективне спілкування та взаємодія, вербальне спілкування, невербальне спілкування, активне слухання, соціально-психологічна зрілість.

Для проведення тренінгу було складено експериментальну (25 осіб) і контрольну групу (25 осіб). До експериментальної вибірки увійшли студенти Національного університету «Острозька академія» спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» (10 осіб) та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки спеціальності «Психологія» (15 осіб). Отже, в тренінгу брали участь дві тренінгові групи кількістю 10 і 15 осіб. До контрольної групи увійшли 25 студентів цих же спеціальностей, які добиралися методом випадкового відбору.

Експериментальна і контрольна група характеризується однорідністю: приблизно однаковий розподіл за статтю (18 дівчат та 7 хлопців в експериментальній групі, та 20 дівчат і 5 хлопців в контрольній групі), віковий (від 18 до 20 років). Для визначення гомогенності щодо рівня сформованості соціальної зрілості було використано «Тест-опитувальник особистісної зрілості» [131, с. 252]. Ця методика обрана через те, що охоплює запитання відповідно до виділених складових соціально-психологічної зрілості у сконструйованій нами моделі, зокрема особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності студента. Кореляційний аналіз з допомогою r -

коефіцієнта Пірсона свідчить про значущий показник взаємозв'язку між середньогруповими показниками особистісної зрілості студентів експериментальної та контрольної груп ($r=0,478$, $p<0,05$) до формувального етапу експерименту.

Форма проведення. Тренінг складається з теоретичної частини, що подається у формі слайдів, і тренінгових завдань, які включають групову роботу, рольові ігри, групову дискусію, кейс-метод.

Тривалість: тренінг проводився протягом 5 днів упродовж 4 годин, разом 20 годин. Впровадження тренінгу здійснювалося відповідно до основних блоків: блок для розвитку особистісної адекватності (8 годин), блок для розвитку міжособистісної адекватності (6 годин), блок для розвитку суспільної адекватності (6 годин). На перший блок було відведено більше годин, оскільки він передбачав встановлення правил тренінгу, його завдань і т.ін.

Для перевірки ефективності використання запропонованої розвивальної програми проводилися діагностичні заміри до та після тренінгу у досліджуваних експериментальної та контрольної груп за методикою «Тест-опитувальник особистісної зрілості».

Розгляньмо особливості впровадження різних блоків тренінгу докладніше.

Блок 1: Особистісна адекватність у структурі соціально-психологічної зрілості.

Знайомство учасників тренінгу. Кожен зі студентів назвав своє ім'я та кілька слів про себе. Зазначимо, що учасники на початку тренінгу були досить пасивні, втомлені та закриті. Тому такий прийом дозволив активізувати до роботи учасників, згуртувати та задати темп і настрій заняття, сприяв подальшій роботі групи на заданому ритмі.

Очікування учасників тренінгу. Учасники продовжували речення «Від цього тренінгу я очікую ...». Вправа виконувалась із допомогою такого інструментарію, як сірники. Студенти висловлювали власні очікування за час, доки горить один сірник. Загалом, вони зазначали, що хочуть отримати нові знання, пізнати і практично засвоїти прийоми і методи ефективного

самопізнання та самовдосконалення як частини особистісної зрілості людини; розширити й удосконалити свій рівень самопізнання; навчитись ефективно розуміти та керувати власним «Я», досягаючи поставленої життєвої мети; навчитись розвивати навички самовдосконалення; дізнатись щось нове про себе; секрети саморозвитку та самовдосконалення; отримати багато позитивних емоцій та вражень тощо.

Встановлення правил. На даному етапі студентам було запропоновано ряд правил роботи, кожне з яких було наведене на окремій картці у «Чарівній коробці». Учасники погодились виконувати запропоновані правила (усього 13): спілкування за принципом «тут і тепер»; обговорювати дію, а не особу; щирість у спілкуванні; правило позитивності; правило конфіденційності; правило цінування часу; повага власної думки кожного; єдина форма звернення на «ти»; правило активності; один каже – решта слухає; говорити від себе, від свого «Я». правило «руки» – говорити по чергово, не перебиваючи один одного; толерантності (взаємоповаги).

На етапі обговорення учасники прокоментували та виявили необхідність у дотриманні запропонованих тренером правил.

Під час основної частини відбувалася презентація: «Самоусвідомлення та самовдосконалення як запорука особистісної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості». Учасникам тренінгу було запропоновано прослухати короткий виклад з опорою на слайди теоретичного матеріалу щодо психологічних закономірностей особистісної адекватності, а саме щодо шляхів самовдосконалення студентів у їхній навчальній та професійній діяльності. Зміст міні-лекції передбачав виклад: основних складових самопізнання; рівнів розвитку самопізнання (самоконтроль як показник зрілості особистості; правильне ставлення до самого себе: виховання та самоусвідомлення); шляхів самопізнання через розуміння свого внутрішнього «Я», усвідомлення інших щодо особистості, осягнення своєї сутності та ролі у соціумі; уміння адекватно сприймати інформацію про себе від власного внутрішнього світу та від оточуючих, формуючи правильне ставлення до них; самовдосконалення як

безперервна дія суб'єкта з наступною зміною характеру поведінки, переживань, пізнавальних характеристик, властивостей для задоволення власних потреб з урахуванням вимог соціальної групи.

Увага студентів була сконцентрована саме на матеріалі міні-лекції. Вони були активними слухачами, задаючи додаткові питання та наводячи власні приклади стосовно конкретної ситуації.

Після цього студентам пропонувалася вправа «Мій друг... сказав би про мене...». Метою є ознайомлення з навиками самопрезентації студентів. Форма проведення – робота у групі по колу. Отримавши завдання від тренера, кожен по черзі продовжує фразу «Мій друг / подруга ... сказав би про мене ...», характеризуючи себе та свої психологічні якості від імені товариша.

Учасникам групи було досить важко презентувати себе перед аудиторією від чийогось імені. Висловлюючись, вони намагались враховувати інтереси інших, аби не образити нікого, особливо це стосується таких студентів як Христина Д., Діана С., Юлія К. Зазначимо, що усі студенти досить щиро розповідали про себе, висловлюючи ті суб'єктивні якості, які, на їхню думку, є важливими. У момент висловлювання студенти були досить напруженими, відводили очі у сторону, заглиблювались у себе. Зауваження студентів щодо себе були переважно вираженням негативних особистісних властивостей.

На обговоренні студенти, коментуючи відповіді товаришів, підтверджували передбачену мовцями думку про цих мовців, хоча висвітлювали зазначені риси у позитивному світлі, жартуючи та створюючи позитивний настрій у групі. Їхні коментарі базувались на формуванні підтримки товаришів, підкреслюючи, що зазначені характеристики не є негативними сторонами, а, навпаки, є позитивними властивостями.

Атмосфера у групі стала досить дружельбною та легкою. Студенти активізувались та пожвавішали, відкрились та розслабились. Спільно з тренером група здійснила аналіз розмови, підтвердивши типовість помилок, які, на жаль, характерні особистості при самовираженні та самоусвідомленні.

Тренер зауважила, що така помилка, як намагання не образити інших, є проявом неправильного ставлення до себе і швидше впливає на самопочуття та самоусвідомлення власних особистісних властивостей, що відповідно видозмінює особливості самопрезентації особистості. Іншими факторами, що заважають адекватному ставленню до себе, є дві протилежні особистісні характеристики: значне вираження скромності або, навпаки, сильна розкутість та прагнення до домінування. Підбиваючи підсумки виконаних завдань, тренер зауважує, що група добре справилася із поставленими завданнями, учасникам вдалося сформулювати правила та типові помилки у самовираженні.

Метою вправи «Хто я?» було визначення діапазону соціальних ролей у студентів. Форма проведення – уся група. Тренер запропонувала учасникам відповісти про себе у письмовій формі 15 разів на питання: Хто Я?, замислившись над цим запитанням. Відведений час – 10 хвилин. Завдання полягало обрати 5 найвагоміших тез зі списку та прокоментувати чому, на їхню думку, вони є саме такими..., а не... і по колу зачитати.

Зауважимо, що виконання цієї вправи було досить активним. Студенти серйозно замислювались над завданням, намагаючись охопити усі важливі соціальні ролі та особистісні властивості, притаманні саме їм. Вони скрупульозно вибирали найважливіші докази, чітко аргументуючи кожен із них.

Зачитавши п'ять найважливіших тез, виявилось, що домінантними стали докази щодо соціальних ролей, а не властивостей чи характеристик. Атмосфера у групі була невимушена, проте відчувалась впевненість кожного студента при висловлюванні конкретного пункту. Тобто розуміння своїх соціальних ролей було досить конкретним та чітким. Зауважимо, що більш розкуті студенти давали аргументи, спрямовані на майбутнє, на перспективи – Юлія П., Діана С., Марина Ш., Інна В. Важливими тезами групи стали: Я-дочка, Я-українка, Я-студентка даного ВНЗ, Я-особистість, Я-професіонал, Я-християнка, Я-майбутня мати та дружина. Тобто, тут очевидно, що діапазон сфер учасників

стосується сім'ї, навчання, кар'єри, релігії, національної приналежності та власне особистості загалом.

Обговорення вправи. Після того, як усі учасники прокоментували свої твердження, тренер запропонувала висловити свою думку стосовно кожного учасника. Даний етап проходив досить жваво, активно. Студенти зацікавлено коментували отриману про колег інформацію, розділяючи чи, деколи, не розуміючи конкретні тези. Марина Ш. прокоментувала власний вибір доказів, зауваживши, що лише вона не обрала таку роль, як Я-мати, аргументуючи, що для неї ця роль не є пріоритетною, особливо на даному етапі її соціального становлення. Вона відмітила, що для неї важливіша її кар'єра журналіста та роль дочки. Відразу відбулося бурхливе та активне обговорення. Юля П. та Діана С. не змогли зрозуміти такої позиції, адже для них питання сім'ї, материнства є першочерговим, проте правило поваги думки іншого було дотримано чітко.

Тренер зауважила, що існують певні етапи становлення соціальної зрілості особистості, які, власне, передбачають етап особистісного становлення (фізичний та психологічний), етап міжособистісного розвитку (уміння враховувати інтереси близьких людей, адекватно взаємодіючи із ними) та етап соціального розвитку (вміння діяти на користь суспільству, реалізуючи власні потреби). На конкретному етапі відповідні бажання та потреби особистості виходять на перший план, інші ж, менш нагальні у даний період розвитку, відходять на другий план.

Під час вправи-розминки, метою якої є виявлення реального ставлення до себе, відповідно до актуальної інформації студентам було задано змінити місце розташування у групі, слідуючи завданням. Почергово задавалися інструкції по переміщенню. Спочатку було задано на рахунок три помінятися місцями з колегами, пізніше завдання було ускладнене: переміщуватись слід було відповідно до інструкцій: поміняйтеся місцями ті, хто вміє працювати за комп'ютером, хто бажає вивчити ідеально іноземну мову, хто лінивий, хто успішний, хто працюючий та завзятий, хто має мрію і т. ін.

Учасники групи жваво та активно вели себе під час вправи. Атмосфера групи стала динамічною знову. Студенти виявляли радість, сміх, насолоду при виконанні вправи. Вибір студентів був досить виважений та обдуманий стосовно власних вмінь та навиків. Була відмічена така особливість групи: домінування заниженої самооцінки. Проте, у ситуації швидкого та неочікуваного вибору, учасники виказували прояви адекватного ставлення до себе. Хоча це було не систематично, проте це дає можливість зробити передбачення, що студенти почали працювати над вихованням особистісної позиції, яка активізувалась з допомогою тренінга.

Під час вправи «Мій автопортрет» ставилося за мету отримати великий за об'ємом матеріал про особистість учасника.

Кожному учаснику було запропоновано намалювати свій автопортрет. Це може бути будь-яке зображення себе (силует людини, тварина, предмет і т. ін.), головне, щоб кожен вклав у малюнок своє розуміння та бачення себе. Учасників було розсаджено так, щоб ніхто не заважав один одному та не бачив малюнки колег. Час самостійної роботи – 10 хвилин. Після закінчення малюнків їх одночасно усі здали тренеру, не показуючи іншим.

Наступним етапом вправи була почергова демонстрація тренером усіх малюнків. Учасникам запропоновано представити загальне бачення щодо зображення та розповісти про автора роботи: що це за людина? Які риси та особистісні властивості можна виділити? Що хотів передати автор у малюнку? А також що хочеться змінити чи додати у малюнок? Хто є автором роботи? Автор роботи повинен був також брати активну участь у груповому обговоренні, аби не виказати себе.

Етап обговорення та зворотного зв'язку містив враження та емоції щодо виконання вправи та обговорення малюнків.

Зазначимо, що запропоновані авторами малюнки були досить незвичайними та унікальними. Анна Р. зобразила свій автопортрет у вигляді доповненого пейзажу, поділивши малюнок на три часові пояси, хоча це було підсвідомо і ненавмисно, однак при обговоренні вражень щодо її малюнка,

найбільше відгукнулася її теза минулого, теперішнього, майбутнього. Себе вона зобразила у вигляді коричневої собачки, ідентифікувавши надписом збоку. Наталя Б. зобразила себе великим рожевим серцем у центрі малюнка, вказавши на щирість, відкритість та любов до інших. Учасники групи були приємно враженні такою заявою автора. Юлія К. намалювала два схожих сонечка, дещо зміщених уліво. При обговоренні учасники припустили, що це автор малюнка та її товариш, проте Юлія К. спростувала дане припущення, ідентифікувавши себе більшим за розміром сонечком разом із тим щастям, яке вона отримує від оточення, життєвих обставин. Сонечко – це її підтримка, що створює доповнену картину її самоусвідомлення.

Інна В. поділила лист паперу навпіл, зменшивши при цьому свій особистісний простір. Вона зобразила дві майже ідентичні людини: Я-зараз та Я-майбутнє, промалювавши свою мрію відвідати Париж. З малюнку очевидно, що її теперішнє Я є обтяжене навчанням, обов'язками. Дана фігура – обтяжена, скута життєвими ситуаціями, завантажена великою кількістю інформації, вона сіра та невесела. Інша ж фігура виражає кольорову мрію, ця мрія ідентифікована зображенням Ейфелевої башти та надписом «Париж». Ця фігура усміхнена. Посмішка нагадує передчуття щастя від реалізованої мрії. Простір, який займає дана фігура на папері, є більшим, що означає розширення особистого простору. Анастасія Ш. зобразила себе котиком. У фігури наявна лише голова, що означає відсутність підтримки, опори і навіть розуміння. Тому її прагнення задовольнити свою потребу автор доповнила сонцем із довгим промінням, що вкривають повністю фігуру кота, це означає серйозну підтримку з боку сторонньої, але близької для автора людини. Вдалечині зображено будинок із одним вікном, що вказує на бажання створити власний світ, частково відкритий для інших. Спрямовані вуса кота у напрямку до будинку означають прагнення мати той будинок, середовище, у якому комфортно та затишно. По ліву сторону від кота зображені чорні птахи. Анастасія Ш. інтерпретувала їх як випробовування та негаразди у її житті, хоча зауважила,

що вона приймає їх, адже це навіть корисно долати життєві перипетії для самовдосконалення. Формат малюнку був теж зменшений удвічі.

Юлія П. зобразила на малюнку себе у вигляді кольорового та яскравого капітошки. Розмір цієї фігури розміщений майже у центрі та оточений іншими, значно меншими капітошками. Проте вони без чіткого вираження особистісних рис. Такий стан речей вказує на прагнення студентки займати центральну роль у суспільстві, концентруючи увагу на власному домінуванні. Це підтверджується поведінкою Юлії П. упродовж усього тренінгу. Бажання бути лідером групи простежується увесь час. Крім того студентка промалювала свій корабель майбутнього, називаючи його вираженням мрій та бажань дівчини. Кольорова гама даного елемента малюнка – яскрава, фігура займає значне місце на малюнку, з чіткими та промальованими деталями. Учасниця виразила своє бачення стосовно своїх прагнень: «Я, як корабель, який з легкістю долає перешкоди та осягає все нові простори». Ще одна важлива деталь – ваги, які стоять між вищезгаданими фігурами. Перевага на сторону теперішнього, означає пріоритетність у даний час. Автор прокоментувала цю деталь як таку, що врівноважує між бажаним та реальним. Сонце у верхньому лівому кутку означає ту легкість, з якою студентка реалізовується у житті. При обговоренні дане припущення було підтвержене автором.

Марина Ш. прагнула заповнити майже увесь простір листка. Проте зображені фігури розташовані у хаотичному порядку, не пов'язані між собою. Автор персоніфікувала себе в образі великого kota, що займає центральне місце на малюнку. У зображуваному присутні безліч надписів, що виражають внутрішні переконання та уподобання студентки. Хаотичність зображуваного означає неоднозначність та невизначеність автора. Очевидно, що ця особа не має чітко визначених життєвих цілей, планів, вона не може відділити головне від другорядного, що, на нашу думку, заважає студентці у самореалізація та самовдосконаленні. Це припущення підтвердилось поведінкою цієї учасниці протягом тренінгу. Висловлюючи свої думки та коментарі упродовж роботи,

студентка була непослідовна, неконкретна, слабо простежувалася головна думка висловлювання студентки.

Діана С. обмежила простір малюнка, зігнувши папірець навпіл. Хоча фігура на малюнку – велика, з чіткими лініями, весела та мрійлива. Портрет автора уособлений у фігуру мультиплікаційної мишки Джері. Рожеві тапочки – ознака мрійливості та легкості, проте наявність слова «але...» у надписі: «Все у наших руках, але...», свідчить про прагнення людини бути оптимістом, проте тут чітко виражене внутрішнє психологічне протистояння та неприйняття цього. Однак, якщо людина про це замислюється, очевидно, що вона уже на порозі змін та працює у даному напрямі. Це припущення підтверджується динамікою поведінки під час тренінгу. На початку студентка мала досить песимістичні настрої, проте до кінця роботи тренера зі студентами, була відчутна певна позитивна зміна у бік оптимізму.

Вікторія М. зобразила себе у вигляді морячки із довгим волоссям. Автор обрала єдиний колір – голубий, що вказує на легкість та спрямованість. Очевидне очікування передбаченої чи запланованої події, або ж реалізація цілей, прийнятних для цієї людини. Це передчуття дає сили та наснаги студентці, проте присутність шапки на голові фігури означає закритість та небажання нагромаджувати себе майбутніми клопотами, що сприятимуть реалізації її цілей. Крім того під фігурою зображено землю, тобто студентка має міцну опору під ногами, що допомагає їй у житті.

Христина Д. відобразила передбачувану тренером упродовж заняття ситуацію стосовно цієї людини, зобразивши свій психологічний портрет. Так, листок поділено навпіл, що обмежує її можливості для самореалізації. На малюнку зображено обличчя дівчини із довгим волоссям, що закриває рукою рот. Це свідчить про невпевненість у собі, побоювання студентки щодо того, що скажуть інші, як відреагують на сказане нею. Це підтверджується надписом «Don't worry, be happy!», зображене рожевим кольором, що ніби заспокоює та втішає Христину Д. Надпис оформлений у вигляді рожевої мрії щодо подолання усіх побоювань. Цей аналіз підтверджується поведінкою та

висловлюваннями, що поступали від студентки упродовж тренінгу. Автор проговорювала цей страх, вказуючи, що це їй значною мірою заважає у житті, а їй є, що сказати іншим.

Атмосфера виконання цієї вправи була досить дружелюбною, відвертою та, як підмітили учасники, дуже корисною, адже почути про себе щире та не надумане бачення інших, стало корисним досвідом. Ця проєктивна вправа дала змогу отримати значний та суттєвий матеріал про студентів, даючи їм зворотній зв'язок. Це сприяло кращому самопізнанню у подальшому для кожного з учасників.

Метою вправи «Аукціон» було отримати навички самопрезентації, базуючись на власних перевагах.

Учасникам було запропоновано заплючити очі, розслабитись і уявити гарний предмет. Тоді уособити себе у цей предмет, його деталі, колір, форму, побачити місце, де він знаходиться та зосередитись на емоціях, які відчуває людина, будучи цим предметом (Чи комфортно, зручно? Який настрій? Про що думає?). Тоді тренер запропонувала уявити натовп, який оточив цей предмет з метою заволодіння. Було поставлене таке запитання: «Що ви відчуваєте, знаючи, що кожен хоче заволодіти цим предметом?» Наступним етапом була підготовка виступу-презентації для рекламування цього предмета від першої особи. Коли учасники розплющили очі, вони по чергово почали представляти свій предмет. Різноманітність та фантазія уявлених предметів вражала. Це були і новорічна ялинка, що нагадувала дитинство автору (Анна Р.); перстень, що символізував унікальність та неповторність; корона, яка є символом влади для студентки, символізуючи повагу та заволодіння суспільною увагою, можливість впливати на соціальну думку (Марина Ш.); коробка, намисто та ін.

Форми представлення цих предметів відрізнялись кардинально: Діана С. оформила свою рекламу у вигляді опису основних характеристик своєї палочки-виручалочки; Інна В. зробила представлення основних властивостей цього предмета; Наталія Б. представила свою рекламу у формі вигуків та гасел. Загалом зазначимо, що при виконанні цієї вправи студенти уже чітко знали свої

позитивні сторони, переносячи усі психологічні особливості та уміння у конкретний предмет. Тренування форм самопрезентації дало змогу навчити та допомогти вдосконалити їхні особистісні властивості та навики.

Вправа «Я бажаю собі...» мала на меті сформувати вміння виражати власні бажання та потреби невербально, даючи інформацію щодо власного самовдосконалення.

Усім учасникам було запропоновано по черзі за допомогою міміки та жестів показати всім, чого він/вона собі бажає для самопізнання та самовдосконалення. Завдання: Продовжіть вираз: «Я бажаю собі...», висловлюючи це невербально, так, щоб усі зрозуміли.

Зауважимо, що перелік продовжених фраз був досить різноманітний, наприклад, вивчити французьку мову, стати відомим журналістом, бути впевненою у собі, стати більш оптимістичною, навчитись відкриватись людям тощо. Студенти показали майстерність у самопрезентації власних побажань. На цьому етапі тренінгу вони були досить розкуті, активні, щирі, впевнені та дієві. Усі учасники мали велике бажання доступно донести свою інформацію іншим, енергійно використовуючи мову тіла.

Після виконання вправи усіма студентами, було запропоновано дати зворотній зв'язок щодо реалізації завдання. Тренер підмітила, що донесення конкретної інформації повинно бути щирим та продуманим. Серед величезного потоку усієї інформації дуже важко донести власну інформацію, так щоб тебе почули та зрозуміли. Для цього необхідно старанно підготувати та обдумати цю інформацію, а також уміти донести її, застосовуючи при цьому власне тіло: міміку, жести; маючи бажання це робити; розуміти потреби інших, які перегукуються із власними потребами.

Обговорення цієї вправи відбувалось дуже жваво та активно. Учасники весело реагували та коментували те, що бачили. Відмітимо, що скромним та тихим студентам вдавалось краще та швидше якісно донести інформацію, хоча нелегко. Комунікбельним та показовим персонам, хоча було легко, проте аудиторія не відразу вгадувала закодовану тезу. Це, на нашу думку,

пояснюється тим, що такі люди менше замислюються над власними діями, використовуючи увесь арсенал знань, не завжди потрібний у конкретній ситуації. Менш активні учасники виважено обдумували кожен крок, відкидаючи зайве та прогнозуючи наперед, що може ввести у замішання колег.

Вправа «Я дарую тобі...» мала на меті навчитись самовиражатись та знаходити контакт з іншими за допомогою звичних особистих речей учасників.

Час для кожного учасника – 5 хвилин. Учасникам було запропоновано узяти у себе будь-яку річ (на тілі, у сумці, у кишені тощо), яку учасник вважає унікальною для інших, але звичною для себе. Обравши потрібну річ, учасникам слід було по колу від імені речі розповісти про себе та подарувати цю річ іншому учаснику, сказавши чому, підкреслюючи певні особливості цієї людини. Наприклад, «Я – олівець. Я гарний, витончений, виконую точно свою роботу, завжди прийду на допомогу. Хочу бути подарованим Тетяні, тому що вона часто забуває, що їй потрібно зробити, а я (олівець) легко допоможу їй із цим, записуючи усі її плани...», і так кожен учасник. До виконання вправи був долучений клубок ниток, кожен учасник тримав свій кінець нитки та протягував інший кінець іншому студенту разом із подарунком. Таким чином, створилась павутинка, яку тренер інтерпретував як зв'язки між учасниками. Даруючи подарунок, студенти встановлювали тісний зв'язок між собою, що означало взаємодію та контакт між учасниками. Асортимент подарунків для колег був досить цікавий: рукавички, ручка, іграшка-кролик, ключ, чашка, макет мозку, маркер, зірочка.

Вибір власних характеристик в уособлених у конкретному предметі був швидкий. Учасники довго не думали над власними особистісними властивостями, а висловлювались відразу, спонтанно, проте вони були усвідомлені та зважені. Концентрація уваги, більшою мірою, стосувалась характеристик товаришів. Кожен учасник намагався подарувати справді необхідну річ для іншого, приносячи користь та задоволення. Так, наприклад, Діана уособила себе у такий предмет як мозок, розум, характеризує себе голосом сумління та даруючи даний предмет.

Анна Р. охарактеризувала себе як тепла, зручна, добра, м'яка рукавичка та зробила подарунок Інні В., побажавши бути м'якою, теплою, помічною. Ця учасниця знайшла «свого серед чужих», побачивши подібний предмет-подарунок у руках Інни В. Інна В. подарувала теж рукавички, описуючи себе теплою та надійною, турботливою, обіцяючи допомагати у «холодні» часи Христині Д., підтримуючи її у нелегких ситуаціях. Христина Д. обрала досить стандартний предмет – ручку, проте зробивши цей предмет досить цікавим: гарним, швидким, маючи здатність гарно малювати. Христина Д. була небагатослівна, певною мірою, закрита від усіх, тримаючи свої переживання та враження у собі.

Під час тренінгу спочатку вона була абсолютно недоступною для колег, проте вродовж виконання вправ поступово почала відкривати свій внутрішній світ іншим. Христина Д. презентувала свою ручку Марині Ш., яка є досить емоційною, відкритою, подекуди схильною до показних дій, спрямованих на привернення уваги. Під захисною маскою яскравості у неї простежувалась тонка та вразлива сутність. Це виявилось у предметі, який вона обрала – чашка з кавою. Вона творчо підійшла до опису предмета, підкресливши унікальний візерунок на ній та давши яскраві характеристики цього предмета: гарна, енергійна, унікальна, ексклюзивна. Вона ж побажала Юлії К. енергійності та легкості, вручивши їй подарунок.

Юлія К., яка слабо виявляла власний психологічний стан аудиторії, довго обдумуючи свій вибір, виконуючи останньою попередні завдання, взяла досить зважений та цікавий предмет, уособивши себе ключем. Охарактеризувавши себе відкритою, вона побажала того ж іншій учасниці – Юлії П. Очевидно, ця характеристика є бажаною більше для неї самої, аніж для колеги. Інша Юлія обрала м'якого, білого, пухнастого, гарненького кролика, вручивши його Наталії Б. та даруючи їй свій гарний настрій та оптимістичне налаштування. Очевидно, що попередня учасниця досить вдало вибрала їй подарунок, «зачепивши за живе», тому Юлія П. із легкістю відійшла від теми, даруючи

поверхневі характеристики свого предмета. Цим самим вона швидко відволікла увагу студентів від своєї персони.

Наталя для опису обрала маркер, висловлюючись про нього так: уміння гарно малювати, невтомність, жвавість. Дівчина прагнула допомогти своїй подрузі, даруючи свій предмет Анастасії Ш., радячи їй розкрити свій талант малювати. Дівчина менше концентрувалась на особистісних характеристиках, а більше на вміннях та уподобаннях. Анастасія Ш., яка дала наступні характеристики своїй зірочці: хороша, яскрава, цілеспрямована, впевнена, побажала Вікторії М. бути впевненою у собі та досягати своїх цілей і стати зіркою для себе і для інших. Вікторія М. ж була досить толерантною, даруючи свою ручку кожному із присутніх, бажаючи написати кожному свою життєву історію, зробити власний правильний вибір.

У результаті обговорення цієї справи тренер сконцентрувала увагу учасників на умінні розуміти себе для створення сприятливих умов у розумінні іншими, налагоджуючи тісні контакти із оточенням.

Під час виконання вправи «Чарівна скринька» кожен учасник отримав аркуш паперу, записавши на ньому власне ім'я. Завдання: Це ваша чарівна скринька, в яку інші будуть записувати ті психологічні якості (риси характеру, особистісні властивості, поведінка), які необхідні власнику «цієї скриньки». Чарівна скринька передається по колу. Записавши якусь рису, необхідно було загнути аркуш так, щоб інші не прочитали, та передати наступному. Усі по колу наповнювали скриньки колег. По закінченню бажаючи ділились своїми переживаннями та враженнями. Не усі студенти хотіли розкривати свою скриньку усім, що можна розглядати як небажання відкривати своє особисте (Анна Р, Інна В., Наталія Б.), або ж непогодження та неприйняття подарованих скарбів, виражаючи певний протест, намагаючись приховати дану інформацію від інших (Марина Ш. та Христина Д., Юлія П.). Відкритість у розкритті своєї скрині проявилось у Діани С., Юлії К. Це означало їхню задоволеність своїми подарованими «скарбами».

По закінченню блоку, спрямованого на розвиток особистісної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості, тренер запропонувала узятись усім за руки, даючи поради учасникам для самопізнання та самовдосконалення: радіти життю та створювати гарний настрій, ігнорувати негаразди, позбавитись лінощів, спостерігати та аналізувати, вивчати себе, з'ясувати, що хочеться змінити у собі, дотримуватись тайм-менеджменту, завести нові знайомства та полюбити себе.

На завершальному – підсумковому етапі першого блоку тренінгу учасникам по колу було запропоновано висловити свої враження і побажання.

Учасники відзначили, що проведені у такій формі заняття були цікавими і корисними. Вони отримали досвід щодо самовдосконалення та самоусвідомлення, оцінили важливість урахування психологічних особливостей для ефективності у самовдосконаленні, на реальних прикладах побачили, як можна самопрезентувати себе, щоб досягати поставленої мети.

Наступний етап – міжособистісний блок соціально-психологічної зрілості. За основу взято теорію «Криголам відмінностей» (Diversity Icebreaker) [332].

На I етапі цього блоку запропоновано оцінити за трибальною шкалою такі твердження: Мені подобається бути на самоті. Я люблю ділитися своїми думками з іншими. Я люблю розмірковувати над суспільними процесами і працювати заради суспільства, де 1 – твердження, яке найменш мене характеризує, 2 – досить добре мене характеризує, 3 – найкраще мене характеризує. Відтак, відбувся розподіл на три групи відповідно до домінуючого твердження. Так, серед 25-ти учасників, 12 людей віднесли себе до першої категорії, яка виявилась найбільшою. До них належать Христина Д., Юлія К., Інна В., Наталія Б. Анастасія Ш. та Олексій Г., Оксана Ч., Богдан Р., Руслан К., Марія Б., Маргарита С., Олена А. Друга категорія охопила 8 учасників тренінгу. До неї увійшли найбільш комунікативні та активні учасники, яким притаманна розкутість, впевненість у собі та своїх діях, це були Марина Ш., Юлія П., Діана С., Оксана Д., Лілія Р., Лариса З., Дарія З., Сергій З. До останньої категорії увійшли люди, яким притаманне соціальне мислення,

вони думають про пріоритети та перспективи групи, соціуму, замислюються, чим вони можуть бути корисними іншим учаникам. Це підтвердилось їхньою поведінкою протягом усього тренінгу. Серед них були п'ятеро учасників: Анна Р., Вікторія М., Степан Р., Микола Ж., Сергій Ш.

На II етапі цього блоку групі надано колір, першій – синій, другій – червоний, третій – зелений. Кожна група тепер стала іменуватись відповідно до назви кольору. На цьому етапі тренер пояснила, що усі люди різні, в цьому наша сила, адже саме це породжує інтерес у спілкуванні. Цікавим є те, що кожна група вирізняється особливостями в способах і стилях обробки інформації. Так, сині, які люблять бути на самоті із собою, структуровані, логічні, аналітичні, вміють усе добре аргументувати, практичні, конкретні, орієнтовані на деталі, точні, люблять цифри та розрахунки, точні факти і життєві події. Червоні – люблять бути з іншими, ділитися своїми ідеями, шукають співпрацю, гармонію і розуміння у стосунках, добре слухають і чують інших, турбуються про інших, фізично активні, вважають довіру основною у стосунках. Зелені орієнтовані на екологічне середовище, якою є уся планета Земля, думають глобально, люблять уявляти візуальні образи. Вони є синтетиками, ентузіастами, щиро виявляють почуття, емоції, зорієнтовані на майбутнє, турбуються про особистісне визнання, неструктуровані й інтуїтивні, люблять малюнки та ілюстрації.

Учасники погодились із запропонованими характеристиками, підтверджуючи домінантність наведених вище рис у кожного. Далі кожна група розійшлась по кутках кімнати, отримала ватман і готувалась до представлення групового портрету, уявивши себе у візуальній і вербальній формі, зазначаючи про свої сильні і слабкі сторони як частину групового портрету. Кожен з учасників повинен був привнести часточку себе на малюну. На це відводилось 20 хвилин.

Слід зауважити, що учасники по-різному поводити себе у групах. Так, перша група була досить спокійною, витриманою та тихою. Представники цієї команди важко йшли на контакт один із одним, хоча згодом, зрозумівши, що

вони знаходяться «серед своїх», серед однодумців, рівних між собою, вони почали пропонувати досить цікаві та продумані пропозиції. У групі панувала атмосфера спокою, поваги та толерантності один до одного. Вони уважно вислуховували один одного до кінця, делікатно пропонуючи власну ідею. Портрет групи виявився досить передбачуваним. Малюнок займав майже увесь простір паперу. Це, на нашу думку, є бажанням побороти свій страх перед іншими, прагненням бути почутим. Зазначимо, що усі учасники цієї команди зображували себе у вигляді людини, хоча хтось малював себе у повний зріст, прагнучи детально та з точністю описати себе (Наталія Б. Анастасія Ш. та Олексій Г.), інші малювали свій портрет, зображаючи лише голову чи певні важливі для них частини тіла, зокрема руки (Христина Д., Юлія К., Інна В.), інші ж акцентували увагу на таких допоміжних деталях, як капелюх на голові, квіти, сумку, балони у руках. В образах були відсутні лише певні частини тіла, зокрема ноги, ніс, рот або ж одна рука. На нашу думку, ці люди не відчують підтримку із боку інших людей, тому зображення додаткових предметів вказує на прагнення отримати її зі сторони, відсутність же якихось частин у фігурі свідчить про неприйняття чи відсутність опори та розуміння та, часткове, заперечення власної унікальності.

Груповий портрет «синіх», не зважаючи на відмежованість один від одного на малюнку із окресленням особистісного простору, вийшов досить гармонійним та гарним. Усі учасники випромінювали радість та задоволення від отриманого результату. Вони легко обрали капітана команди, який вдало та виважено представив їхню групову роботу, вдало відмітивши та зосередивши увагу на кожному учаснику, виказуючи їхню індивідуальність та винятковість. Мова лідера (Христини Д.) була продумана, чітка та конкретна, проте відчувалась деяка невпевненість у собі та страх представити себе перед іншими командами, а також боязнь пропустити важливі деталі кожної особистості своєї групи.

Друга ж група поводила себе кардинально протилежно. Учасники відразу почали взаємодіяти, активно та наполегливо висловлюючи власні ідеї,

подекуди нав'язуюючи їх партнерам. Ця група було найгучнішою, подекуди, навіть виникали незначні суперечки між учасниками. Прагнучи зайняти лідируючу позицію та зіткнувшись із спротивом таких же сильних учасників, кожен сприймав іншого як конкурента. Команда довго не могла дійти згоди щодо концепції групового портрету та капітана команди. «Червоні» були багатослівні та красномовні, представляючи безліч аргументів на користь своєї ідеї. Проте, деякі учасники групи, врешті, зайняли позицію «золотої середини», врівноважуючи та знаходячи спільні точки опори у команді. Цим самим вони визначили своє місце у групі. Це були пасивні лідери, які знайшли спосіб допомогти команді дійти згоди, уміло направляючи та скеровуючи у певне русло інших. Це була Діана С., Юлія П. та Дарія З. В кінцевому результаті команду представляв активний лідер, Марина Ш., яка зробила усе можливе, щоб стати капітаном.

Зауважимо, що представлення групового портрету було досить красномовним та пишним, проте спостерігалось незадоволення та несхвалення в очах інших членів цієї групи. Марина Ш. більше акцентувала увагу на частині малюнку, зображеній нею, та поверхнево описала фігури інших. Відчувалось певна зневага до малюнків інших. Дівчина навіть забувала багато важливих деталей та характеристик в образах, не намагаючись докласти більше зусиль для виправлення ситуації. Для неї не важливі були інші учасники, вона їх не бачила та не чула, хоча представляти роботу їй було дуже легко. Вона проявила оригінальність та кмітливість при описі, представивши цілу казку, де у центрі була корона – головна героїня (фігура даного лідера). Представлення цієї команди було найдовшим у часі. Малюнки портрету являли собою персоніфіковані зображення тварин та предметів, в яких учасники уособлювали себе.. Малюнок вийшов зовсім негармонійним та наляпаним. Основний простір, зайнятий на малюнку – центр.

«Зелені» ж працювали по-іншому. Атмосфера, що панувала тут, була привітна та дружелюбна. Спершу їм теж було важко обрати лідера, але з тієї причини, що кожен хотів поступитися місцем колесі. Врешті лідера було

обрано, врахувавши інтереси кожного. Портрет вийшов гармонійним та доповненим. Учасники зобразили майбутні перспективи кожного, прекрасно оформивши це у малюнку. Кольорова гама портрету була різнобарвна, яскрава, відтінки доповнювали увесь малюнок. Вікторія М. представляла роботу, підмітивши внесок кожного члена, занотувавши певну інформацію про кожну деталь. Усі учасники були задоволені представленням, малюнком та, власне, роботою і атмосферою, що панувала у групі.

Після презентації на III стадії тренер підвела усі групи до розуміння, що усі потребують один одного для тісної взаємодії. Було зауважено, що ті, хто любить бути на самоті, зорієнтовані на теперішнє, з них виходять гарні економісти та технічні працівники, точність планети – в їх руках. Завдяки другій групі червоних на планеті є гармонія у стосунках, почуття, дружба, команда, задоволення від міжособистісної взаємодії. Завдяки зеленим – планета досі існує, адже вони, передусім, думають про Цивілізацію, думають глобально про мир в усьому світі. Тому тренер відмітила важливість в умінні співпрацювати один з одним.

Відтак, на наступному етапі було запропоновано завдання для змішаних груп. Учасників було поділено на три групи (10 осіб, 8 осіб та 7 осіб). Відповідно учасники синьої, червоної та зеленої команди премішались між собою, так, щоб у кожній групі були представники трьох разом. Завдання – розробити рекламу на запропоновану цукерку. При розробці реклами студенти повинні були враховувати індивідуальні особливості кожного із членів групи (представники трьох різних категорій): хто аналізує інформацію, хто її робить образною, хто налагоджує роботу в групі. Потім відбувалася презентація реклам і обговорення, як працювалося разом.

Зауважимо, що робота була досить цікавою, налагодженою та сконцентрованою, адже усі зайняли ті бажані для себе ролі у новій команді. Одні учасники були виконавцями, інші – керуючими, треті організовували та створювали атмосферу затишку та налагодженої роботи. Усі учасники брали участь у роботі, зважували побажання та пропозиції кожного.

Перша команда назвала себе «Промінчики» та презентувала свою цукерку таким чином: реклама містила гасла, заклики, були присутні детальні та незвичайні описи цукерки та її властивостей, представивши цукерку «Палочка-виручалочка». Капітаном команди була Юля П., яка відповідально представила проект команди.

Інша група «Мрійники», презентували цукерку-майбутнього. Діана С. (лідер групи) впевнено та гарно представила рекламу. Усі учасники були залучені до представлення, допомагаючи та направляючи Діану у вірне русло. Цукерка-майбутнього виконувала усі мрії та реалізовувала усі цілі, які поставили перед собою учасники: вивчити англійську та французьку мови, мати прекрасну сім'ю, стати гарним професіоналом, досягнути успіху у житті та ін. Атмосфера була приємна та врівноважена. У презентації було використано значну кількість епітетів, орієнтація на майбутнє. Учасники ніби повірили самі у чарівні дії їхньої цукерки та насолоджувались майбутніми результатами.

Третя команда «Телевізор», представляла цукерку у груповій формі. Кожен учасник брав активну участь у рекламі, використовуючи мову тіла. Презентація проходила за типом гри «Показуха», тобто інші команди вгадували, яка ж цукерка у цієї команди та її особливості. Було запропоновано оригінальний та креативний підхід. Хоч група була найменшою, вони працювали найефективніше, оскільки учасники мали змогу почути один одного та виконувати свою роль у команді.

На останньому етапі відбувалося обговорення, рефлексія того, чи ефективним є врахування особливостей кожного, чи, знаючи специфіку способів і обробки інформації себе й іншого, допомагає груповій роботі. Чи приводить це до соціальної зрілості як утворення, що ґрунтується на ефективній міжособистісній взаємодії з іншими.

Так, на даному етапі учасники тренінгу були досить збудженими та задоволеними проробленою роботою. Інна В. відмітила, що дійсно, врахування особливостей кожного є необхідною вимогою для адекватної міжособистісної

взаємодії. Наталія Б. підкреслила, що важливим уроком послуговувала групова робота у різних командах, спочатку серед собі подібних, а потім серед інших. Сергій З. зауважив, що це був гарний та корисний досвід роботи, адже особливо останнє завдання згрупувало студентів таким чином, як це представлено у суспільстві. Тобто вони чітко побачили макет соціальної групи та можливості міжособистісної взаємодії у ній, побувши її активним учасником. Отриманий досвід сприятиме кращому осмисленню стосунків. Вправи навчили їх адекватно чути один одного та аналізувати інформацію, отриману від оточуючих.

Під час реалізації останнього блоку – суспільного – студенти вже знали, що усі люди орієнтовані на себе, на інших, на суспільство. Ефективність у цих сферах свідчить про соціальну зрілість людини. Хоча кожен має переважання певного компонента, усі види адекватності мають бути розвинені в особистості. Тренер зазначила, що усі люди є змішаного типу. Розповіла про особливості суспільної адекватності, підкресливши, що фундаментом суспільства у XXI столітті є інформація, здатність її адекватно сприймати і обробляти – запорука успішної особистості і суспільства, а також про законодавчі норми регулювання інформації в українському суспільстві, зокрема про статтю 50 Конституції України стосовно інформаційної безпеки. Тренер вказала на зв'язок інформаційної безпеки та психологічного здоров'я особистості.

У зв'язку з цим було наголошено про важливість розуміння поняття інформаційної безпеки, яка забезпечується на рівні особистості і держави. Тренер підкреслила, що на рівні держави, інформаційна безпека регулюється законодавчою нормою, а на рівні особистості вона забезпечується правильним ставленням до інформації, усвідомленим вибором джерела, змісту інформації, її критичним аналізом. Суспільна адекватність також передбачає знання і визнання інших культур, їх національно-культурної специфіки та повага до неї. Далі було запропоновано студентам таку вправу «Мої настанови до різноманітності»(вказати, що подобається і не подобається, коли студент

знайомиться із представниками інших культур. Зазначити у першому стовпчику, що подобається, а у другому, що не подобається.

Учасники виявляли досить різноманітні риси, які їм подобаються чи не подобаються: мова, зовнішність, релігійні уподобання, менталітет, світобачення тощо. Важливим є те, що учасники були досить толерантними з приводу обрання відповідних рис стосовно іноземців. Зауважимо, що Вікторія, висказала тезу, що усі люди рівні, Христина Д. підтримала її у цьому, підкресливши, що не зважаючи на унікальність та індивідуальність людей, усі – рівні між собою.

Обговорення відбувалося досить стримано, кожен намагався добре обдумати сказане. Марина Ш. проявляла, певною мірою, неповагу до людей іншого кольору шкіри, проте зауважила, що завжди готова прийти на допомогу таким людям. Переважна більшість групи були позитивно налаштована та залюбки дискутувала.

Під час вправи «Я – людина Цивілізації» визначались переваги від найважливіших (1) до найменш важливих для особистості рис (10):

1. Фізичні характеристики (зріст, вага, стать...).
2. Соціальні ролі (дитина, студент, брат...).
3. Ваші захоплення.
4. Переконавання і інтереси.
5. Здібності.
6. Риси особистості.
7. Статева ідентичність (базове відчуття маскулінності, фемінності, андрогінності).
8. Культурна ідентичність.
9. Релігійна ідентичність.
10. Етнічна ідентичність.

При роботі над цією вправою учасники зважено обирали відповідь. Найважливішими виявились: соціальні ролі (Я-дитина, Я-студент, Я-майбутня мама тощо), риси особистості (студенти наголосили, що важливий

внутрішній світ людини, а не обгортка) та релігійна ідентичність (адже ідея, яка об'єднує людей та дає їм позитив, є запорукою успішної взаємодії усього соціуму).

Обговорення було досить збуджене та відверте. Студенти чітко виражали свої уявлення стосовно кожної запропонованої тези. Виконання вправи «Україна та її історична спадщина» передбачала роботу в парах. Після чого студенти робили презентацію на 10 хв. про культурну і історичну спадщину України. Основні акценти у презентаціях ставилися на таких аспектах: культурна ідентичність (хто ми є?); історія та традиції; особистий досвід як представника культури, продовження культурних традицій конкретно особистістю студента.

Після завершення цього блоку тренінгу підводилися підсумки стосовно явища соціально-психологічної зрілості, кожного з її видів та їх ролі в сучасному інформаційному просторі.

Таким чином, концептуальна модель інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості дала змогу вибудувати архітектуру тренінгової програми та виокремити основні її блоки.

3.3. Результати формульованого експерименту з розвитку соціально-психологічної зрілості студентів з урахуванням їхньої інформаційної позиції

Розробляючи тренінгову програму, ми тлумачили розвиток соціально-психологічної зрілості особистості як якісну зміну явища завдяки новоутворенням у його структурі, зокрема особистісній, міжособистісній, суспільній адекватності. Для встановлення динаміки показників зрілості було проведено «Тест-опитувальник особистісної зрілості» на констатувальному та контрольному етапах експерименту у контрольній та експериментальній групі. Значущі відмінності у показниках визначались з допомогою t- критерію Стьюдента для залежних вибірок з допомогою програмного забезпечення SPSS-10.

Розгляньмо кількісні і якісні трансформації у структурі соціально-психологічної зрілості студентів більш докладно. Тест-опитувальник визначає такі блоки

особистісної зрілості: мотивація досягнень і ставлення до свого «Я», що відповідає особистісній адекватності у нашому дослідженні; почуття громадянського обов'язку та життєва настанова, що зіставляється з суспільною адекватністю, та здатність до психологічної близькості з іншою людиною зіставляється з міжособистісної адекватністю у сконструйованій концептуальній моделі.

Аналіз результатів показників мотивації досягнень та ставлення до свого «Я» як змістового вираження особистісної адекватності до і після формувального експерименту відображено на рис. 3.1. Як видно з рисунку, середньогрупові показники мотивації досягнення у досліджуваних експериментальної групи збільшилися з 12,48 до 13,88. Враховуючи, що 13,88 бал, який за шкалою опитувальника передбачає задовільний рівень мотивації, можемо сказати, що після експерименту вона тяжіє до високого рівня. Відтак, можемо стверджувати про таку якісну динаміку особистісної адекватності, як зростання мотивації до успіху. Це означає, що у студентів з'являються зміни у прагненні досягти життєвих і професійних цілей, надії на успіх, оптимістичному налаштуванні та вірі у свої особистісні ресурси.

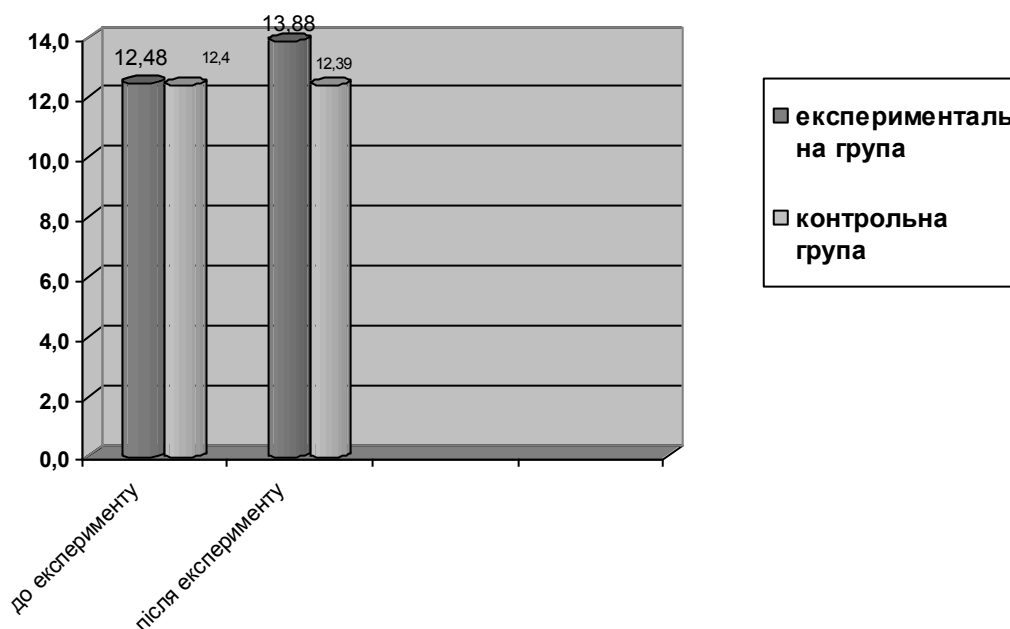

Рис. 3.1. Динаміка показників мотивації досягнення у структурі особистісної адекватності студентів

Це, пов'язано, на наш погляд, із розвинутою здатністю до саморефлексії, до відповідності і самоорганізації у діяльності. Адже, як справедливо зазначає М. В. Савчин, зростання відповідальності є дуже контекстуальним. В одних випадках – це прийняття обов'язку, в інших – формулювання правильних цілей та знаходження відповідних засобів для їхнього досягнення, також це може бути переосмислення мети, цінностей як результат глибшого пізнання самого себе [230]. Слід зазначити, що у досліджуваних контрольної групи не спостерігається позитивна динаміка у показниках мотивації до успіху, відповідно 12,40 та 12,39 балів, що виражає задовільний рівень мотивації.

Позитивна динаміка показників ставлення до свого «Я» як компонент особистісної адекватності у досліджуваних експериментальної групи, відповідно, 15,68 та 16,96 балів свідчить про такі якісні зміни, як позитивне ставлення до свого досвіду, необхідність його інтерпретації та пояснення для становлення ідентичності особистості, глибшого розуміння себе та своїх особистісних ресурсів (див. рис. 3.2.).

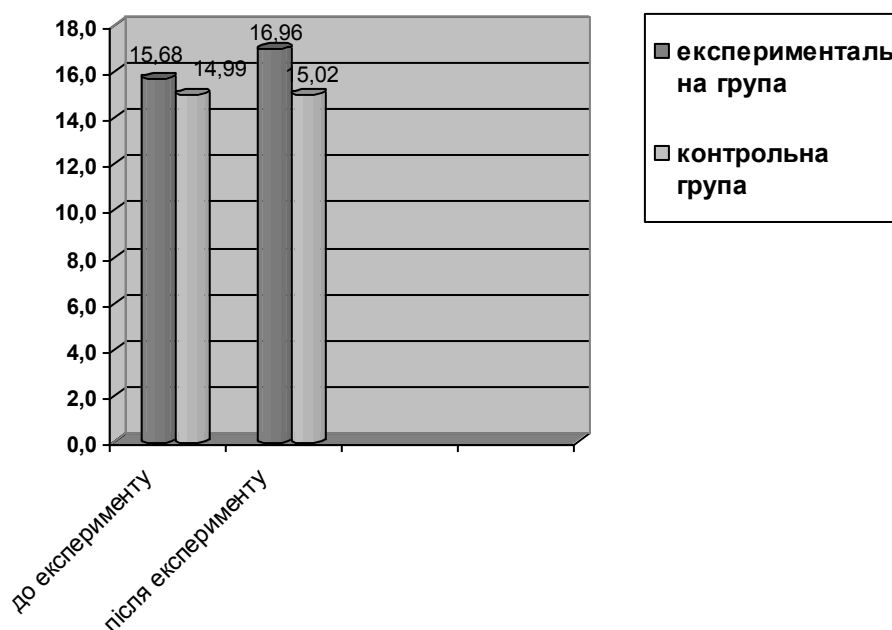

Рис. 3.2. Динаміка показників ставлення до свого «Я» у структурі особистісної адекватності студентів

У контрольній групі не простежуються зміни в показниках ставлення до свого «Я», відповідно, 14,99 та 15,02 балів. Слід зазначити, що початковий

рівень цього ставлення був у студентів обох груп дуже низьким – у межах незадовільного рівня. У досліджуваних експериментальної групи він досягнув задовільного рівня, але є значно нижчим, ніж високий рівень. Це пов'язано, на нашу думку, із тим, що студенти у віці 18-20 років, очевидно, більшою мірою, зосередженні на вивченні інших, ніж самих себе. Такі результати роблять доцільним використання більше часу на розвиток ставлення до свого «Я» як змістового наповнення особистісної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості.

Спостерігається позитивна динаміка і в показниках суспільної адекватності, яка виражена в громадянській позиції та життєвих настановах (див. рис. 3.3). Так, у досліджуваних експериментальної групи показники громадянської позиції зросли з 1,48 до 3,48 балів, тоді як в контрольній групі змін не встановлено, відповідно, 1,52 та 1,49 балів.

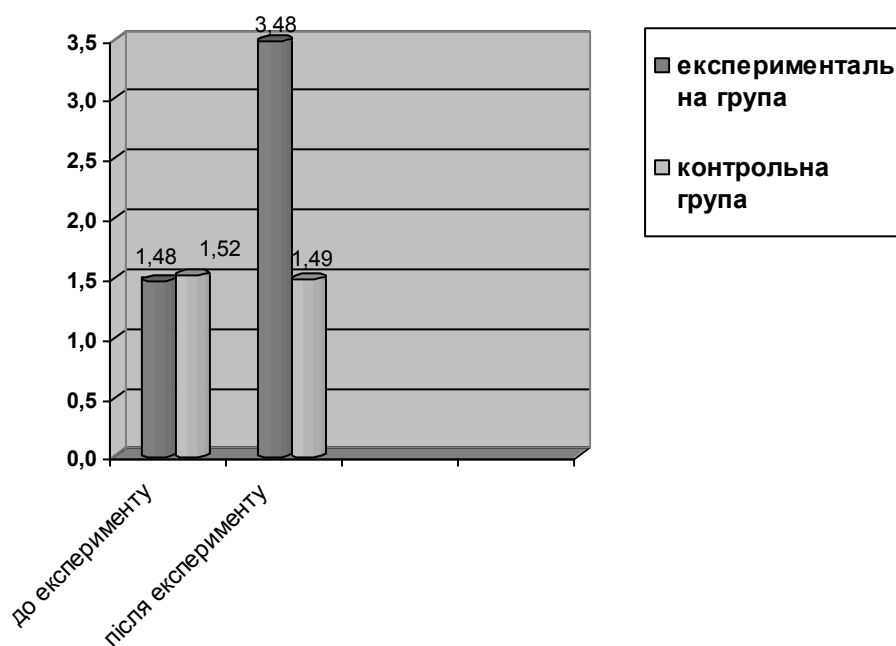

Рис. 3.3. Динаміка показників громадянської позиції у структурі суспільної адекватності студентів

Формування громадянської позиції у студентському віці є дуже важливим, адже вона є змістом суспільної адекватності. Як зазначає Н. М. Савелюк, громадянська свідомість українського студентства має «духовно-територіальну прив'язаність»: духовна підтримка своєї нації та життя на її історичній

території [226]. Беручи до уваги дослідження вченої, упродовж тренінгу, розвиваючи суспільну адекватність, ми зосереджували значну увагу на культурно-історичній спадщині української нації, що, на наш погляд, зумовило позитивну динаміку показників.

Позитивна динаміка показників у досліджуваних експериментальної групи також спостерігається відносно життєвої настанови, що, за результатами наших досліджень, також належить до суспільної адекватності (див. рис.3.4). До і після експериментального впровадження тренінгу ці показники становили, відповідно, 9,96 та 11,40 балів, а в контрольній групі 9,16 та 9,76 балів.

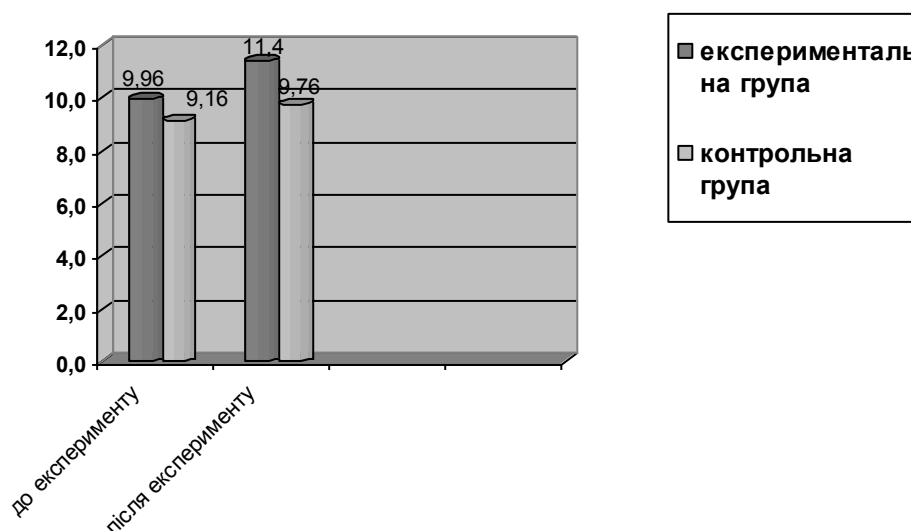

Рис. 3.4. Динаміка показників життєвої настанови у структурі суспільної адекватності студентів

Таким чином, можна стверджувати, що після проведення тренінгу у студентів зросли суспільні інтереси та соціальна активність, що є якісною трансформацією суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості.

Зміни у міжособистісній адекватності як компонента соціально-психологічної зрілості простежуються у динаміці показників здатності до психологічної близькості з іншою людиною (див. рис. 3.5.). Після тренінгу показники експериментальної груп зросли з 5,20 до 6,08 балів. Таким чином, вираження цієї здатності є на задовільному рівні, в контрольній групі не спостерігається такої динаміки, відповідно 4,99 та 5,01 балів.

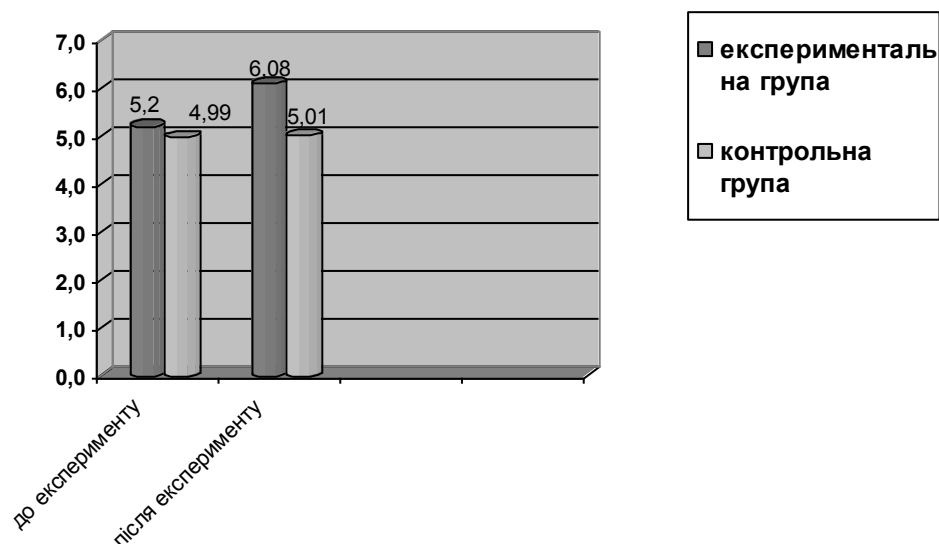

Рис. 3.5. Динаміка показників здатності до психологічної близькості з іншою людиною у структурі міжособистісної адекватності студентів

Середньогрупові загальні показники соціально-психологічної зрілості студентів у контрольній та експериментальній групах на констатувальному і контрольному етапах відображено на рис. 3.6.

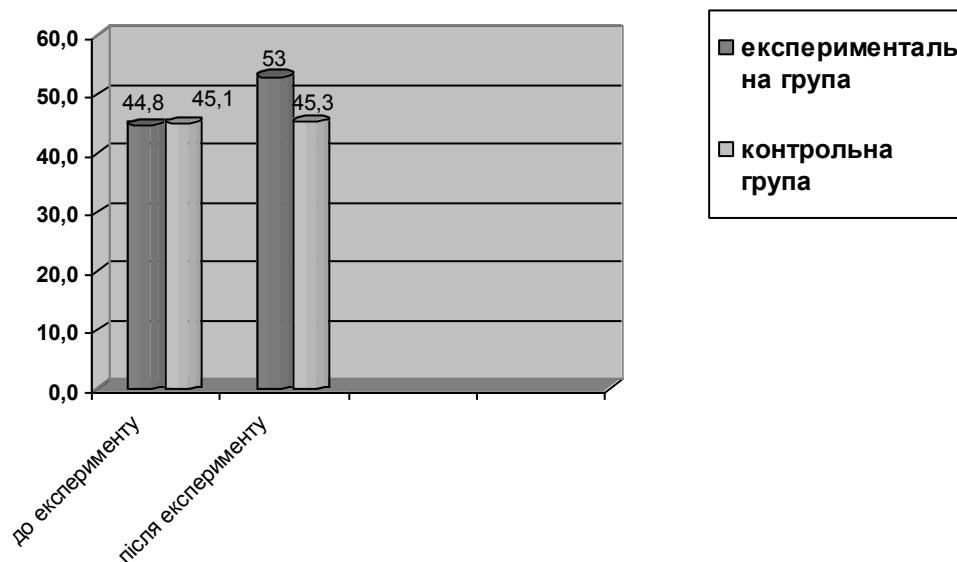

Рис. 3.6. Середньогрупові загальні показники соціально-психологічної зрілості студентів у контрольній та експериментальній групах на констатувальному і контрольному етапах

Як видно з рисунку, спостерігається динаміка загального показника соціально-психологічної зрілості особистості у студентів експериментальної

групи, відповідно 44,8 та 53,0 балів. У контрольній групі не встановлено значущих змін після експерименту, відповідно 45,11 та 46,02 балів.

Зведені результати усіх показників відображено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка показників розвитку соціально-психологічної зрілості студентів

№ з/п	Змістові особливості соціально-психологічної зрілості	До проведення експерименту (середньогрупові показники в балах)		Після проведення експерименту (середньогрупові показники в балах)		t-критерій Стьюдента
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	ЕГ
1	Мотивація досягнення	12,40	12,48	12,39	13,88	9,487*
2	Ставлення до свого «Я»	14,99	15,68	15,02	16,96	8,874*
3	Громадянська свідомість	1,52	1,48	1,49	38,48	1,826*
4	Життєва настанова	9,16	9,96	9,76	11,40	6,423*
5	Психологічна близькість до іншого	4,99	5,20	6,08	17,56	6,658*
6	Соціально-психологічна зрілість	45,10	44,80	45,30	53,00	9,394*

* – значущість на рівні $0 \leq 0,05$.

Таким чином, тренінгова програма, спрямована на розвиток соціально-психологічної зрілості, є ефективною, оскільки після її завершення фіксуємо якісні зміни у міжособистісній, особистісній та суспільній адекватності. Такі зміни полягають у зростанні мотивації досягнення, покращенні ставлення до свого «Я», збільшенні почуття громадського обов'язку та вираженні життєвої настанови, представлені зростанням суспільних інтересів та соціальної активності.

Оскільки розвиток передбачає якісну зміну у структурі явища, що має не обернений і стійкий характер, було здійснено повторну діагностику досліджуваних експериментальної групи через півроку. Статистично-

математична обробка результатів здійснювалася з допомогою кореляційного аналізу загального показника соціально-психологічної зрілості через часовий проміжок – 6 місяців з допомогою коефіцієнта r -Пірсона. Результати дослідження свідчать про наявність кореляційного зв'язку між показниками соціально-психологічної зрілості досліджуваних експериментальної групи в різні часові проміжки ($r=0,451$, $p<0,05$).

Таким чином, тренінгова програма, спрямована на розвиток соціально-психологічної зрілості, є ефективною, оскільки після її завершення фіксуємо якісні зміни у міжособистісній, особистісній та суспільній адекватності. Такі зміни полягають у зростанні мотивації досягнення, покращенні ставлення до свого «Я», збільшенні почуття громадського обов'язку та вираженні життєвої настанови, представлені зростанням суспільних інтересів та соціальної активності.

Висновки до розділу 3

У розділі представлено особливості і результати впровадження тренінгової програми розвитку соціально-психологічної зрілості на основі інформаційної позиції студентів. Тренінгова програма відповідає концептуальній моделі інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів та містить три основні блоки: особистісний, міжособистісний та суспільний.

Встановлено, що лише соціально зріла особистість може зберігати інформаційну безпеку на особистісному і державному рівні, оскільки має сформовані індивідуальні, вибіркові та свідомі ставлення до інформації, інакше кажучи, сформовану інформаційну позицію. Важливим виявленим фактом є те, що на державному рівні інформаційна безпека регулюється Конституцією України, і передбачає захист громадян від інформаційних війн та інтервенцій. Водночас важливим залишається вивчення коректного способу та стилю засвоєння інформації особистості, які є чинником соціально-психологічної зрілості особистості.

Кожен із трьох блоків тренінгової програми спрямовувався на розвиток інформаційної позиції як чинника особистісної, міжособистісної та суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості. Упродовж реалізації особистісного блоку увага приділялася розвиткові самопізнання, особистісної відповідальності і саморефлексії. Міжособистісний блок мав на меті ознайомлення студентів із різними видами інформаційної позиції, які притаманні особистості та вдосконалення вміння ефективної міжособистісної взаємодії із урахуванням своєрідних способів і стилів засвоєння інформації. Суспільний блок спрямовувався на розвиток громадянської позиції студентів через ознайомлення із культурно-історичною спадщиною України, крос-культурними відмінностями у різних національних просторах та інформаційною безпекою на державному і міждержавному рівнях.

Результати впровадження тренінгу свідчать про його ефективність відповідно до кількісних і якісних показників. Розвиток соціально-психологічної зрілості студентів полягає у динаміці показників особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності. Ця динаміка представлена мотивацією досягнення, ставленням до свого «Я», збільшенням почуття громадського обов'язку та змінами життєвої настанови: зростанням суспільних інтересів та соціальної активності.

Результати дослідження, що відображені в розділі, представлені у таких працях:

1. Хворост Х. Ю. Психологічне забезпечення інформаційної безпеки у сучасному суспільстві / Х. Ю. Хворост // Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи // Матеріали першого всеукраїнського конгресу із соціальної психології (УКСП–2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ispp.org.ua/podiy_14_s_17.htm. – 2010.
2. Хворост Х. Ю. Сучасні напрями дослідження тероризму в психолінгвістиці / Х. Ю. Хворост // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє // Матеріали IV Міжнародної науково-

- практичної конференції аспірантів і студентів: у 2 т. Т.1. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – С. 366 – 367.
3. Засекіна Л. В. Інформаційна безпека у вимірі інформаційно-психологічної позиції особистості / Л. В. Засекіна, Х. Ю. Хворост // Актуальні проблеми прикладної психології // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2012. – С.196 – 200.
 4. Засекіна Л. В. Професійно-соціальна зрілість особистості державного службовця / Л. В. Засекіна, Х. Ю. Хворост // Актуальні проблеми державного управління на сучасному етапі державотворення // Матеріали V Науково-практичної конференції. – Луцьк, 2011. – С.76-78.
 5. Шишкина К. Ю. Формирование информационно-психологической позиции личности в контексте обеспечения информационной безопасности / Х. Ю. Шишкина // Молодежь, семья, общество // Материалы международной конференции. – Рязань : Лист, 2013. – С. 289 – 293.

ВИСНОВКИ

1. На підставі теоретичного аналізу встановлено, що інформаційна позиція – це система індивідуальних, вибіркових та свідомих ставлень до інформації, що виявляється у способах обробки інформації, стилях її засвоєння, а також виборі джерела та змісту інформації відповідно до інформаційних потреб особистості. Встановлено концептуальні межі поняття соціально-психологічної зрілості як феномену, що утворюється внаслідок функціонування особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності особи у мікро- та макро-соціальних середовищах, при цьому адекватність розуміється як здатність діяти адекватно відповідно до власних потреб та вимог середовища. З'ясовано, що інформаційна позиція сприяє розвитку соціально-психологічної зрілості особистості, пік якого припадає на віковий період особистості студента та зіставляється з відповідними задачами психічного розвитку цього періоду: становлення особистісної ідентичності, соціально-професійна адаптація, усвідомлення громадянських прав та обов'язків, соціальна відповідальність.

2. Сконструйовано концептуальну модель інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості студентів, у якій відображено структурно-функціональні особливості соціально-психологічної зрілості як макросистеми особистості, представлені мікросистемами – особистісною, міжособистісною і суспільною адекватністю. Кожен із цих компонентів зумовлюється індивідуальними, вибілковими та свідомими ставленнями до інформації, які сполучаються із конкретними видами інформаційного простору студентів, відповідно індисеміосферою (знаки і символи, якими послуговується людина для особистісного зростання), мінісеміосферою (знаки і символи для ефективної міжособистісної взаємодії), семіосферою (знаки і символи для вироблення активної громадянської позиції, зростання суспільних інтересів та соціальної активності). Усі виділені структурні компоненти тісно взаємопов'язані між собою, утворюючи системність феномену соціально-психологічної зрілості студентів.

3. Аналіз результатів емпіричного дослідження вибірових та індивідуальних ставлень у структурі інформаційної позиції студентів свідчить про те, що існують зв'язки між показниками конкретно-послідовного стилю засвоєння інформації та суб'єктивованого/категоріального способу обробки інформації; показниками абстрактно-довільного стилю із показниками рефлексивного способу обробки інформації, показниками конкретно-довільного стилю з показниками імпульсивного способу обробки інформації, показниками абстрактно-послідовного стилю з показниками аналітичного способу обробки інформації. Встановлено кореляційні зв'язки між різними видами ставлень та особистісними властивостями. Визначено негативний кореляційний зв'язок між показниками об'єктивованого/категоріального способу обробки інформації (відкрита пізнавальна позиція) з показниками реактивної агресивності і невротичності; між показниками суб'єктивованого/категоріального способу обробки інформації (закрита пізнавальна позиція) та показниками комунікабельності; позитивний кореляційний зв'язок між показниками суб'єктивованого/фактичного способу обробки інформації (закрита пізнавальна позиція) та показниками врівноваженості; між показниками імпульсивності та реактивної агресивності.

Виявлено, що існують незначні відмінності у крос-культурних проявах свідомого ставлення українських і американських студентів до інформації як складової інформаційної позиції молоді. Це свідчить на користь особистісного досвіду у формуванні ставлення до інформації, передусім, індивідуальних і вибірових ставлень як способів обробки та стилів засвоєння інформації. Водночас, наявність таких відмінностей показує вплив соціокультурного простору на розвиток свідомих ставлень до інформації. Визначено види соціально-психологічної зрілості студентів (особистісний, міжособистісний, суспільний) та особливості прояву інформаційної позиції в межах кожного виду.

4. Результати впровадження тренінгової програми розвитку соціально-психологічної зрілості студентів свідчать про її ефективність. Розвиток

соціально-психологічної зрілості студентів полягає у динаміці показників особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності, представлених мотивацією досягнення, зміною ставлення до свого «Я», збільшенням почуття громадського обов'язку і змінами життєвої настанови.

Перспективним вважаємо ґрунтовне дослідження інформаційної позиції особистості, передусім, вибіркових і свідомих ставлень до інформації відповідно до вікової генези особистості, професійної діяльності, гендерних і статевих ознак, а також розробку комплексних психологічних технологій для розвитку інформаційної безпеки особистості упродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абсалямова Л. М. Аналіз основних наукових підходів до феномену зрілості особистості в психології / Л. М. Абсалямова // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія Психологія. – Вип. 37. – Харків : ХНПУ, 2010. – С. 6–14.
2. Абсалямова Л. М. Види та критерії психологічної зрілості людини / Л. М. Абсалямова // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія Психологія. – Вип. 38. – Харків : ХНПУ, 2011. – С. 5–17.
3. Абсалямова Л. М. Категорія зрілості особистості у віковій психології [Електронний ресурс] / Л. М. Абсалямова. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psykhol/2011_39/01.html. – Назва з екрану.
4. Абульханова К. А. Время личности и время жизни / К. А. Абульханова. – СПб. : Алетейя, 2001. – 250 с.
5. Абульханова-Славская К. А. Психология и сознание личности (проблемы методологии, теории и исследования реальной личности) : избр. психол. тр. / К. А. Абульханова-Славская // Акад. пед. и социал. наук; Моск. психолого-социал. ин-т. – М.: [б. и.], 1999. – 224 с.
6. Абульханова-Славская К. А. Типология активности личности в социальной психологии / К. А. Абульханова-Славская // Психология личности и образ жизни / Отв. ред. Е. В. Шорохова. М.: Наука, 1987. – С. 10–14.
7. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
8. Агузумцян Р. В. Психологическая безопасность личности в периоды поздней взрослости и старости / Р. В. Агузумцян, Е. Б. Мурадян // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29, № 3. – С. 22–29.
9. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии / А. Адлер. – М. : Изд-во “Когито-центр”, 2002. – 220 с.
10. Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер. – СПб. : Академ. проект, 1997. – 256 с.

11. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М. : Дайджест, 1995. – 296 с.
12. Акмеология / за ред. А. А. Деркач. – М. : РАГС, 2002. – 650 с.
13. Аллахвердов В. М. Когнитивные стили в контурах процесса познания / В. М. Аллахвердов / под ред. В. А. Колга. – Таллин : ТПИ, 1986. – 345 с.
14. Ананьев Б. Г. Избранные труды по психологии / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2007. – 412 с.
15. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 380 с.
16. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания: Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. – М. : Воронеж, 1996. – С. 196–280.
17. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 282 с.
18. Андерсон Дж. Когнитивная психология / Дж. Андерсон. – СПб. : Питер, 2002. – 496 с.
19. Антонова Н. О. Психологічна зрілість як основа готовності до професійної діяльності психолога / Н. О. Антонова, Л. І. Рибачук // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієва. – Вип. 7. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 29–43.
20. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності психолога / Н. О. Антонова // Практична психологія та соціальна робота, 2011. – №2. – С. 31–35.
21. Ануфрієва О. В. Психологічні особливості впливу засобів масової інформації на структуру ціннісних орієнтацій студентської молоді: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.05 / О. В. Ануфрієва. – К., 2010. – 19 с.
22. Анциферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системы / Л. И. Анциферова // Психология формирования и развития личности. – М. : МГУ, 1981. – С. 3–18.

23. Аптер М. За пределами черт личности: реверсивная теория мотивации / М. Аптер. – Луцк : Медиа, 2004. – 111 с.

24. Арканова О. В. Психологія взаємин: монографія / О. В. Арканова. – К. : КММ, 2009. – 120 с.

25. Архипова С. П. Творча зрілість особистості й рівні досягнення “акме” людини в процесі її професійного становлення / С. П. Архипова // Соціальна педагогіка, 2005. – №4. – С. 84–90.

26. Асмолов А. Г. Когнитивный стиль личности как средство разрешения проблемно-конфликтных ситуаций / А. Г. Асмолов / под ред. В. Колга. – Таллин : Изд-во ТПИ, 1986. – 349 с.

27. Асмолов А. Г. О некоторых перспективах исследования смысловых образований личности / А. Г. Асмолов, Б. С. Братусь // Вопросы психологии, 1979. – № 4. – С. 35–46.

28. Асмолов А. Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии / А. Г. Асмолов. – М. : Смысл, 2002. – 480 с.

29. Асмолов А. Г. Три грани интериоризации / А. Г. Асмолов // Научное творчество Л. С. Выготского и современная психология. – М., 1981. – С. 10 – 13.

30. Бажан А. К. Проблемный портрет молодої людини / А. К. Бажан // Дзеркало тижня, 2006. – № 8. – С. 7–8.

31. Балл Г. О. Про психологічний зміст і духовну сутність педагогічної складової вищої освіти / Г. О. Балл // Університетська педагогічна освіта як шлях гуманізації суспільства. Матеріали доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – К. : КНЕУ, 1999. – С. 14 –18.

32. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику/А.Н. Баранов. – М. : ЛИБРОКОМ, 2013. – 386 с. – (Новый лингвистический учебник).

33. Белянин В. П. Введение в психолінгвістику / В. П. Белянин. – М. : ЧеРо, 2000. – 128 с.

34. Бердник Г. Б. Особистісний розвиток як компонент структури професіоналізму майбутніх фахівців / Г. Б. Бердник, О. О. Прокоф'єва //

Актуальні проблеми практичної психології : зб. наук. праць. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. – С. 22–25.

35. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн., Кн. 1 : Особистісно-орієнтувальний підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.

36. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку «Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія, 1997. – №9 (16). – С. 9 – 21.

37. Білуха Т. І. Розвиток особистості майбутнього психолога-практика засобами корекційно-виховного впливу : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Т. І. Білуха. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

38. Блиева Ф. И. Формирование профессиональной субъектной позиции у будущих специалистов по физкультуре и спорту : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. Ф. Блиева. – Майкоп, 2007. – 25 с.

39. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев. – М. : Флинта: Наука, 1998. – 168 с.

40. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович // Вопросы психологии. – М., 1979. – № 4. – С. 23–34.

41. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.

42. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович // Вступительная статья Д. И. Фельдштейна / под редакцией Д. И. Фельдштейна. – 2-е изд. – М. : Изд-во «Институт практической психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.

43. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. – СПб. : ПРАЙМ–ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.

44. Бондаренко А. Ф. Социальная психотерапия личности / А. Ф. Бондаренко. – К.: КГПИИЯ, 1991. – 167 с.

45. Бордовская Н. В. Педагогика. Учебник для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.

46. Боришевський М. Й. Екстраполяція теоретичних принципів

психологічної науки у контекст практичної психології / М. Й. Боришевський // Актуальні проблеми практичної психології : зб. наук. праць. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2009. – Ч. I. – С. 113–120.

47.Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Актуальні проблеми психології : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – Т. 1. – К. : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2001. – Ч. 2. – С. 26–33.

48.Боришевский М. И. Развитие саморегуляции поведения школьников : Автореф. дисс. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / КГПИ им. М. П. Драгоманова. – К., 1992. – 78 с.

49.Боришевський М. Й. Традиції в українській психологічній науці та їх розвиток у сучасному контексті / М. Й. Боришевський // Спадкоємність та інновації в українській психологічній науці : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ – Хмельницький – Кам'янець-Подільський, 2002. – Ч. 1. – С. 9–15.

50.Брагіна Н. В. Життєва позиція як предмет психологічного аналізу [Електронний ресурс]. Н. В. Брагіна – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/759/94/>. – Назва з екрану.

51.Братусь Б. С. Психология и психоанализ характера: хрестоматия / Ред. сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2002. – 640 с.

52.Братченко С. Л. Личностный рост и его критерии / С. Л. Братченко, М. Р. Миронова // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб., 1997. – С. 38–46.

53.Бродовська В. Й. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові / В. Й. Бродовська, І. П. Патрик, В. Я. Яблонко. – 2-е вид. – К. : ВД «Професіонал», 2005. – 224 с.

54.Брунер Дж. Психология познания: за пределами непосредственной информации /Дж. Брунер. – М. : Прогресс, 1977. – 412 с.

55.Брушлинский А. В. Ментальная репрезентация как системная модель в когнитивной психологии / А. В. Брушлинский, Е. А. Сергиенко // Ментальная репрезентация: динамика и структура. – М., 1998. – С. 5 – 22.

- 56.Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – СПб. : Питер, 2004. – 520 с.
- 57.Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової л-ри, 2008. – 592 с.
- 58.Василюк Ф. Е. Психология переживания / Ф. Е. Василюк. – М. : МГУ, 1984. – 200 с.
- 59.Васютинський В. О. Соціально-психологічні підстави референтності спільноти / В. О. Васютинський // Психологічні перспективи. – Вип. 15. – 2010.– С. 18–34.
- 60.Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов / Л. М. Веккер. – М. : Смысл, 1999. – 685 с.
- 61.Величковский Б. М. Современная когнитивная психология / Б. М. Величковский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 336 с.
- 62.Венгер Л. А. Психическое развитие ребенка в процессе совместной деятельности / Л. А. Венгер // Вопросы психологии. – 2001. – № 3. – С. 17 – 26.
- 63.Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М.: МГУ, 1990. – 183 с.
- 64.Винер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине / Н. Винер; пер. с англ. И. В. Соловьева и Г. Н. Поварова / под ред. Г. Н. Поварова. – 2-е изд. – М. : Наука; Гл. ред. изд. для зарубежных стран, 1983. – 344 с.
- 65.Выготский Л. С. Анализ эстетической реакции / Л.С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 480с.
- 66.Выготский Л. С. История развития высших психологических функций / Л. С. Выготский // Собрание сочинений : в 6-ти т. / под ред. А. М. Матюшкина. – Т. 3 : Проблемы развития психики. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
- 67.Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский / под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.

68.Выготский Л. С. Собрание сочинений / Л. С. Выготский // Вопросы теории и истории психологии. В 6-ти тт. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1982. – 488с.

69.Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія / Ж. П. Вірна. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2003. – 320 с.

70.Вірна Ж. П. Самоставлення як імперативний модус професійної ідентифікації особистості / Ж. П. Вірна // Психологічні перспективи. – Вип. 17. – 2011. – С. 28–39.

71.Власова О. І. Провідні чинники розвитку соціального потенціалу особистості / О. І. Власова // Соціальна психологія – К., 2005. – № 2. – С. 55-63.

72.Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія / О. І. Власова. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. – 308 с.

73. Воронцова Т. В. Основи здоров'я : Підручник для 8-го класу загальноосвітніх навч. закладів / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко. – К. : Алатон, 2008. – 160 с.

74.Вплив електронних ЗМІ на функціонування мови в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vybory.org/articles/96.html>. – Назва з екрану.

75.Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Смысл, 2006. – 1136 с.

76.Гальперин П. Я. Введение в психологию : учебн. пособие для вузов / П. Я. Гальперин / под. ред. А. И. Подольского. – М. : Книжный дом «Университет», 2000. – 326 с.

77.Гейвин Х. Когнитивная психология / Х. Гейвин . – СПб. : Питер, 2003. – 272 с.

78.Гендина Н. И. Концептуальные основы формирования информационной культуры личности [Электронный ресурс] / Н. И. Гендина. – Режим доступа : http://www.mediagram.ru/netcat_files/108/110/h_2c42278d0a9ee8283295350deb5f5bbd – Название с экрана.

79. Гильбух Ю. З. Тест-опросник личностной зрелости / Ю. З. Гильбух. – К. : НПЦ «Перспектива», 1995. – 24 с.
80. Глива Є. Вступ до психотерапії / Є. Глива. – Острог–Київ : Вид-во “Острозька академія”, 2004. – 530 с.
81. Гневашева В. А. Становление профессиональной позиции личности / В. А. Гневашева, Э. В. Сукталиева, Н. Ф. Терпугова // Образование и образованный человек в XXI веке. – 2007. – №3. – С. 60 – 63.
82. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. – К. : Наукова думка, 1988. – 143с.
83. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації: професіогенез особистості / В. І. Гордієнко // Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посібник / за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. – Хмельницький : ТУП, 2001. - С. 28-67.
84. Горелов И. Н. Избранные труды по психолингвистике / И. Н. Горелов. – М. : Лабиринт, 2003. – 320 с.
85. Гошовський Я. О. Ре соціалізація депривованої особистості : монографія / Я. О. Гошовський. – Дрогобич : Коло, 2008. – 480 с.
86. Грушин Б. А. Массовая информация в советском промышленном городе: опыт комплексного социологического исследования / Б. А. Грушин, Л. Н. Федотова, Е. Я. Таршис и др. / под общ. ред. Б. А. Грушина, Л. А. О니кова. – М. : Политиздат, 1980. – 365с.
87. Гут М. М. Динамика информационно-психологического созревания личности / М. М. Гут // Соционика, ментология и психология личности. – 1997. – №5. – С.61-66.
88. Давыдов В. В. О перспективах теории деятельности / В. В. Давыдов // Вестник Моск. ун-та. Серия психология. – 1993. – № 2. – С. 25 – 31.
89. Демакова И. Д. Личностно-профессиональная позиция педагога как основа гуманизации воспитательной деятельности / И.Д. Демакова // Вестник РГНФ. – 2005. – № 3. – С. 186-193.

90. Дейк Т. А. Язык. Понимание. Коммуникация / Т. А. Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

91. Дідик Н.М. Особливості розвитку особистісної зрілості майбутніх психологів/ Н.М. Дідик // Актуальні проблеми практичної психології : зб. наук. праць/Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – Ч I. – С. 349-358.

92. Дмітрієва О. А. Особливості потребнісно-мотиваційної сфери психосоціально зрілих і психосоціально незрілих особистостей / О. А. Дмітрієва // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 9. – С. 8–12.

93. Долинська Ю. Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. / Долинська Юлія Георгіївна – К., 2000. – 196 с.

94. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2004. – 320 с.

95. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.

96. Дунчев В. Н. Когнитивный стиль и дивергентное мышление / В. Н. Дунчев, И. М. Палея // Когнитивные стили. – Таллинн : ЭИНЛ, 1986. – С.86-91.

97. Дьяченко М. И. Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – М. : АСТ, 2001. – 576 с.

98. Егорова М. С. Генотип и среда в вариативности когнитивных функций / М. С. Егорова // Роль среды и наследственности в формировании индивидуальности человека. – М. : Педагогика, 1988. – 181 – 236с.

99. Ємчик Л. Б. Адаптація моделі сприйняття інформації до процесу навчання / Л. Б. Ємчик // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – № 6. – С. 60-71.

100. Ждан А. Н. История психологии от античности до наших дней / А. Н. Ждан. – М. : МГУ, 1990 – 375 с.

101. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 157 с.

102. Заболотна Н. Особливості когнітивних стилів у структурі індивідуальності студента [Електронний ресурс] / Н. Заболотна // Гуманітарний вісник. – № 25. — Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/gvprkhdpi/2012_25/321_326.PDF. – Назва з екрану.

103. Завгородня О. В. Особистість: шляхи досягнення зрілості / О. В. Завгородня // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 12. – С. 11-17.

104. Засекін С. В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія / С. В. Засекін. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 276 с.

105. Засекіна Л. В. Когнітивний стиль конструювання психологічної реальності особистості / Л. В. Засекіна // Психологічні перспективи. – Вип. 5. – 2004. – С. 77 – 86.

106. Засекіна Л. В. Мовленнєва культура як критерій особистісної зрілості / Л. В. Засекіна // Психологічні перспективи. – 2010. – Вип. 15. – С. 61–72.

107. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посібн. / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 188 с.

108. Засекіна Л. В. Інформаційна безпека у вимірі інформаційно-психологічної позиції особистості / Л. В. Засекіна, Х. Ю. Хворост // Актуальні проблеми прикладної психології // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2012. – С.196 – 200.

109. Засекіна Л. В. Професійно-соціальна зрілість особистості державного службовця / Л. В. Засекіна, Х. Ю. Хворост // Актуальні проблеми державного управління на сучасному етапі державотворення // Матеріали V Науково-практичної конференції. – Луцьк, 2011. – С.76-78.

110. Зейгарник Б. В. Теории личности в зарубежной психологии / Б. В. Зейгарник. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 128 с.

111. Зинченко В. П. Культурно-историческая психология и психологическая теория деятельности: живые противоречия и точки роста / В. П. Зинченко // Вестник Моск. ун-та, Серия 14. Психология. – 1993. – № 2. – С. 41 – 51.

112. Зинченко Т. П. Когнитивная и прикладная психология / Т. П. Зинченко. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2000. – 608 с.

113. Зорина Е. С. Позиция личности в философско-социологических и психолого-педагогических исследованиях 70-80-х гг. XX в. / Е. С. Зорина // Педагогика и психология, теория и методика обучения. – М., 2009. – № 15. – С. 400-403.

114. Зуев И. А. Изучение информационных модальностей учащихся / И. А. Зуев // Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія». – 2003. – № 599. – С. 119 – 123.

115. Іваненко Б. Б. Особистісна психокорекція майбутнього практичного психолога засобами активного соціально-психологічного навчання: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Іваненко Богдана Борисівна. – Черкаси, 2005. – 199 с.

116. Исаев Д. Н. Психическое недоразвитие у детей / Д. Н. Исаев. – Л. : Медицина, 1982. – 224 с.

117. Казміренко В. П. Інтеграційні процеси в суспільстві та політичний вибір особистості: монографія / В. П. Казміренко. – К. : Міленіум, 2008. – 360 с.

118. Каламаж Р. В. Само ставлення як складова частина емоційно-оцінного компонента Я-концепції / Р. В. Каламаж // Психологічні перспективи. – Вип. 15. – 2010. – С. 72 – 81.

119. Кирилюк І. М. Психологічні чинники підготовки практичного психолога до ведення терапевтичного діалогу : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / І. М. Кирилюк. – К., 2006. – 20 с.

120. Клаус Г. Введение в дифференциальную психологию учения / Г. Клаус. – М. : Прогрес, 1987. – 336с.

121. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы / Е. А. Климов. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1969. – 278с.

122. Когнитивная психология: Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова. – М. : ПЕР СЭ, 2002.– 480 с.

123. Колісник О. П. Методологічні принципи побудови концепції саморозвитку особистості / О. П. Колісник // Психологічні перспективи. – Вип. 4. – 2003. – С. 133 –138.

124. Колга В. А. Возможные миры когнитивных стилей / В. А. Колга // Когнитивные стили. – Таллинн : ЭИНЛ, 1986. – С. 32-37.

125. Колга В. А. Дифференциально-психологическое исследование когнитивного стиля и обучаемости : автореф. дис. ... канд. психол. наук / В. А. Колга. – Л. : [б. и.], 1976. – 22 с.

126. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.

127. Кон И. С. Психология юношеского возраста: проблемы формирования личности: учеб. пособие / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.

128. Кон И. С. Социологическая психология / И. С. Кон. – М. : Моск. психолого-соц. ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 1999. – 560 с.

129. Кондрашихина О. А. Развитие способности к фасилитационному влиянию у будущих психологов / О. А. Кондрашихина // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №9–10. – С. 57–73.

130. Кондрашихіна О. О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. О. Кондрашихіна. – К., 2004. – 20 с.

131. Корнилова Т. В. Методологические основы психологии / Т. В. Корнилова, Ф. Д. Смирнов. – СПб. : Питер, 2006. – 320 с. (Серия «Учебное пособие»).

132. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Радянська школа, 1989. – 608 с.

133. Кохан С. Т. Влияние информационных технологий на психологическую безопасность человека / С. Т. Кохан, А. Э. Мелоян // Актуальні проблеми практичної психології. – Херсон : Вишемирський, 2010. – С. 207-210.

134. Коцан І. Я. Психологія здоров'я людини / І. Я. Коцан, Г. В. Ложкін, М. І. Мушкевич / За ред. І. Я. Коцана. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 352 с. – (Посібники та підручники ВНУ імені Лесі Українки)

135. Кравец Г. Ю. Педагогические условия проявления личностной зрелости студентов в учебно-воспитательном процессе вуза / Г. Ю. Кравец : дисс. ... канд. пед. наук. – Иркутск : ГОУ ВПО «Иркутский гос. пед. Университет», 2005. – 182 с.

136. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.

137. Крэйн У. Теории развития. Секреты формирования личности / У. Крэйн. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 512 с.

138. Крюкова О. В. Відповідальність як складова процесу соціального розвитку особистості [Електронний ресурс] / О. В. Крюкова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2010_25_2/kryukova.pdf. – Назва з екрану.

139. Кузьменко Л. В. Сутність свідомого ставлення старшокласників шкіл-інтернатів до своїх базових прав та обов'язків / Л. В. Кузьменко // Збірник наук. праць. – Вип. 15 (II). – Київ, 2011. – С. 98–105.

140. Лактионов А. Н. Координаты индивидуального опыта: монография / А. Н. Лактионов. – Х. : Бизнес Информ, 1998. – 492 с.

141. Лаптева М. Д. Позиция в структуре профессионального общения: автореф. дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.07 / М. Д. Лаптева. — М., 1999 – 24 с.

142. Лапченко І. О. Емоційне ставлення до себе та ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / І. О. Лапченко. – Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2006. – 237 с.

143. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения / под общ. ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко и др. – В 2-х томах. – Т.1. – М. : Педагогика, 1983. – 391 с.

144. Ложкін Г. В. Психологія: терміни, поняття, визначення: словник-довідник / Ложкін Г. В., Коцан І. Я., Бараннік В. А., Подляшаник В. В. / за заг. ред. Г. В. Ложкіна. – Луцьк : Волин. нац.ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 188 с.

145. Ложкин Г. В. Практическая психология в системах “человек-техника” / Г. В. Ложкин, Н. И. Повякель. – К. : МАУП, 2003. – 294 с.

146. Ломов Б. Ф. Когнитивные процессы как процессы психического отражения / Б. Ф. Ломов // Когнитивная психология: Материалы советско-финского симпозиума. – М., 1986. – С. 7 – 21.

147. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.

148. Лубовский Д. В. Понятие внутренней позиции – проблема и перспективы исследования [Электронный ресурс] / Д. В. Лубовский. – Режим доступа : <http://www.kursm.ru/psy106.html>. – Название с экрана.

149. Лук А. Н. Эмоции и личность / А. Н. Лук. – М. : Знание, 1982. – 175 с.

150. Лукасевич О. А. Особливості досягнення особистісної зрілості студентами вищого навчального закладу / О. А. Лукасевич // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – №26 (50). – Серія №12. – Ч. II. – С. 67–71.

151. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии / А. Р. Лурия. – СПб. : Питер, 2004. – 320 с.

152. Лурия А. Р. Мышление и речь / А. Р. Лурия. – М. : МГУ, 1975. – 107 с.

153. Лурия А. Р. Об историческом развитии познавательных процессов / А. Р. Лурия. – М. : Наука, 1974. – 172 с.

154. Лурия А. Р. Язык познания / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.

155. Лушин П. В. Психология личностного изменения : монография / П. В. Лушин. – Кировоград: Имекс ЛТД, 2002. – 360 с.

156. Лушникова О. Н. Субъектность духовно-нравственной позиции личности [Электронный ресурс] / О. Н. Лушникова. – Режим доступа : <http://www.sgu.ru/faculties/physical/departments/itphysics/international2007/soderg.php>. – Назва з екрану.

157. Люзьяк М. В. Суспільна інформаційних ресурсів і комунікацій у моделюванні уявлень про знання / М. В. Люзьяк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – №6. – С. 157-163.

158. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : КММ, 2006. – 240 с.

159. Максименко С. Д. Общая психология / С. Д. Максименко. – М. : Ваклер, 1999. – 523 с.

160. Максименко С. Д. Психология личности / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. – К. : КММ, 2007. – 296 с.

161. Максименко С. Д. Роль когнітивно-стильових особливостей особистості в процесі навчальної діяльності / С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Вип. 14. – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2010. – С. 3-10.

162. Максимова В. Н. Акмеология: новое качество образования: книга для педагогов / В. Н. Максимова. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002. – 98 с.

163. Маркин В. Н. Жизненная позиция личности как психолого–акмеологическая категория и феномен социального самоутверждения / В. Н. Маркин // Мир психологии. – 2005. – № 4. – С. 45-50.

164. Маслоу А. Г. Дальние пределы человеческой психики / А. Г. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 432 с.

165. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1997. – 300 с.

166. Матласевич О. В. Проблема дослідження моральності в когнітивній парадигмі / О. В. Матласевич // Наукові записки. Серія «Психологія і

педагогіка». – Вип. 14. – Острого : Нац. ун-т «Острозька академія», 2010. – С. 199-206.

167. Маурер А. Эмоциональная зрелость как критерий готовности к обучению в школе / А. Маурер // Диагностика и регуляция эмоциональных состояний. – Одесса, 1990. – Ч. 2. – С. 67-74.

168. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М., 1966. – С. 36-37.

169. Мацкайлова О. А. Особенности становления субъектной позиции в старшем школьном возрасте / О. А. Мацкайлова // Педагогические проблемы становления субъектности школьника, студента, педагога в системе непрерывного образования. – Волгоград : Изд-во ВГИПКРО, 2003. – Вып. 12. – С. 51-54.

170. Мітлош А. В. Психологічні особливості лідерської обдарованості учнів гімназії / А. В. Мітлош // Психологічні перспективи. – 2011. – Вип.18. – С. 176-185.

171. Михайлов О. В. Формування соціальної зрілості студентів економічного профілю: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / О. В. Михайлов. – К. : Ін-т пробл. виховання АПН України, 2001. – 20 с.

172. Моляко В. А. Психология конструкторской деятельности / В. А. Моляко. – М., 1983. – 134 с.

173. Моргун В. Ф. Проблема периодизации развития личности в психологии / В. Ф. Моргун. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 84 с.

174. Мясищев В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясищев / под ред. А. А. Бодалева. – М. : Изд-во «Институт практической психологии», 1995. – 356 с.

175. Мясищев В. Н. Психология отношений: Избранные психологические труды / В. Н. Мясищев. – М. : Ин-т практической психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1998. – 368 с.

176. Наумчик Н. В. Психологічна зрілість студентів у контексті актуальних проблем психологічної науки і практики / Н. В. Наумчик // Особистість у

просторі культури: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного симпозіуму 24 вересня 2009. – Севастополь : Рібест, 2009. – С. 88-91.

177. Немов Р. С. Психологія: Словарь-справочник / Р. С. Немов: В 2 ч. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – Ч.1. – 304 с.

178. Нища О. Інформаційні потреби та проблема інформатизації українського суспільства / О. Нища // Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених / за заг. ред. канд. філос. наук, доц. Л. В. Квасюк. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2010. – 280 с.

179. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К. : Вища школа, 2003. – 126 с.

180. Обухова Л. Ф. Возрастная психология / Л. Ф. Обухова. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 442 с.

181. Общая психология и психология личности / ред. А. А. Реан. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА ; СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. – 639 с.

182. Овсянецька Л. П. До питання про психологічні критерії зрілої особистості / Л. П. Овсянецька // Актуальні проблеми психології. – Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – Ч.2. – К. : Ін-т психології ім. Г. С.Костюка АПН України, 2001. – С 105-110.

183. Олпорт Г. Личность в психологии / Г. У. Олпорт. – "КСП+", М. : «Ювента», 1998. – 345 с.

184. Олпорт Г. Становление личности / Г. Олпорт // Избранные труды. – М. : Смысл, 2002. – 462 с.

185. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – У 2 кн. – Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.

186. Орбан-Лембрик Л. Е. Структурно-функціональна модель спілкування: соціально-психологічний аспект аналізу / Л. Е. Орбан-Лембрик // Вісник

Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 104 – 115.

187. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. Теория речевых актов. – М. : Прогресс. – 1986. – С. 22-131.

188. Палей А. И. Модальностная структура эмоциональности и когнитивный стиль / А. И. Палей // Вопросы психологии. – 1982. – №1. – С.118 – 126.

189. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории / Б. Д. Парыгин. – М.: “Мысль”, 1971. – 352с.

190. Пасічник І. Д. Психологія поетапного формування операційних структур систематизації / І. Д. Пасічник. – Острог: Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2004. – 242 с.

191. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. – М.: Межд. пед. академия, 1994. – 680 с.

192. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис. ...д-ра. психол. наук : 19.00.07 / Т. О. Піроженко. – К., 2004. – 40 с.

193. Пов’якель Н. І. Психологічні передумови становлення позитивної Я-концепції як базової компоненти професійного самовизначення психолога / Н. І. Пов’якель, І. О. Блохіна // Психологія : зб. наук. праць. Вип. 2 (5) – К. : НПУ. – С. 177–183.

194. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія / Е. О. Помиткін. – К. : Наш час, 2007. – 280 с.

195. Попова Т. В. Формирование жизненной позиции подростка в деятельности детского общественного объединения : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. В. Попова. – Саратов, 2008. – 20 с.

196. Потапова В. Д. Функціональна система психологічних механізмів інтуїтивно-почуттєвого відображення: монографія / В. Д. Потапова. – Донецьк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 336 с.

197. Потапчук Л. В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості в різних умовах соціалізації / Л. В. Потапчук // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред С.Д.Максименка– Т. 2. – Ч. 6. – К., 2000. – С. 37-41.

198. Потапчук Л. В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л. В. Потапчук. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2001. – 205 с.

199. Потапчук Л. В. Психологічна зрілість – основа професійного становлення старшокласників / Л. В. Потапчук // Наукові записки. Серія Психологія. Педагогіка. – Острог, 2000. – Вип 1. – С. 66-70.

200. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К. : Ваклер. – 2001. – 656 с.

201. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К. : Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.

202. Практикум по общей и экспериментальной психологии / под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – СПб : Питер, 2000. – 560 с. (Серия «Практикум по психологии»)

203. Практическая психодиагностика: методики и тесты / под ред. Д. Я. Райгородского. – Самара, 1999. – 668 с.

204. Процесс формирования жизненной позиции личности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pro-psichology.ru/process-formirovaniya-aktivnoj-zhiznennoj-pozicii/167-process-formirovaniya-zhiznennoj-pozicii-lichnosti.html>. – Оглавление с экрана.

205. Прядко С. А. Життєва позиція особистості в аспекті сучасного соціально-філософського осмислення [Електронний ресурс] / С .А. Прядко // Філософський альманах “Мультиверсум”. – К. : Центр духовної культури, 2004. – №40. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/ M_40/Pryadko.htm. – Назва з екрану.

206. Психолінгвістика / [Т. Н. Ушакова, И. В. Королева, В. И. Лубовский и др.] ; под ред. Т. Н. Ушаковой. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 416 с.

207. Психолінгвістическа експертиза ксенофобії в засах масової інформації / под ред. А. А. Леонтьєва. – М. : Смысл, 2003. – 85 с.
208. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006. – 426 с.
209. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
210. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
211. Пурло О. Ю. Життєва творча позиція особистості: поняття, сутність та структура / О. Ю. Пурло // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2009. – Т2. - №74. – С.98-101.
212. Радионова Н. Ф. Педагогические основы взаимодействия педагогов и старших школьников в учебно-воспитательном процессе : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н. Ф Радионова. – Л., 1991 . – 410 с.
213. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика) : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Радул. – К., 1998. – 36 с.
214. Развитие и диагностика способностей / отв. ред. Дружинин В. Н., Шадриков В. Д. – М. : Наука, 1991. – 181с.
215. Реан А. А. Акмеология личности / А. А. Реан // Проблемы развития системы акмеологических наук / под ред. Н. В. Кузьминой, А. М. Зимичева. – СПб., 1996. – С.118 – 136.
216. Реан А. А. Социальная педагогическая психология : учеб. пособие для психологов и педагогов / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб. : Питер, 2001. – 416 с.
217. Ребеко Т. А. Ментальная репрезентация как формат хранения информации / Т. А. Ребеко // Ментальная репрезентация: динамика и структура. – М., 1998. – С. 25 – 54.
218. Ребер А. Большой толковый психологический словарь / пер. с англ. Е. Чеботаревой. – М. : Вече, АСТ, 2003. –150 с.

219. Репнова Т. П. Феномен емоційної зрілості і кризи розвитку / Т. П. Репнова // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №4. – С.42 – 46.
220. Романюк В. Л. Інформація та проблеми когнітивної психології і психофізіології / В. Л. Романюк // Сучасні дослідження когнітивної психології: Матеріали міжнародної Інтернет-конференції. – Острог : Вид.-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – Вип. 1. – С. 212.
221. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 512 с.
222. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – в 2-томах. – Т.1. – М. : Педагогика, 1989. – 488 с.
223. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – в 2-томах. – Т.2. – М. : Педагогика, 1989. – 488 с.
224. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 424 с.
225. Русалов В. М. Психологическая зрелость : единая или множественная характеристика // Психологический журнал, 2006. – Т. 27. – № 5. – С. 83 – 91.
226. Савелюк Н. М. Психосемантичні аспекти дослідження свідомості особистості / Н. М. Савелюк // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Вип. 14. – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2010. – С. 260-268.
227. Савчин М. В. Соціальна психологія : підручник / М. В. Савчин. – Дрогобич : Відродження, 2000. – 274 с.
228. Савчин М. В. Предмет психологічного аналізу проблеми моральної свідомості та самосвідомості особистості / М. В. Савчин // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні». – Дрогобич, 2005. – С. 87 – 105.
229. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: дис. ... д-ра психол.наук : 19.00.07/ М. В. Савчин. – К., 1997. – 447 с.

230. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки : монографія / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 280 с.
231. Семенюк Л. М. Хрестоматія по возрастній психології: учебное пособие для студентов/Под ред. Д. И. Фельдштейна: изд. 2-е, доп. – М. : Институт практической психологии, 1996. – 304с.
232. Семиченко В. А. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу / В. А. Семиченко. – Хмельницький : ХДПІ, 2001. – 255 с.
233. Серль Дж. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 151-169.
234. Серьожникова Р. К. Суб'єктна позиція студента як реалізація його творчого потенціалу / Р. К. Серьожникова // Проблеми освіти. – 2006. – № 43. – С. 31-33.
235. Сидорская И. В. Эффективная коммуникация со СМИ: принципы и технологии / И. В. Сидорская. – Мн. Изд-во Гревцова, 2010. – 144 с.
236. Ситников В. П. Техника и технология СМИ. Печать, радио, телевидение / В. П. Ситников. – М. : Филологическое общество «Слово», 2004. – 416 с.
237. Скрипченко О. В. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.
238. Словарь психолога-практика / сост. С. Ю. Головин. 2-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Харвест, 2003. – 976 с.
239. Словопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.slovopedia.org.ua. – Назва з екрану.
240. Слотина Т. В. Психология личности / Т. В. Слотина. – СПб. : Питер, 2008. – 304с.
241. Смульсон М. Л. Психологічні особливості віртуальних навчальних середовищ / Смульсон М. Л. // Актуальні проблеми психології : [зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України] / за ред.

С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Т. 8, вип. 8 : Психологічна теорія і технологія навчання. – С. 116–126.

242. Соколова Е. Т. Проективные методы исследования личности / Е. Т. Соколова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 176 с.

243. Солсо Р. Когнитивная психология / Р. Солсо. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.

244. Сохань Л. В. Життєва компетентність особистості / Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков, Г. М. Несен. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.

245. Спиридонов В. Ф. Психологическая теория деятельности и возможности анализа индивидуального сознания / В. Ф. Спиридонов // Познание. Общество. Развитие. – М., 1996. – С. 23 – 39.

246. Старіш О. Г. Теорія відкритих систем як парадигма процесів глобального розвитку / О. Г. Старіш. – Сімферополь : Універсум, 2003. – 240 с.

247. Стариш А. Г. Философия информации / А. Г. Стариш. – Сімферополь : Таврия, 2004. – 376 с.

248. Стрельников В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання : у 2 кн / В. Ю. Стрельников. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2002. – Кн. 1. – 295 с.

249. Сухобская Г. С. Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрагогики / Г. С. Сухобская // Новые знания. – 2002. – № 4. – С. 17 – 20.

250. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания / Е. Ф. Тарасов // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С.7 – 22.

251. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : монография / В. А. Татенко. – К. : Просвита, 1996. – 404 с.

252. Татенко В. О. Психологічні ознаки професіоналізму / В. О. Татенко // Психологічні перспективи. – Вип. 4. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2003. – С. 161 – 166.

253. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу : монографія / В. О. Татенко. – К. : Міленіум, 2008. – 216 с.

254. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. - К. : Либідь, 2003. – 376 с.

255. Тихомиров О. К. Теория деятельности, измененной информационной технологией / О. К. Тихомиров // Вестник Моск. ун-та, Серия 14. Психология. – 1993. – № 2. – С.31–41.

256. Тищенко К. М. Метатеорія мовознавства / К. М. Тищенко. – К. : Основи, 2000. – 350 с.

257. Толстых Т. И. Становление социальной зрелости учащихся юношеского возраста в условиях проектной деятельности / Т. И. Толстых // Психология и школа. – 2004. – №4. – С. 22–30.

258. Третьякова І. С. Теоретико-методологічні основи дослідження відповідальності особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/psykh/2011_6/53.pdf. – Назва з екрану.

259. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе . – М.: Наука, 1966. – 450 с.

260. Уфимцева Н. В. Человек и его сознание: проблема формирования / Н. В. Уфимцева // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М.,1993. – С.59 – 75.

261. Ушакова Т. Н. Слово в действии. Интент-анализ политического дискурса / Т. Н. Ушакова [и др.] /под ред. Т. Н. Ушаковой, Н. Д. Павлова ; Рос. акад. наук.; Ин-т психологии. – СПб : Алетейя, 2000. – 416 с.

262. Уэно Х. Представление и использование знаний / Х. Уэно, Т. Коямо, Т. Окомотто. – М. : Мир, 1989. – 205 с.

263. Феномен и категория зрелости в психологии / отв. ред. А. Л. Журавлев, Е. А. Сергиенко. – М. : Ин-т психологии РАН, 2007. – 223 с.

264. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Психотерапия, 2009. – 544 с.
265. Филиппов Ф. Р. От поколения к поколению: Социальная подвижность / Ф. Р. Филиппов. – М. : Мысль, 1989. – 237 с.
266. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
267. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл / под общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
268. Фрейд З. Введение в психоанализ / З. Фрейд: Лекции 1–5. – СПб. : Алетейя, 1999. – 280 с.
269. Фрейд З. Я и Оно / З. Фрейд. – М.: МПО «МЕТТЭМ», 1990. – 56 с.
270. Фресс П. Эмоции / П. Фресс, Ж. Пиаже // Экспериментальная психология / под ред. П. Фресса, Ж. Пиаже. – Вып. 5. – М. : Прогрес, 1975. – 284 с.
271. Фромм Э. Психоанализ и этика / Фромм Э // Классики зарубежной психологии. – М. : Изд-во АСТ-ЛТД, 1998. – 568с.
272. Хадко Ю. П. Психологія виховання неординарної особистості / Ю. П. Хадко. – Л. : Сполом, 2003. – 184 с.
273. Хазратова Н. В. Психологія відносин особистості і держави : монографія / Н. В. Хазратова. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2004. – 276 с.
274. Харре Р. Вторая когнитивная революция / Р. Харре // Психологический журнал. – 1996. – Т. 17. – № 2. – С. 3–15.
275. Хворост Х. Ю. Концептуальні межі поняття позиції у психології / Х.Ю.Хворост// Психологічні перспективи : Зб. наук. праць / За ред. Л. В. Засекіної. – Вип.17. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 256 – 263.
276. Хворост Х. Ю. Крос-культурні відмінності у свідомому ставленні до інформації / Х. Ю. Хворост // Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія: Актуальні проблеми психології:Зб. наук. праць Інституту

психології ім. Г. С. Костюка.– Том. X. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2012. – С.723 – 732.

277. Хворост Х. Ю. Психолінгвістичний погляд на феномен соціальної зрілості особистості / Х. Ю. Хворост // Психолінгвістика. – Вип. 9. – Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2012.– С.138 – 143.

278. Хворост Х. Ю. Психологічні особливості прояву інформаційної позиції студентів / Х. Ю. Хворост // Психолінгвістика. – Вип. 10. – Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2012.– С.129 – 135.

279. Хворост Х. Ю. Психологічні особливості прояву інформаційної позиції майбутніх фахівців документознавства та інформаційної діяльності / Х. Ю. Хворост // Психолінгвістика. – Вип. 11. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2012.– С.134 – 141.

280. Холл К. С. Теории личности / К. С. Холл., Г. Линдсей – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 592 с.

281. Холодная М.А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности / М. А. Холодная // Психологический журнал. – 1992. – № 3. – С. 84 – 93.

282. Холодная М.А. Когнитивные стили: о природе индивидуального ума / М.А. Холодная. – М. : ПЕРСЭ, 2002. – 304 с.

283. Холодная М. А. Когнитивные стили о природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – СПб. : Питер, 2004. – 384 с. – (Серия «Мастера психологи»).

284. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2002. – 272с. – (Серия «Мастера психологии»).

285. Хрестоматия по истории философии. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 448 с.

286. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость / О. В. Хухлаева. – М. : «Академия», 2002. – 208 с.

287. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2003. – 608 с.

288. Цепцов В. А. От критики коннекционизма к гибридным системам обработки информации / В. А. Цепцов // Познание. Общество. Развитие. – М., 1996. – С. 136–148.

289. Чепелева Н. В. Формування професійної компетентності психолога / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми психології : Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Ніка – Центр, 1999. – Вип. 19. – 286 с.

290. Чудновський В. Е. Обдарованість – це унікальність кожної особистості / В. Е. Чудновський, В. С. Юркевич // Обдарована дитина : Науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2005. – №2. – С. 2–7.

291. Шавініна Л. В. Психологічні особливості організації пізнавального досвіду інтелектуально обдарованої особистості : автореф. дис. ...канд. психол. наук / Л. В. Шавініна. – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, 1993. – 18 с.

292. Швалб Ю. М. Психологические модели целеполагания / Ю. М. Швалб. – К. : Стилос, 1997. – 240 с.

293. Шемелюк І. Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості / І. Я. Шемелюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. №6. – С. 26–27.

294. Шишкіна Х. Ю. Вибіркові та індивідуальні ставлення у структурі інформаційно-психологічної позиції особистості / Х. Ю. Шишкіна // Психологічні перспективи. – Вип.21. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С. 276–285.

295. Шишкіна Х. Ю. Емпіричне дослідження взаємозв'язку вибірових ставлень у структурі інформаційно-психологічної позиції та особистісних властивостей студентів / Х. Ю. Шишкіна // Психологічні перспективи. – Вип.22. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С. 263–270.

296. Шишкина К. Ю. Формирование информационно-психологической позиции личности в контексте обеспечения информационной безопасности / К. Ю. Шишкина // Молодежь, семья, общество. Материалы международной конференции. – Рязань: Лист, 2013. – С. 289–293.

297. Шрейдер Ю. А. О количественных характеристиках семантической информации / Ю. А. Шрейдер // НТИ. – 1963. – № 10. – С. 209 – 213.
298. Штепа О. С. Механізми детермінації особистісної зрілості / О. С. Штепа // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – Випуск 9. – Ч. 1. – С. 168 – 177.
299. Штепа О. С. Пропріум зрілої особистості / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – №2. – 2004. – С. 26 – 35.
300. Штепа О. С. Тренінг “Актуалізація особистісної зрілості” / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №4. – С. 22–36.
301. Штепа О. С. Феномен особистісної зрілості / О. С. Штепа // Соціальна психологія. – № 1. – 2005. – С. 62 – 77.
302. Штепа О. Формування особистісної зрілості у підлітковому і юнацькому віці / О. Штепа // Соціальна психологія. – 2006. – № 1 (15). – С.129-146.
303. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы / В. Штерн. – М. : Наука, 1998. – 335 с.
304. Щербан Т. Д. Психологія навчального спілкування : монографія / Т. Д. Щербан. – К.: Міленіум, 2004. – 346 с.
305. Щукина Н. В. Развитие субъектной позиции будущих офицеров в образовательном процессе военного ВУЗа : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. В. Щукина. – Рязань, 2006. – 20 с.
306. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон. – СПб : ООО “Речь”, 2000. – 415 с.
307. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис : пер. с англ. / Э. Эриксон / общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
308. Юдин Е. Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки / Е. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 392 с.
309. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренесанс, 1991. – 298 с.

310. Якобсон П. М. Психологические компоненты и критерии становления зрелой личности / П. М. Якобсон // Психологический журнал. – 1981. – № 4. – С. 142–147.
311. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы личностного и творческого развития / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 20-27.
312. Якунин В. А. Обучение как процесс управления : психологические аспекты / В. А. Якунин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – 160 с.
313. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія / В. М. Ямницький. – Одеса : ПНЦ АПН України. – СВД Черкасов М. П., 2006. – 362 с.
314. Ярошевский М. Г. История психологии / М. Г. Ярошевский. – М. : Мысль, 1985 – 575 с.
315. Яценко Т. С. Особливості взаємозв'язків між свідомою та несвідомою сферами психіки суб'єкта / Т. С. Яценко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2002. – Вип. 4 (8). – С. 99 – 110.
316. Argyle M. The Anatomy of Relationships / M. Argyle, M. Henderson. – L. : Heinemann, 1985. – 203p.
317. Aron A. The Heart of Social Psychology / A. Aron, E. Aron. – 2nd ed. – Lexington, MA : Lexington Books. – 1989. – P. 237 – 578.
318. Adler A. Über Den Nervösen Charakter: Grundzüge Einer Vergleichenden Individual-Psychologie und Psychotherapie / A. Adler // Wiesbaden. – 1912. – 222 S.
319. Baars B. J. Some Essential Differences between Consciousness and Attention, Perception and Working Memory / B. J. Baars // Consciousness and Cognition. – 1997. – Vol. 6, # 3. – P. 363 – 371.
320. Bandura A. Human Agency in Social Cognitive Theory / A. Bandura // American Psychologist. – Vol. 44. – 1989. – P. 1175 – 1184.
321. Bandura A. Regulation of Cognitive Processes through Perceived Self-efficacy / A. Bandura // Developmental Psychology. – Vol. 25. – 1989. – P. 729 – 735.

322. Bandura A. Social Learning and Personal Development / A. Bandura, R. H. Walters. – N.Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1963. – 467 p.

323. Berry J. W. Towards a Universal Psychology of Cognitive Competence / J. W. Berry // International Journal of Psychology. – 1984. – Vol. 18. – P. 335 – 361.

324. Berscheid E. Interpersonal Attraction / E. Berscheid // The Handbook of Social Psychology / In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.). – N.Y. : Random House, 1985. – 481 p.

325. Bordiga E. Social Stereotypes and Social Judgment. / E. Bordiga, A. Locksley, N. Brekke // Cognition, Social Interaction, and Personality ; N. Cantor & J. Kihlstrom (Eds.). – Hillsdale, N.J. : Lawrence Erlbaum, 1981. – 429p.

326. Brehm S. S. Social Psychological Approaches to Psychotherapy and Behavior Change / S. S. Brehm, T. W. Smith // Handbook of psychotherapy and behavior change / In S. L. Garfield, A. E. Bergin (Eds.). – 3 ed. – N.Y. : Wiley. – 1986. – P.188 – 266.

327. Bronfenbrenner N. Developmental Ecology through Space and Time: A Future Perspective / N. Bronfenbrenner // Examining Lives in Context. Perspectives on the Ecology of Human Development. ; P. Moen, G.H. Elder, Jr., K. Lascher (Eds.),– Washington, DC : American Psychological Association, 1995. – P. 619 – 647.

328. Bruner J. Founding the Center for Cognitive Studies / J. Bruner // The Making of Cognitive Science. – 1988. – Cambridge. – P. 90 – 101.

329. Burgess R. L. Social Exchange in Developing Relationships / R. L. Burgess, T. L. Huston. – New York: Academic Press, 1979. – 512 p.

330. Cantor N. Life Tasks, Self-concept Ideals and Cognitive Strategies in a Life Transition / N. Cantor // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987. – Vol. 53. – P. 1178 – 1191.

331. Colman A. M. A Dictionary of Psychology / A. M. Colman. – N.Y. : Oxford University Press, 2003. – 845 p.

332. Ekelund B. Diversity Icebreaker: How to Manage Diversity Processes / B. Ekelund, E. Langvik. – Oslo : Human Factors Publishing, 2008. – 168 p.

333. Fivush R. Scripts and Categories: Interrelationships in Development / R. Fivush // Concepts and Conceptual Development ; U. Neisser, Ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – P. 234 – 254.

334. Gardner H. An Interview with Howard Gardner / H. Gardner // Multiple intelligence: A Collection ; R. Fogarty & J. Bellnca (Eds.). –Cheltenham: Hawker Brownlow Education, 1995. – P. 3 – 25.

335. Goleman D. Emotional Intelligence / D. Goleman. – N.Y. : Bantam Books, 1995. – 671 p.

336. Greenberger E. Education and the Acquisition of Psychological Maturity / E. Greenberger. – N. Y. : Irvington Publishers, Inc. 1982. – P.155–189.

337. Hills Th. H. Information search in decisions from experience: Do our patterns of sampling foreshadow our decisions? / Th. H. Hills, R. Hertwig // Psychological Science: Research, Theory & Application in Psychology and Related Sciences. – Vol. 21, # 12. – P. 1787-1793.

338. Inkeles A. Society, Social Structure and Child Socialization / A. Inkeles // Socialization and Society ; J. Clausen, Ed. – Boston : Little, Brown, 1968. – P. 74-129.

339. Khvorost Kh. The impact of information of political discourse on individual / Kh. Khvorost // Applied Psycholinguistics: Positive Effects and Ethical Perspectives / G. Mininni and A. Manuti, Eds. – Vol. 2. – Milano : FrancoAngeli, 2012. – P.295–305.

340. Lewin K. Behavior and Development as a Function of the Total Situation / K. Lewin // Resolving Social Conflicts& Field Theory in Social Science ; G.W. Lewin, D. Cartwright (Eds.). – Washington, DC : American Psychological Association, 1997. – P. 337 – 381.

341. Matthews G. Emotional Intelligence: Science and Myth / G. Matthews, M. Zeidner, R. D. Roberts. – Cambridge, MA : MIT Press, 2000. – 687 p.

342. Mayer J. D. Primary divisions of personality and their scientific contributions: From the triology of mind to the systems set / J. D. Mayer // *Journal for the Theory of Social Behaviour*. – 2001. – Vol. 31, No. 4. – P. 449 – 475.

343. Osgood Ch. The measurement of meaning / Ch. Osgood, G. Suci, P. Tannenbaum. – Urbana : University of Illinois Press, 1975. – 346 p.

344. Popper K. Knowledge: Subjective Versus Objective / K. Popper // *Popper Selections*. – Princeton, 1985. – P. 58 – 77.

345. Saklofske D. H. Extraversion–introversion and intelligence / D. H. Saklofske, D. D. Kostura // *Personality and Individual Differences*. – 1990. – No 11. – P. 547 – 551.

346. Salovey P. Emotional Intelligence / P. Salovey, J. D. Mayer // *Emotional Intelligence, Imagination, Cognition and Personality*. – 1990. – Vol. 9. – P. 185 – 211.

347. Schwartz G. E. Right Hemisphere Lateralization for Emotion in the Human Brain: Interactions with Cognition / G. E. Schwartz, R. Davidson, F. Maer // *Science*. – 1975. – P. 286 – 288.

348. Searle J. R. The Construction of Social Reality / J. R. Searle. – N.Y.: Simon & Schuster, 1995. – 240 p.

349. Smith J. Wisdom-related knowledge: Age / Cohort Differences in Response to Life-planning Problems / J. Smith, P. B. Boltes // *Development Psychology*. – 1995. – Vol. 26. – P. 494 – 505.

350. Sperry R. Cerebral organization and behavior / R. Sperry // *Science*. – 1961. – Vol. 133. – P. 1749 – 1757.

351. Sternberg R. J. Reasoning, Problem Solving and Intelligence / R. J. Sternberg // *Handbook of Human Intelligence*. – Cambridge, MA : Cambridge University press, 1982. – 307 p.

352. Sternberg R. J. Testing and cognitive psychology / R. J. Sternberg // *American Psychologist*. – 1981. – Vol. 36. – P. 1181 – 1189.

353. Timothy C. Personality and information processing speed : Independent influences on intelligent performance / C. Timothy, A. Rock // *Intelligence*. – 2000. – Vol. 32, No 1. – P. 33 – 46.

354. Vernon M. D. The functions of schemata in perceiving / M. D. Vernon // *Psychological Review*. – 1955. – P. 62.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця 1

Значущі відмінності у вираженні індивідуальних і вибіркових ставлень до інформації відповідно до виду соціально-психологічної зрілості студентів

(дисперсійний аналіз за критерієм Н-Краскала-Уоллеса)

	ЗРІЛІСТЬ	N	Mean Rank
АБСТРАКТНО-ДОВІЛЬ-НИЙ	1,00	67	90,75
	2,00	68	93,55
	3,00	33	88,89
	4,00	17	107,62
	Total	185	
АБСТРАКТНО-ПОСЛІДОВНИЙ	1,00	67	88,65
	2,00	68	93,96
	3,00	33	95,56
	4,00	17	101,32
	Total	185	
КОНКРЕТНО-ДОВІЛЬ-НИЙ	1,00	67	93,18
	2,00	68	99,13
	3,00	33	84,61
	4,00	17	84,06
	Total	185	
ОБ'ЄКТИВОВАНИЙ-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ	1,00	67	110,91
	2,00	68	90,19
	3,00	33	90,16
	4,00	17	80,68
	Total	185	
СУБ'ЄКТИВОВАНО-ФАКТИЧ-НИЙ	1,00	67	93,75
	2,00	68	100,52
	3,00	33	83,12
	4,00	17	79,12
	Total	185	
СИНТЕТИЧНИЙ	1,00	67	90,77
	2,00	68	89,11
	3,00	33	107,02
	4,00	17	90,15
	Total	185	
ІМПУЛЬСИВНИЙ	1,00	67	90,07
	2,00	68	89,79
	3,00	33	98,52
	4,00	17	106,65
	Total	185	
РЕФЛЕКТИВНИЙ	1,00	67	95,72
	2,00	68	92,58
	3,00	33	92,64
	4,00	17	84,68

	Total	185	
КОНКРЕТ-НО-ПОСЛІДОВНИЙ	1,00	67	91,55
	2,00	68	103,08
	3,00	33	86,82
	4,00	17	70,38
	Total	185	

Test Statistics(a,b)

	Абстрактно-довільний	Абстрактно-послідовний	Конкретно-довільний	Об'єктно-категоріальний	суб'єктно-фактичний	синтетичний	імпульсивний	рефлексивний	конкретно-послідовний
Chi-Square	1,596	,957	2,189	5,334	3,879	3,052	1,965	,589	5,966
df	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Asymp. Sig.	,660	,812	,534	,149	,275	,384	,580	,899	,113

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: ЗРІЛІСТЬ

ДОДАТОК Б

Таблиця 2

Значущі відмінності у показниках соціально-психологічної зрілості студентів експериментальної групи до і після формувального експерименту

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
ОС.ЗРІЛІ	25	44,8000	23,84499	4,76900
МОТИВДОС	25	12,4800	6,57723	1,31545
СТАВЛДОЯ	25	15,6800	8,83516	1,76703
ГРОМОБОВ	25	1,4800	4,05298	,81060
ЖИТУСТАН	25	9,9600	7,75392	1,55078
БЛИЗ.ІНШ	25	5,2000	3,90512	,78102
ОС.ЗРІЛ1	25	53,0000	24,29678	4,85936
МОТИВДО1	25	13,8800	7,07884	1,41577
СТАВЛДЯ1	25	16,9600	7,59649	1,51930
ГРОМОБО1	25	3,4800	2,36502	,47300

ЖИТУСТА1	25	11,4000	7,28011	1,45602
БЛИЗІНШ1	25	6,0800	4,54533	,90907

One-Sample Test

	Test Value = 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ОС.ЗРІЛІ	9,394	24	,000	44,8000	34,9573	54,6427
МОТИВДОС	9,487	24	,000	12,4800	9,7651	15,1949
СТАВЛДОЯ	8,874	24	,000	15,6800	12,0330	19,3270
ГРОМОБОВ	1,826	24	,080	1,4800	-,1930	3,1530
ЖИТУСТАН	6,423	24	,000	9,9600	6,7593	13,1607
БЛИЗ.ІНШ	6,658	24	,000	5,2000	3,5880	6,8120
ОС.ЗРІЛ1	10,907	24	,000	53,0000	42,9708	63,0292
МОТИВДО1	9,804	24	,000	13,8800	10,9580	16,8020
СТАВЛДЯ1	11,163	24	,000	16,9600	13,8243	20,0957
ГРОМОБО1	7,357	24	,000	3,4800	2,5038	4,4562
ЖИТУСТА1	7,830	24	,000	11,4000	8,3949	14,4051
БЛИЗІНШ1	6,688	24	,000	6,0800	4,2038	7,9562